

KARRIÉREK

HIRES ZENÉSZEK

BUDAPEST, 1912
KARRIÉREK KIADÓHIVATALA

000

KARRIÉREK

* *

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

HIRES ZENÉSZEK

Beethoven — Mozart — Liszt — Chopin — Bach — Verdi —
Wagner — Haydn — Berlioz — Offenbach — Rossini — Gounod —
Bizet — Erkel — Goldmark — Volkmann — Reményi — Lehár —
Hubay — Zichy — Hires primások

BUDAPEST, 1912
KARRIÉREK KIADÓHIVATALA

MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

Minden jogot fenntartunk

*Bármely nyelvre való fordítás jogát
fenntartják maguknak a szerzők.*

Beethoven.

Halotti maszkjáról nem a halál merevsége, de az örök nagy nyugalom néz le reánk. Lehunyt szemén mintha csak ebben a pillanatban zárultak volna le a szempillák, csukott ajkának két vékony vonala nem szorúl össze görcsös erőfeszítéssel: a haláltusa borzalmasságának semmi nyoma ezen a halotti maszkon. Nyugodt megadás a sorsban, így kellett lennie, az élet véget ért: ezt mondja ez a lehunyt szem és csukott ajak, ez a gyönyörű oroslánfej. Beethoven, a nyugtalan, égő lelkű titán megtért az Úrhoz és nyugalomban tért meg hozzá.

De a halotti maszkja szinte él még ma is és reánk néz annyi, de annyi szalón faláról, ahol szeretik a zenét. Egyetlen nagy zeneszerzőnek sincs annyi arcképe — sem papíroson, sem kőből, sem bronzból — zongorák fölött, mint Beethovennek és talán már ez is annak dokumentuma, hogy ez az oroslánfejű zenei titán férközött legközelebb az emberi szívekhez halhatatlan zenéjével és tragikus, emberi sorsával.

. . . Valamikor régen, talán háromszáz esztendővel ez-

Beethoven

előtt, egy belga falucskából vándorútra indult egy kis család és megtelepedett Hollandiában, Amszterdamban. Ott éldegélt ez a kis familia — névszerint a Beethoven-család — jó egy évszázadon keresztül, amikor azután az egyik ifju Beethovennek, akárcsak ősenek, itt is szűk lett a világ. Még ugyan alig került ki a gyermeksorból, de azért már elég erőt érzett magában, hogy idegenben próbáljon szerencsét. Otthagyta hát a szülői házat és tizenegy testvérét és elindult a nagyvilágba. Különösen a muzsikában volt jártas és így mint udvari zenész Bonnban állást kapott a választófejedelem zenekarában. Meg is házasodott, még pedig elég hamar, huszonegy esztendőskorában, de bár a sors sok gyermekkel ajándékozta meg, csak egyet engedtetett meg fölnevelnie egészségben. Ez az egy János nevű fia volt, aki maga is muzsikus lett, de szegényes jövedelméből csak nagy nyomorúságosan tudott megélni. Feleségül vette a trieri választófejedelem egyik komornyikjának özvegyét és ettől kezdve . . . még nagyobb inségben tengődött évi száz tallér fizetéséből, amit mint udvari muzsikus kapott. Kis udvari lakásában, a mostani Münster-téren, Bonnban, a szegénység ütött tanyát és a szerencsétlen muzsikust még az sem tudta megvigasztalni, amikor az ezerhétszázhetvenedik esztendő december tizenhatodik napján fia született. A kis fiút, nagyapja nevére, Lajosnak keresztelték el és ez a kis fiu lett később . . . a világ egyik legnagyobb zeneszerzője.

A kis Lajos különös gyerek volt; félszeg, magába zárkózott és hallgatag, aki sohasem vett részt pajtásainak játékaiban. Az otthoni környezet még komorabbá tette a fiúcskát. Apja, a nagy nyomora fölött való kétségbeesésében ivásra adta fejét és a kis udvari lakásban mindennapos volt a civakodás és pörlekedés. Közben a kis család még szaporodott és a nyomoruk még nagyobb lett, amint a kis Lajosnak két öccse született, Károly és János. Lajos látta ezt az inséget és érző kis

Beethoven

szíve forró szeretettel telt el szegény, szenvedő, tüdő jó anyja iránt és még akkor is, amikor már iskolába járt, ha egy kis szabad ideje volt, körülbecézgette, dédelgette anyját és ha csak tehetette, el nem mozdult mellőle.

Anyja, de apja is, minden reménységét a kis Lajoshoz fűzte. Öt esztendő korában elkezdték zongorajátékra tanítani és apja rögtön nagy zenei talentumot fedezett föl a hallgatag fiúcskában. Mozartnak, a csodagyermeknek ragyogó sikereire gondolt és az volt a terve, hogy majd ő is körútra indul fiával, mint Mozart Lipót a kis Wolfgang Amadeusszal és ő is — sok pénzt fog ilyenformán szerezni. Könnyörtelen szigorúsággal kényszerítette most már a kis Lajost a zongorajátékra és minden más tanulást elhanyagoltatott vele. Még éjszakánként is fölverte álmából, a zongorához vonszolta és a fiúcskának sokszor hajnalig is verdesnie kellett a zongorát.

Ezidőtájt mint kosztos-lakó Beethovenéknél lakott Pfeiffer Tóbiás, aki a bonni színház első tenoristája volt és kitünően zongorázott. Most már ő kezdte tanítani a kis Lajos gyereket és az öreg Beethoven lelkendezve nézte, hogy mint fejlődik, halad a fia a zenében. Biztos volt benne, hogy egy második kis Mozartot fog nevelhetni belőle és — akkor végre lesz pénze bőségesen!

Tizenegy esztendő volt Beethoven, amikor Rotterdamban első nyilvános hangversenyét megtartotta. Virtuóz játéka általános tetszést keltett, de azért az anyagi eredmény távolról sem közelítette meg az apa várákozásait. Ekkor mintha föl is hagyott volna nagyravágyó terveivel — amelyeket a kis Lajos gyerek jövőjére nézve kovácsolt — és igényeivel leszállott az orgonista állásig, amely fiának legalább biztos kenyérkeresetet jelenthetne. A választófejedelem már azelőtt is érdeklődött a kis muzsikus iránt és most, Beethoven János kérésére udvari orgonistája, Nelfe kezdte tanítani a Lajos gyereket. Nelfe nagy

Beethoven

szeretettel fogadta a fiúcskát és két esztendő múlva Beethoven már másod-orgonista volt mellette és mint cembalista (cembalo volt a zongora régi formájának neve) állást kapott az udvari zenekarban. Új állása révén azután kegyes jóakarókra is talált, akiknek anyagi segítségével elutazhatott Bécsbe is, ami már — ha egy tizenhatesztendős fiúnál (mert ekkor már ennyi idős volt) ezt mondani lehet — régi vágya volt.

Bécs akkortájt a legkiválóbb muzsikuskok találkozóhelye volt. Itt élt Haydn, Mozart, Gluck és Beethoven itt láthatta először Mozartot. Az akkor már ünnevelt, világhírű mester kezdetben meglehetősen hűvösen fogadta Beethovent, aki erre megkérte, hogy adjon föl neki bármilyen zenei témát. Mozart kedvetlenül ugyan, de megtette ezt. Beethoven ekkor leült a zongorához és olyan mesterien variálta a föl adott témát, hogy Mozart egyre növekvőbb figyelemmel kísérte a fiatal muzsikusk játékát.

A szomszédos teremben néhány kiváló zeneértő beszélgett. Mozart most halkán hozzájuk lépett és így szólt:

— Vigyázzatok erre az emberre! Erről még sokat fog beszélni az egész világ . . .

Az ifju Beethoven ezután elérte legforróbb vágyát: Mozart növendéke lehetett. De a boldogsága nem volt tartós. Alig hogy elkezdte tanulmányait, rossz hírek érkeztek otthonról. Anyja, akit olyan végtelenül imádott, súlyos beteg lett és a katasztrófa minden pillanatban bekövetkezhetett. Beethoven hazasiertt tehát. Még életben találta anyját, de a jóságos, aranyszívű aszszony rövidesen megtért övéihez. Fia karjaiban halt meg . . .

Szomoru esztendőkk vártak most az ifju Beethovenre. Két öccse mellett egy kis huga is volt még, az apjuk most már még nagyobb rabja lett az itálnak, keresni jóformán semmit sem keresett és az egész család fenntartásának terhe és kötelessége a fiatal művész vállaira nehezedett.

Beethoven

Zongoraleckéket adott, abból tengődött az egész család, pedig ő úgy érezte, hogy saját magának is még tanulnia kellene. Tanulni, sokat!

Szerencsére voltak barátai és jóakarói, akik most sem hagyták el. Waldstein grófja tette most lehetővé neki, hogy tanulmányait folytathassa és Bécsbe utazhasson. Huszonkét éves volt ekkor Beethoven. Apja közben meghalt és most már egyesegyedül neki kellett gondoskodnia testvéreiről.

Amikor másodszer érkezett meg a dunaparti császárvárosba, Mozart is halott volt már. Haydn vállalta most magára az ifju Beethoven oktatását a magasabb zenében és amikor Haydn Londonba utazott, magával akarta vinni tanítványát is. De Beethoven még tanulni akart, úgy érezte, nem ér még reá utazásokra és ott maradt továbbra is Bécsben, ahol folytatta studiumait Albrechtsbergernél, majd pedig Salierinél, aki a drámai szerzemények titkába vezette be. Salieri a bécsi operai élet nagyhatalmu irányítója volt akkortájt, ő maga is számos operát szerzett és Mozart sikereiben is nagy része volt. Most Beethoven vette szárnyai alá és híres embert akart faragni belőle. Ez pedig könnyen sikerülhetett a lelkes taljának, mert Beethoven tehetsége is segédkezett neki ebben. Hangversenyeket adott Bécsben, Prágában és Lipcsében és óriási sikerei voltak. II. Frigyes Vilmosnak annyira megnyerte osztatlan tetszését Beethoven játéka, hogy a fiatal művésznak egy arany szelencét ajándékozott . . . tele Louis dor-ral. Közben azonban Beethoven nemcsak zongorajátékával aratott sikereket, hanem szerzeményeivel is. Zongorára, hegedűre és mélyhegedűre írott triójával például, amelyet Lichnowsky hercegnél mutattak be először, az összegyűlt zenebarátok között lelkes diadalban volt része. Majd amikor zongorára írott szonátái is megjelentek és első zenekari műve, a *C-dur* szimfónia, a zenei világban már Mozarttal mérték össze és ő még egyre fokozta sikereit többi

műveivel, mint például második, *A-dur* szimfóniájával is. Most már híres, világhírű muzsikus volt és ami Mozartnak minden fáradozása mellett sem sikerült, azt ő minden kérés, utánjárás nélkül elérte; meghívták, hogy a császári hercegeknek legyen zenetanára.

Természetes, hogy ekkor már minden szerzeményére talált kiadót és hogy ezen a réven is szép jövedelemre tett szert. Lichnowsky herceg, hogy még jobban ment legyen anyagi gondoktól a nagy művész, külön tiszteletdíjban részesítette, amely évi hatszáz forint volt. Most már tehát, ha nem is volt fejedelmi vagyonok ura, de nem is kellett magát a megélhetés keserves gondjaival emésztetnie. Most már világhírű, ünnevelt nagyság volt a kis bonni udvari muzsikus fia: Beethoven Lajos, akit zenei forradalmárnak is neveztek kortársai, mert új útkat és csapásokat tört a zenében.

Férfi ideálja Napoleon Bonaparte, a konzul volt és a „nagy korszikai“ dicsőségét és nagyságát egy szimfóniában akarta méltatni. A szabadság apostolát látta Napoleonban és a szabadság nagy szimfóniáját írta meg új művében, amelynek a „Bonaparte“ nevet adta. De alig hogy befejezte nagy művét — ez volt a harmadik szimfóniája, — megérkezett Bécsbe annak híre, hogy Napoleon — ezernyolcszáznegy május tizenhatalcadikán — Franciaország örökös császáranak kiáltotta ki magát. Beethovent, mint villám sújtotta le ez a hír. Az ő ideális, köz-társasági szabadsághőséből hiu, gőgös császár lett... Dühében széttépte szimfóniájának címlapját, szétszórta a földön, lábball tiporta Bonaparte nevét és elátkozta az ujdonsült császárt.

Később más címet adott művének és „*Szimfónia eroica*“ névvel Lobkowitz hercegnél mutatta be először.

Húsz éves korától harminc éves koráig, ez a rövid tíz esztendő volt Beethoven életének legboldogabb időszaka. Ünne-peltetéseinek, diadalainak tetőfokán tört rá a rémítő testi baj,

Beethoven

ami talán a legfájdalmasabb egy zeneszerzőre: harmincesztendőskorában fülbaj hatalmaskodott el rajta, hallása megromlott és nemsokára teljesen meg is siketült.

Beethoven, a zene, a hangok halhatatlan művésze — nem hallott többé! . . .

A rettenetes csapás még búskomorabbá tette az amúgy is hallgató, magába zárkózott lelkű zeneóriást. Több mint húszesztendőn keresztül, legszebb férfikorában, halálos csöndben, mint élőhalottnak kellett élnie. Korának egyetlen hangja, a zenének egyetlen akkordja sem hatolhatott el többé hozzá és ettől kezdve egyesegyedül szemével és fantáziájával élhetett a zene birodalmában. Szívettépően fájdalmas látvány lehetett az, ha ő, aki olyan zenét tudott írni, aminőt sem előtte, sem utána nem írt még senki, leült a zongorához és játszani kezdett, vadul, fékevesztetten verdesvén a billentyűket, mint ahogyan Vulkán kalapácsolhatott az üllőn. És bárhogy is harsogott, zengett, zúgott a zongora, ő egyetlen hangját sem hallotta . . .

Emberkerülő lett, nem tűrt meg a közelében senkit, legföljebb még csak néhány tanítványát, akik a zene fejedelmét dicsőítették benne. De az érintkezése tanítványaival még szívettépőbb volt talán, mint zongorajátéka. Mihelyt látogató kereste föl, szó nélkül eléje tolt egy füzetet és ceruzát: ezt a két rettenetes mankót, amely szellemének röptében — segítette. A vendég a füzetbe írta le mondanivalóit és ő felelt, élő szóval, de a saját beszédéből sem hallott egyetlen hangot sem . . .

De még így is, a hangok hallásától megfosztottan is, gyönyörű melódiák csendültek föl lelkében. Fölszólították, hogy írjon operát és ő megírta halhatatlan „*Fidelio*”-ját, amelyet ezernyolcszázöt november huszadikán adtak elő először. Majd megírta negyedik és ötödik szimfóniáját is, aztán egy nagy zenekari művet komponált, a „*Coriolan ouverture*”-t. Világhíre ekkor már olyan nagy volt, hogy egy angol kiadó egyenest azért utazott

Beethoven

hozzá, hogy megszerezze néhány művének kiadási jogát. Minden egyes újabb szerzeményével még növekedett híveinek óriási tábora és a legelőkelőbb családok — mint Lichnowszky és Lobkowitz hercegek, Thun, Erdődy, Brunswik és Browne grófék, — vetélkedtek érte, hogy ünnepi fogadónapjaik fényét Beethoven jelenlétével emelhessék. A főúri világ évi négyezer forint járadékot biztosított számára, hogy jövőjében se legyen soha anyagi gondja. Ettől sikerült is megkimélniök a nagy geniet, de az élet, az egészséges élet örömeiért nem tudták — és nem is tudhatták — kárpótolni. Ő, akinek melegen érző nemes szíve annyira szomjazott a szeretet után, sohasem lelhetette örömét a házaseslet csöndes boldogságában. Süketsége miatt nem mert megnősülni...

Közben „Egmont“-jával, új *A-dúr* szimfóniájával és főséges „*Missa solennis*“-ével még egyre fokozódtak, növekedtek sikerei. „*Fidelio*“-ját is fölújították és most — az ezernyolcszáztizennegyedik esztendő május havában, — új betanulással a bécsi udvari operában adták elő. A siker óriási volt és Beethoven operája elindult világhódító útjára, Berlinbe, Párisba, Londonba. Ebben az esztendőben Bécs díszpolgárává választotta Beethovent és a nagy kongresszus idején, amelyen uralkodók és nagy államférfiak voltak jelen, fejedelmek hódoltak a zenei titánnak.

Ekkor már tökéletesen süket volt. És amikor később egy nagy hangversenyen Bécs legelőkelőbb zenészei bemutatták Beethoven legújabb szerzeményeit és a publikum lelkes ujjongásában folyvást Beethoven nevét kiáltotta, a mester nem jelent meg az ünneplő közönség előtt, bár ott volt a hangversenyteremben, magában a zenekarban. A közönség látni akarta, a nevét kiáltozta, de ő meg sem mozdult. Amint a saját, örökbecsű alkotásainak hangjait nem hallhatta, éppen úgy a lelkes, ujjongó közönség ünneplő kedvének hangjai sem jutottak el hozzá. Végre is egy énekesnő, aki a szóló-quartettben működött közre, odalépett

Beethoven

a siket mesterhez és a közönség felé fordította. Most látta csak Beethoven azt, amit fülei eltitkoltak előtte: most látta csak az ünneplő, rajongó közönséget, a tapsra összeverődő ezer és ezer kézpárt, a könnybe borult szemeket és a feléje lobogtatott zseb-kendőket. És Beethoven, akit a sors siketséggel vert meg, fájdalmas mosollyal hajolt meg az extázisban lévő közönség előtt...

Ez az ezernyolcszázhuszonegyedik esztendő május hetedikén történt. És három esztendő múlva — március huszonhatodikán — már halotti maszkot vettek gyönyörű oroszlánfejéről...

Mozart.

A salzburgi Mozart-múzeumban, vagy amint röviden nevezik: Mozarteumban, többek között őriznek egy kottafüzetet is, amely tele van fiatal zongorajátékosok számára írott gyakorló zenedarabokkal. Ez a sárguló papirosu kottafüzet valamikor a kis Mozart Maria Annáé volt, aki gyermekkorában használta, még mielőtt a legnagyobb zongoraművésznők egyike lett. Ő forgatta ennek a kis füzetnek lapjait és még valaki: okos, ragyogó szemű kis öccse, a kis csodagyerek, Mozart Wolfgang Amadeus. És a kis füzetnek éppen az a néhány széljegyzet kölcsönöz különösebb érdekességet az utókor számára, amely jegyzetek ott húzódnak meg az öreges triók, menüettek mellett és amelyek közül az egyik például így szól:

„Ezt a menüttet és ezt a triót a kis Wolfgang 1761 januárius 26-án, egy nappal azelőtt, hogy öt esztendő lett, este féltízkor egy félóra alatt tanulta meg.“

Pedig ezek a zenedarabok nehezebbek voltak, mint azok,

Mozart

amelyeket manapság adnak föl a zongorát tanuló kis növendékeknek. Két önálló melódiájuk volt és ezeket mindkét kézzel, értelmesen kellett előadni. Valóságos csodának tűnhet föl mindenki előtt, hogy ezeket a menüetteket és triókat valaha egy négy-öt esztendőös fiucska játszhatta el. De ez a fakó, vén füzet még nagyobb csodák dokumentumait is őrzi. A füzet utolsó oldalain ugyanis ott díszlik néhány zongoradarab, amelyeket az *ötéstudós* kis Mozart Wolfgang Amadeus *komponált*.

Jóformán valamennyi zenedarab mellett van néhány jegyzet, amelyek a kis csodagyerek apjának, Mozart Lipótnak kezeírásai.

Mozart Lipót maga is kitünő muzsikus volt, lelkiösmeretes, szigoru tanára a kis csodagyereknek és egyebekben is valósággal modern gondolkozásu, a világban jártas ember volt. Ő maga tanította fiát, akinek tehetségét legelőször is ő ösmerte föl. A későbbi világhírű zeneszerző apja főként a hegedűjátékokat kultiválta és könyvet is írt a hegedűjátékról, amely a zenei világban, még ma is, fölöttébb értékes alkotás számba megy. Foglalkozására nézve Mozart Lipót karmester volt a gyönyörű fekvésű Salzburg városában, az érsek zenekarában és amellet kitünő zenetanár is volt.

Az érseki karmesternek, Mozart Lipótnak hét gyermeke született, de az Úr csak kettőnek engedte meg, hogy életben maradjon. Ám ez a kettő — Mária Anna és Wolfgang Amadeus — annál több örömet és dicsőséget szerzett szüleinek.

Maria Anna öt évvel volt idősebb kis öccsénél, aki az ezerhét százötvenhatodik esztendő január huszonhetedik napján született és a keresztségben a Wolfgang Amadeus nevet kapta. Mária Anna, aki már gyermekéveiben is különösebb zenei talentumnak adta jeleit, atyjától nyerte a zenei oktatást. Zongorázni már akkor is tudott, mielőtt még az írás és olvasás bonyolult tudományának titkaiba behatolt volna és amikor kis öccse

Mozart

a napvilágot megpillantotta, Mária Annácska már szorgalmasan zongorázgatott és a kis fiúcskának, később, már altatódalokat is játszhatott a spinéten, ha a kis Wolfgang Amadeus síró gyerekhangon a csecsemők énektudását akarta bemutatni. De a kis fiúcska, mihelyt a spinét hangjai fölzendültek, dehogy is aludt volna el! Az igaz, hogy a sírással tüstént föl hagyott, de a világerért sem aludt volna el, hanem ehelyett ragyogó szemmel bámult elő bölcsőjéből és úgy figyelt a muzsikára, mintha már legalább is értene a zenéhez . . .

És talán értett is hozzá. Mert Mozart Wolfgang Amadeus a világtörténelem legnagyobb zenei lángesze lett és ennek már gyermekkorában is tanujelét adta.

A kis gyerek számára legelsősorban is semmi sem volt fontosabb az egész világon, mint a zene. Mihelyt járni tudott, az első mozdulata az volt, hogy föltápászkodván a földről, a spinéhez vánszorgott és órákhosszat maradt ott, az ócska hangszer előtt ülve és a billentyűket verdesve. Ha azután a hangok, amelyeket ilyesformán kicsalt a régimódi zongorából, összhangban állottak egymással, sugárzott kicsi okos arcocskája a boldogságtól.

Apjának, az érseki karmesternek is öröme tellett fiúcskája játékában. Apró, egyszerű zenedarabokat játszott elő a kis csodagyereknek és közben megpróbálta azt is, hogy hamis hangokkal ingerkedjen a kis Wolfgang Amadeus-szal. De a csöppség nem értett tréfát a zenei dolgokban: valóságos dühbe gurult a hamis hangok hallatára és azután ő ült le a zongora elé és eljátszotta hallásból, helyesen azt, amit apja játszott elő neki.

Amihez másoknak hetek kellettek, azt ő percek alatt tanulta meg. Ujjacskái olyan ügyesen futkároztak a billentyűkön, mintha egyenest erre lettek volna teremtvé. A taktusérzéke olyan biztos volt, mint a saját kis szívének dobogása. A füle, a hallása olyan kifogástalan, hogy a zümmögő légy döngésének

Mozart

zenei hangját is meg tudta adni. De a legfinomabb mégis csak az izlése, a zenei érzéke volt.

A hegedű hangjának lágysága, finomsága és gyöngédsége annyira hatással volt a kis fiúcskára, hogy a hegedűt úgy szerette, mint más gyerekek a bábuikat, ólomkatonáikat, vagy hintalovaikat. Mindent zenekísérettel csinált: ha keresztülment a szobán, hogy apjának a papucsot, anyjának a kötést odavigye, közben vagy egy indulót vagy valami tánczenét énekelgetett, vagy eljátszott hegedűn, avagy flótán. Mindent muzsikával kellett kísérnie, ha azt akarta, hogy öröme teljék benne.

Amikor egyszer apja egy muzsikus barátja kíséretében tért haza, a kis négyesztendős fiúcskát egyedül találta az egyik szobában, ahol egy nagy darab papirossal bibelődött-bajlódott. Előtte ott állt a tintatartó és a kis Wolfgang Amadeus apró ujjacskáival nagy pocákat firkált a papirosra.

— Mit csinálsz te itt? — kérdezte az apja.

— Egy koncertdarabot írok zongorára, — felelte a csöppség. — Az első része már meg is van.

— Mutasd csak!

De a csöpp zenei csodagyerek sehogy sem akarta megmutatni „szerzeményét“ és tiltakozott:

— Még nem vagyok egészen kész vele!

Apja azonban mégis csak elvette előle a papirost és hosszasan, figyelmesen elnézte az írka-firkát. De amikor fölemelte a fejét és a fiára nézett, könnyek ragyogtak a szemében. Megindultan mutatta meg a négyesztendős „zeneszerző“ kompozícióját barátjának:

— Figyelje csak meg, — mondta boldogan, — milyen helyes és szabályos, a zenei törvények szerint való minden jele! Csak egy kicsit nehéz eljátszani . . .

Itt azután közbeszólt a fiúcska:

— Persze, hogy nehéz! — felelte öntudatosan. — Hiszen

Mozart

azért hangversenydarab! Előbb jó sokáig gyakorolni kell, hogy az ember megtanulja szépen előadni. Így ni!

Azzal leült a zongora elé és játszani kezdett. És az apja, de meg apjának zeneértő barátja is csodálkozva nézte és hallgatta a kis fiucska tüneményes játékát, . . . amint ő elgondolta: szerzeményét. És a csodálkozásuk még nagyobb volt, amikor ellenőrizték az irka-firkát és a játékot. Bámulatosan megegyezett a zongorajáték annak a gyerekes kaparásnak hangjegyeivel . . .

Ekkor ébredt csak igazán tudatára Mozart Lipót, hogy milyen istenáldott nagy zenei tehetség az ő fiacskája. Legszen-
tebb kötelességének tartotta e nagy talentum kiművelését és testtel-lélelkel fiacskája oktatására adta magát. A kis Wolfgang Amadeus, éppen úgy mint a másik csodagyerek, nővére, Mária Anna, rajongó szeretettel viszonzta ezt az önfeláldozást és egyikük sem vállalkozott volna semmire sem, szüleinek beleegyezése nélkül.

Hat esztendő volt még csak a kis Mozart Wolfgang Amadeus, amikor apjával és nővérével elindult első művészi körútjára. Apja azt akarta, hogy a kis csodagyerek mennél előbb nézzen körül a nagyvilágban, szerezzék meg a jó modor mellett az öntudatos fellépés biztonságát és — emellett folytonosan tökéletesítse magát művészetében.

Első útjuk Bécsbe vezetett és ez az út valóságos diadalmenet volt. Ausztria császára „kis boszorkánymesternek“ nevezte el a hatesztendő fiucskát és Mozart Wolfgang Amadeust, a zenei csodalényt, Mária Terézia az ölébe kapta és összecsókolta. A schönbrunni palotában mint fölkent uralkodót ünnepelték és a leghírveesebb muzikusok sereglettek köréje.

Jókedvű, boldog lelkű fiucska volt az ünnepelt kis művész, aki egyszerű polgár-fiu létére is királyfiakkal, császári hercegekkel és főhercegekkel játszadozott a schönbrunni császári parkban. Boldog volt ilyenkor is, a gondtalan játék óráiban, de

Mozart

az igazi boldogság mégis csak az volt számára, amikor zongorája előtt ülhetett és ujjacskáit ott futkározhattak az elefáncsont billentyűkön. Ha a *játékát* dicsérték, szerényen megjegyezte, hogy egy-egy kompozíció minden szépségét ő még nem tudja híven visszaadni és hogy a jelenlevő művészek közül sokan sokkalta jobban tudnák azt eljátszani. De amikor a *szerezményeit* dicsérték, amelyeket ő maga játszott el és ha nem afféle elkényeztetett gyerekeknek kijáró becézgetés volt ez a dicséret, akkor fölragyogott az okos fiucska gyönyörű szeme...

Az első művészi körútja teljes egy esztendeig tartott. Azután pihenés következett, majd megint szorgalmas tanulás ott-hon és azután ismét körútra indult a kis Mozart. Most Páris volt az egyik főállomás és ez az út is, amely egyébként hosszú és fáradságos volt a régi delizsáncokon, újabb és újabb dicsőséget hozott számára. Utazásuk közben ugyanis meg-megállottak egy-egy fejedelmi udvarban, ahol mindenütt megcsodálták a kis csodagyereket és elhalmozták ajándékokkal. Útjuk közben, egy kis község határában a nehézkes postakocsinak eltört a kereke és így kénytelenek voltak jó néhány órát ott vesztegelni. Mozart apja nem tudta, hogy mihez fogjon ott, e kényszerült pihenés alatt. Hogy azonban ezt az időt se vesztegessék el egészen hiába, a kis Wolfganggal elment a templomba, megmutatta neki ott az orgonát, elmagyarázta a pedálok működését és az egész orgonajátszást. A kis fiucska figyelmesen hallgatta a magyarázatot, aztán tüstént leült az orgonához és mintha csak gyerekjáték volna az egész, elkezdett orgonálni. És ettől kezdve, útközben is, mindenütt be-betértek minden templomba és székesegyházba, mert a kis csodagyerek égett a vágytól, hogy mentől többet játszhasson orgonán.

Frankfurton keresztül vitt útjuk Páris felé. A Majna-menti ősi hanza-város híres volt fejlett zenei élete miatt is. Mozart Lipót azonban biztos volt fia tehetségében és abban, hogy nem

Mozart

fog kudarcot vallani, hát elhatározta, hogy fiacskája itt nyilvános hangversenyt fog adni. A hangversenyt meg is tartották és a siker olyan óriási volt, hogy még újabb két hangversenyt is kellett adnia a kis csodagyerekeknek.

Ezekben a hangversenyekben a kis Wolfgangot egy másik Wolfgang is hallotta játszani, aki később éppen olyan világhírré tett szert. Ez a másik Wolfgang: *Goethe* volt, aki számos év múlva is visszaemlékezett Mozartnak e hangversenyére és többek között ezt írta róla:

„Mint hétesztendős gyereket láttam . . . Én magam tizenégy esztendős voltam akkor és még ma is tisztán emlékszem a kis emberkére, különös frizurájára és kis kardjára.“

Párisban is nagy sikerei voltak az ifjú zeneművésznek, de az igazi nagy siker Londonban jutott csak osztályrészeül. Az ünnepeltetés itt már valóságos rajongásba és hódolatba csapott át és amikor végre hazatértek Londonból, babérral és arannyal megrakodtan tették meg az utat a kies Salzburgba.

Otthon azután ismét a tanuláson volt a sor. A nyolc esztendőös kis Mozart ekkor komponálta első szimfóniáját (zenekarra) és komponálás közben fontoskodva szólt oda nővérének:

— Kérlek, juttasd majd eszembe, hogy a vadászkürtnek is szép szerepet adjak!

Még Londonban történt, hogy a kis Wolfgang Amadeust elvitte apja egy operaelőadásra. Az opera egészen új világot jelentett számára. Megösmékedett a legelső énekesekkel és már akkor tanulmányozni kezdte az ének művészetét. Otthon azután, amikor a munka és tanulás után, pajtásaival játszadhatót, ettől kezdve mindig operát játszottak és ő írta ezekhez a szöveget, meg a muzsikát is.

A salzburgi érsek is sokat hallott már a kis zenei csodáról és arról is, hogy a fiúcska a templomi zenében éppen olyan

Mozart

jártas, mint a világi zenében. De ő nem akarta mindezt elhinni mindaddig, amíg személyesen meg nem győződhet róla. Elhívta tehát magához a kis Wolfgang Amadeuszt, bezárta egy szobába, amelyben egy zongora is volt, elébe tétetett tintát, papírost és azt mondta a megijedt kis fiúcskának, hogy ki sem engedi onnan nyolc napig, amíg meg nem komponál egy oratóriumot.

Fölragyogott most a kis Mozart szeme és már nem félt többé.

— Akkor jó! Mert akkor már — két nap múlva kieresztenek engem! — mondta tréfásan. — Két nap alatt kész lesz az oratórium.

És úgy is történt. Két nap alatt megkomponálta az oratóriumot, amely olyan nagyszerűen sikerült, hogy az érsek nemsokára elő is adatta Salzburgban és Salzburg városa még soha olyan lelkes ünnepeltetést nem látott, mint aminőben annak a kis rövidnadrágos fiúcskának volt része.

Az érsek ekkor jutalmul a fiúcskát érseki hangversenymesterévé nevezte ki.

Nemsokára azután Itáliába indult vele apja, művészi körútra. Lelkes diadalmenet volt Mozartnak ez az útja is. Minden templom és színház, ahol Mozart hangversenyt tartott, zsúfolásig telt meg. Mindenki látni és hallani akarta a csodálatos nagy művészt, aki ekkor már — tizennégy esztendőös volt.

Rómában a sixtusi kápolnában alkalma volt hallani a híres „Miserere“-t, Allegrinek ezt a gyönyörű szerzeményét, amelyet csak egyszer egy esztendőben játszanak el. Ez a gyönyörű kompozíció eladdig megközelíthetetlen volt a zenevilág számára, amennyiben sem másolatban, sem nyomtatásban nem jelent meg. Mozart egyszeri hallás után, tisztán emlékezetből leírta az egészét és azután — saját zenekarával is eljátszatta.

Mozart

Bolognában szigorú zenei vizsgát kellett letennie, amelyet olyan fényesen állt meg, hogy a hírneves „Accademia dei Filarmonici” dísztagjává választotta az ifjú művészt.

A pápa lovagrendet adományozott neki és a milánói színház fölszólította, hogy írjon számára egy operát. Ez meg is történt.

A tizennégy éves fiúcska operáját pedig, melynek címe „Mitridate” volt, negyedszázszor kellett egymásután eljátszani, ami akkortájt páratlanul álló sikert jelentett.

Ezzel az olaszországi úttal azonban befejeződött Mozart boldog gyermekora.

A salzburgi érsek meghalt és utódja már olyan kevésre becsülte a zenei művészetet, hogy zenészeit alantas szolgálatokra is kényszerítette. Szomorú sors várt most az ifjú Mozarttra, de még inkább nemeslelkű, jóságos atyjára. Jövedelmüket az új érsek leszállította, méltatlanul bánt velük és az ifjú művésznek, aki úgy érezte, hogy lángeszének szabadságra van szüksége, elviselhetetlenné lett a megváltozott helyzet. Csupán atyja iránt érzett meleg szeretete bírta rá, hogy e súlyos jármot még éveken át viselje.

Huszonégy esztendő volt már Mozart Wolfgang Amadé, amikor otthagya a salzburgi érseki udvart, de bármilyen nagy művész is volt a zenében, az élet művészetében annál járatlabb volt.

Igazi gyermek volt még most is, aki nem tanulta meg, hogy mint kell kihasználni a kedvező alkalmakat és aki nem tudta csengő aranyakra váltani művészetét. Gyermekes bizalommal volt eltelve mindenki iránt és mindenkinek megnyitotta szívét és — erszényét.

Amellett Mozart zenéje túllontúl is finom és magas színvonalú zene volt az illető kor számára. És amint egyre idősebb

Mozart

lett és a csodagyermekből érett művész vált, egyre több és nagyobb nehézséggel kellett megküzdenie. A gyermek művésze mindenkit érdekelt, mert az csodaszámba ment, az érett ifju talentuma és tudása azonban már nem tudott akkora érdeklődést kelteni. Ez egyre komolyabbá tette Mozartot, aki egyébként már elérte a férfikor határát is. Ezalatt hol Mannheimban, Párisban, Bécsben, majd ismét otthon Salzburgban próbált boldogulni és ekkortájt írta „*Idomeneo*” című operáját is.

Bécsben telepedett le ezután, még pedig állandóan és ott leckék adásával próbálkozott megkeresni kenyerét addig is, amíg valami jó állásra nem tesz szert, amelynek révén zavartalanul művészetének szentelhetné magát. Mindhiába volt minden fáradozása. Mert az igazi küzdelmek csak most vártak reá, miután már világhírű volt, de miután már a csodagyerek nimbusza elszállt fejéről. És most még nagyobb munka volt az, ami reá várt, amikor a zenei világot újra meg kellett hódítania, mert most önmagát, de a fiatal, gyermek Mozartot, a zenei csodát kellett fölülmúlnia érett művészetével.

Szerzeményeit nem értette még meg kora, de a zongorajátékának művészi voltát teljes mértékben elismerték. De Mozart nem csüggedt és a sorscsapások, amelyek házaséletében is reázúdultak, — mert ezerhétszáznyolcvanegyben megnősült és feleségének, Weber Konstanciának több gyermeke is született, akik állandóan betegeskedtek — nem tudták benne elnyomni a lángész gyönyörű alkotóerejét. Éppen olyan kifogyhatatlan volt ezután is zenei ideákban és szerzeményeiben éppen úgy ezután sem mutatott megalkuvást a kor izlésével. Kompozícióiban egyenest a mindennapi életen felülálló, magasabbrendű életet élt és ezekből tűnik ki legragyogóbban az, hogy Mozart ebbe a szebb világba menekült az élet kicsinyes tülevései elől.

Az utókor azután már mindenképpen értékelni tudta Mozart

Mozart

gyönyörű, halhatatlan alkotásait és még ma is nem egy zenebarát a *Figaró házassága*-t, a *Don Juan*-t vagy a *Varázsfuvola*-t, Mozart operáit tartja a legszebb operáknak. És mégis, például a *Figaró házassága*, amikor először mutatták be Bécsben, csak nagyon-nagyon közepes sikert tudott ott elérni. De azután előadták Prágában is. És a prágai előadás valóságos folytonos ünnepeletetés között folyt le és a közönség lelkesedése nem ösmert határt.

Sok küzdelme volt Mozartnak az étellel. De ez a prágai siker sok keserű óráért kárpótolta. És hálából — mert Mozart úgy érezte, hogy ő hálára volna kötelezve Prága iránt — legközelebbi operáját már egyenest a prágai opera számára írta. Ez az opera a *Don Juan* volt, amelynek első előadását maga a szerző vezette.

A *Don Juan* sikere még nagyobb, még forróbb és még lelkesebb volt. És Mozart egyszerre megfeledkezett minden eddigi küzdelméről, életének minden keserű emlékét elfeledte és boldog volt, mint egy gyermek, aki csak a pillanat, a ma örömeit tudja élvezni.

De mintha Mozart szerencsecsillaga most újra fényesebben kezdett volna tündökölni. A prágai lelkes siker után Drezdában és Lipsében aratott diadalokat, de itt nem operájával, hanem orgona- és zongorajátékával, hogy azután II. Frigyes Vilmos, Poroszország lelkes zenebarát uralkodója előtt mutassa be művészetét.

II. Frigyes Vilmost annyira megragadta Mozart játéka, hogy megkínálta az első karmesteri állással és háromezer tallér évi fizetést ajánlott föl neki. Mozart azonban nem fogadta el az állást, mert ennek folytán Berlinben kellett volna letelepednie, ő azonban nem akarta elhagyni Bécs városát, amelyet annyira megszeretett.

Vissza is tért ismét Bécsbe és dolgozott, dolgozott egyre.

Mozart

Baráti társaságban, billiárd-játék közben, étkezés közben, mindenütt és mindenkor csak kompozícióival volt elfoglalva. Még a halálos ágyán is. Mialatt a halálsejtelmei úrrá lettek lelkén, ő maga komponálta meg saját requiem-jét.

Az utolsó hangjegyeket még papírra sem vethette, amikor lelkes szemének fénye megüvegesedett és meghalt, mialatt lelkében még ott zúgtak a befejezetlenül maradt *Requiem* fönséges akkordjai . . .

Ezerhét százkilencvenegy december ötödikét írták ekkor.

Liszt.

Ismét egy ifjú virtuóz, aki mintegy a felhőkből hullott alá, s a legnagyobb csodálkozást kelti. A hihetlennel határos, amit ez a gyerek csinál, hosszú barna és selymes fürteivel ülve a zongora előtt. Az ember szinte kétkedik a fizikai lehetőségben, s nem hisz szemeinek, amint Hummel nehéz kompozícióját hallja tőle mennydörögni!

Ezek a sorok, egykoru sorok. Bécsi lapban, a tizenkilencedik század elején írta egy tudósító, a tizenegyéves Liszt Ferenc hangversenyéről. Egy évvel később Párisban ismétlődik ugyanez. Mint annak idején Mozart-tal történt Nápolyban, a gyerek Liszt zongorája köré is odatelepedtek az emberek. Finom delnők, márkik, grófok és művészek, hogy közvetlen-közelből hallják, amit távolról nem hinnének. Az emberek csodálkoztak. Páris avatott, zeneértő társasága harsogott Liszt Ferenc emlegetésétől. A név aztán hódító útra indult, bejárta a világot, s néhány év alatt Londontól Rómáig az „Ungarisches

Wunderkind“, a magyar csodagyerek volt a zenei vitatkozás tárgya.

A sorokat, melyekkel e cikket kezdtük, meg lehetne toldani jó néhányal. Nagy, vaskos köteteket tenne ki, ha összegyűjtenénk mindazt a kritikát és tudósítást, amelyek hasonló hangon szólnak a gyerekcipős, de amikor játszik, már „büszke férfias kifejezést“ mutató Liszt Ferencről. Amelyekkel a világ sajtója adózott, s rőtta le hódolatát az ifju Liszt Ferenc vándorlásai nyomában. Nem szólva most arról, amivé ez később nőtt, a férfias, majd ősz abbévé lett Liszt Ferenc élete során. Amivel emlékeztek rá, foglalkoztak s foglalkoznak alakjával, zenéjével, magyarálták s magyarázzák ma is műveit és működését. Liszt, a múlt század zenei életében ugyanis oly szerepű volt, ezt úgy megmozgatta és föl kavarta, mint az öböl vizét a nyílt tengerről becsapódó hatalmas hullám: a víz síma tükre meginog tőle, s csak később csöndesedik el, halk remegéssel. Liszt, az előadó-művész, a zongora szuverén fejedelme, mesébe illő hírével, tanítványainak rája való emlékezéseivel ma is itt él. Hatása, szerepe egyaránt foglalkoztatja a zenetudományt, s zeneszerző értéke ma talán teljesebb, mint valaha. A könyvek, értekezések, levelek és följegyzések, amelyek róla szólnak, egész kis könyvtárt tesznek ki.

Vannak emberek, akik a nehéz és gyötrelmes küzdelmek szövevényén, mesterséges és önkéntelen akadályok tömegén jutnak el érvényesülésük ormáig. Alulról indulnak, szegényen, minden ajánlólevél nélkül, csak saját erejükre utalva, de mire fölérnek, a sors szinte tehetségük, nagyságuk próbakövéül állítja oda a megpróbáltatások hosszú esztendeit. Sokan meg sem érik azt, amíg rájuk virrad a nap, a fény, a hír, a dicsőség, az elismerés, — mégis: nem engednek és nem alkuszhatnak meg, mert fanatikusan hisznek hivatásuk igazságában. Ezek mindenestre szomorú küzködői a művelődésnek. Tragikus hősök, akik-

ből sajnos, bőven tud fölmutatni a história. Vannak azonban, akiknek már bölcsőjénél ott áll, ott ragyog egy nagyszerű élet szerencsecsillaga. Akiknek nyomában, sokszor maguk se tudják, hogy miként, de szinte ömlik, s árrá dagad a siker, a tomboló elismerés. Ezeknek is megvannak akadályaik, amelyeket le kell győzniök, hogy kifejthessék magukat. Ezeknek is vannak titkos kálváriáik, percek, napjaik, amelyek az elégületlenség, a kétség, az önmagukkal való meghasonlás napjai, sokszor talán épp akkor, amikor a boldog és irigyelt öröm, a külső siker tetőfokán állnak. Mivelhogy az emberi lélek oly mély, hogy oda nehéz teljesen belevilágítani, annyi a rekesze, hogy belőle olvasni a legnehezebb és legbonyolultabb olvasmányok egyike. Mégis: ha ezeknek a karrierjét nézzük, messziről, a távoból úgy látszik, mintha misem zavarná. Sőt, mintha minden arra szolgálna és segítkezne, hogy őket szolgálja és előrevigye. Ahhoz az üstököséhez hasonlóak ezek a pályák, amely, amikor megjelenik a láthatár peremén, már fénylik, s amikor eltűnik, akkor is szikrázva hull alá az ismeretlen semmiségbe. Akik ily pályát futnak, azok az úgynevezett boldog és szerencsés zsenik, aminők, hogy néhányat említsünk, Rafael, Rubens, zenészek közt a magyar Liszt Ferenc.

Doborjánban, Sopron mellett, 1811. október 22-én született az előadóművészet csodája, ahogy a sok jelző közt Liszt Ferencet hívták gyerekkorában. Apja, Liszt Ádám, uradalmi tisztje volt herceg Eszterházy Miklósnak, aki európai műveltségű, kiváló szellemű főúr. Igazi maecenása a művészeteknek. Nagy, szinte fejedelmi udvartartása volt, s a zenehistoriában azon a réven többször szerepel, hogy zenekarának vezetője, karnagya volt előbb Haydn, majd Hummel. Liszt apja, lelkével igazi magyar ember. Anyja osztrák származású nő, ennek ellenére azonban oly színmagyaros háztartást vezetett, hogy sok ősi magyar kúria nemzeti asszonya mintául vehette volna. Habár

magyar szó csak nagyon is szükségszerűen csendült meg a házban.

Liszt apja, Liszt Ádám, szabad óráiban maga is szenvedélyes zenész. Kitünően játszott hegedűn, zongorán és gordonkán. Már a határán állt annak, ahol megszűnik a dilettáns. Szoros baráti viszonyt tartott Haydnnal és Hummel-lel, akiknél különb társaság nem is állhatott Liszt bölcsőjénél, akik első figyelői voltak Liszt talentuma ébredésének. Liszt Ferenc eleinte gyöngö, törekeny szervezetű gyermek volt. Sápadt, beteges arca, fizikuma nem egyszer adott okot szülőinek alapos aggodalomra. Gyakran ismétlődő merevgörcsben szenvedett, s egy ízben, három éves korában ez a baj oly erővel lépett föl, hogy már-már el voltak készülve a végső katasztrófára. Mintegy hat éves koráig tartott ez a beteges állapot, amikor erősödni kezd, s tíz éves korára már fejlett, nyulánk, szívós gyerekké lett. Első mestere, első tanítója, aki a zongorán, a billentyűk „világot jelentő birodalmán“ oktatással szolgált, apja volt. Hat éves korában kivételes zenei képességének már erőteljes bizonyítékát adja. Egy ízben ugyanis apja Ries egy szonátáját játszotta. A zseniális lelkű gyerek ott ült apja mellett s élénktüzű tekintetén meglátszott, mint sugárzik át rajta a zenedarab minden hanghulláma. Amikor véget ért a játék, szó nélkül kifutott a szobából a kertbe, néhányszor eldalolta a Ries-szonáta alaptémáját s amikor emlékezetből restaurálta az egészet, visszament, odaállt apja elé s így szólt: „Édes apám, hallgassa meg, el tudom énekelni az egész Ries-szonátát, amit az imént játszott . . .“ Az apja örömmel és csodálkozással hallotta az alig hatesztendős gyerek első szereplését, aki hibátlanul elénekelte a nehéz, bonyolult zenemű minden részletét. Hamarosan véget is ért az apai tanítás. Liszt Ádám csakhamar belátta, hogy fiát tovább nem taníthatja, mert ez már oly régiók felé törekszik, ahol az ő tudása kevés. Egy-két esztendő alatt Liszt Ferenc akkorát

fejlődött, hogy korával szinte össze nem egyeztethető művészi készsége, az apában és baráti környezetében a nyilvánosság előtti szereplés gondolatát pendítette meg.

Nyolc esztendő, amikor ily célból Sopronba utazik vele apja, ahol egy jótékony célu hangverseny keretében lépett a nyilvánosság elé a dobogóra, amely neki valóban a világot jelentő deszka volt. Ries és Hummel koncertjét s egy szabad ábrándot adott elő. A közönség megbűvölve állott a „zenei rejtély“ előtt, mondja a korabeli följegyzés. Csodás temperamentummal, kiforrott mesterek virtuozitására emlékeztető módon, a nehézségeket mosolyogva, erőlködés nélkül legyőzve, játszott a gyerekművész. A hangverseny műértő és előkelő közönsége — szemtanúk állítása szerint — könnyezett a lelkesedéstől, a meglepő, váratlan és szokatlan jelenség alatt. Megilletődéssel fogadta a gyerekművész a nagyszerű és nem várt ünneplést, a krónikás szavai szerint „kedves zavar és rózsás pír ült arcán“. A műpártoló Eszterházy herceg, aki jelen volt a hangversenyen, odalépett hozzá, homlokon csókolta s ötven aranyat csúsztatott piciny művészi kezeibe. Ezt a szereplést aztán fokozta egy második föllépés, ami néhány hónap múlva az Eszterházy hercegek pazar székhelyén történt. A hangverseny, amit a hercegi udvarban rendeztek, zártkörű volt. A pazar termekben műértő, művészi tehetségek elbírálására hivatott közönség gyűlt egybe. Nem a nagy nyilvánosság tapsaiból szövődött ez a siker, mindazonáltal nagyot lendített Liszt korai hírnevén. Az ünnep keretében, főúri vendégek valósággal dédelgették a szürke szám-tartót, Liszt Ádámot és fiát, aki a művészetért rajongó hercegtől értékes, pompás díszítésű, nemzeti díszruhát kapott ajándékba.

Mindez azonban még csak annyi, mint kezdő poéták szárnypróbálgatása. A szó komolyabb értelmében vett, zeneileg súlyosabb föllépés Pozsonyban történik. Pozsony, a nyu-

gati Magyarország ma is élénk kultúréletű metropolisa, akkor, Liszt Ferenc életében még jelentősebb hely, tekintélyesebb szerepű város, mint aránylag manapság. Politikai és társadalmi szempontból Magyarország centruma. Országgyűlési szezón idején a nemesség színe-java, egyébként is a főurak nagyrésze itt tartózkodott. Pozsonyi siker már annyit jelentett, mint országos siker. A kilenc éves Liszt egy csapásra bevette Pozsonyt, s tulajdonképpen ez pályájának igazi, döntő kiinduló pontja. Hangversenyének hatása oly nagy volt, hogy nyomban, a helyszínen, lelkes magyar mágnások: Szapáry, Amadé és Apponyi grófok 600 forintot adtak össze, ösztöndíj gyanánt, Liszt további kiképeztetésére.

A boldog, büszke és szerencsés apa most már világosan látja, hogy mit kell tennie. Az Eszterházy-uradalomban bár meg lehetős javadalmazásu állása volt, gondtalanul azért nem élhetett. Mégis, mindent a fiu jövőjére téve, otthagyja állását, értékesíti ingóságait s fölmegy Bécsbe, amely a magasabb zenei műveltség egyik európai központja. Letelepszik a császárvárosban, nincs vele más, csak a podgyász, s a fia, a tíz éves Ferenc aki neki azonban több és különb kincs, bárminő podgyász rengeteg aranyánál. Fönt, Bécsben Liszt Ferenc kitűnő kezekbe került. Tanára Czerny lett, aki a legjobb zongoratanár hírében állt, akinek tanulmányait, etűdjeit ma is használja a világ valamennyi zeneakadémiája. Czerny mellett Liszt Ferenc technikailag akkorát haladt, elérte azt a színvonalat, amelyen túl az akkori álláspont szerint már alig volt fokozat. A zongorával egyedül azonban Liszt zsenije nem elégedett meg, ez neki kevés volt, nemcsak előadóművésznek készült ő, virtuóznak, hangverseny-hősnék. A zeneszerzés tudományára Salieri udvari karnagy tanította, s aránylag rövid idő alatt rendkívüli ismeretekre tett szert a zene elméleti birodalmában. Nemcsak a harmonizálás, az u. n. kontrapunkt tudását sajátította el, hanem a vezérkönyvolvasást

is. A „kis Herkules“ egyébként, ahogy Bécsben emlegették, ottartózkodása alatt learatta a császárváros zeneértő embereinek minden elképzelhető dicséretét. Ezek közt ott volt a zene Michael Angeloja, a nagy Beethoven is, a komor, tartózkodó, visszavonult életű zenei félisten. Eleinte, amikor beszéltek előtte Liszt Ferencről, bizalmatlan volt. Arra nem volt kapható, hogy hangversenyre menjen, betegeskedett, már kerülgette a nagyot-hallás, amely mint tudjuk, süketséggel sujtotta. Nem szerette „a csodagyerekeket“, akik ekkor sűrűn szerepelgettek, föltüntek, de aztán csakhamar elvesztek. Nem látott bennük egyebet, mint korán érett, dresszúrára fogott, éppen csak abnormális emberi jelenséget. Hamis csillogást. Liszt azonban nem ily „csodagyerek“, ha az ő gyerekkora valóban csodás, akkor az ifju- és férfikora ugyancsak az. Amikor tehát hírül viték neki, hogy egy „új Mozart“ született és zongorázik a császárváros falai közt, Beethoven kivonult magányából, elment egy hangversenyre, s a közönség előtt többször megölelte és megcsókolta. Ez az ölelés annyit számított, mint régen a próbát megállott ifjak királyi kézből való lovaggá ütése. Liszt a zene fölként lovagja lett.

Bécs azonban még mindig csak előiskolája Liszt szellemi fejlődésének. Továbbnövesztő, átalakító, termékenyítő hatást a világ közepe gyakorol rá. Páris, a ragyogó, pezsgő francia kultúra. Az a tizenkét év, amit egyfolytában tölt itt huszonnégyéves koráig, új színt, új, mély s férfikorára kiható alapokat visz bele életébe. Egyénisége itt szövődik, itt alakul azzá, aminek ismerjük. Nemcsak zenésszé, hanem nagytudású, sokoldalú, minden iránt érdeklődő, egyéb szellemi munkásokkal folytonos érintkezést tartó emberré. Finom, előkelő, a társalgás és föllépés művészetét értő világfi. A francia nyelv második anyanyelve lett. Temperamentuma is sokkal inkább közéjük húzta, mint a germán fajták közé, s bár később sokat élt német föl-

dön, Weimarban: ízlése, életfölfogása, gondolkodásmódja a gall-román, a francia kultúrával tartott közösséget. A franciák nem is feledkeztek meg Lisztról sohasem. Magukénak vallották, akárcsak egy másik magyart, Munkácsy Mihályt.

Tizenkétéves volt Liszt Ferenc, amikor búcsút mondott a bécsi határnak, s apjával Párisba költözött. Apja a híres Conservatoire-ba akarta beiratni, ez azonban nem ment, jóllehet Metternich herceg ajánlólevele volt a zsebében. Cherubini, az akkor fölötté ünnepelt operairó s a Conservatoire igazgatója kifogásolta, hogy külföldi, nem francia honos. Helyette a Conservatoire két kiváló tanára vállalta el örömmel a tanítását. Az egyik, Reicha nevű, avatta be a zeneszerzés legbonyolultabb titkaiba. Alig mult el egy év, s a kis Liszt Ferencet kézről-kézre adták azokon a helyeken, amelyek a francia kultúra, a párisi élet speciális, a legszebb műveltségtől csillogó szinterei: a szalonokban. A híres szalonokban, amelyeknek története mindig egy darab francia történelem, amelyekben az életművészet, a gáláns öröm percei mellett az emberiséget előrevivő, a haladást szolgáló eszmék vetődtek el. Liszt, a kis Liszt, szalonok szép és kényes dámáinak játékszere lett. Dédelgették, becézgették. Elragadóknak találták, összejövetelek, pazar estélyek központja lett, s mint egykoru följegyzés mondja: tizenhároméves korával féltékenységet, szerelmet és barátságot gyujtott az emberek közé. Ha megjelent, körülötte forgott a világ, s mindenki beléje volt bolondulva.

Ily környezetben — többi között a Lajos Fülöp néven királlyá lett orleánsi herceg szalonjában is — nőtt, izmosodott magas, karcsu és ruganyos ifjúvá. A magasabb, u. n. felsőbb társaság e helyein, ahol megfordult, rendszerint találkozókat adtak a párisi élet akkori szellemi kiválóságai. Főltűnt, divatos, neves és szerepet játszó emberek, politikusok, költők, zenészek, festők, újságírók. Egész kis városai voltak

a párisi szalonok a legkülönbözőbb foglalkozású embereknek, ahol kicserélték nézeteiket, s kölcsönösen vettek részt egy-egy szellemi mozgalomban. Lisztnek ez az egyik, működésére később is kiható, alakját, természetét formáló igazi iskolája. A pazar szellemtől, játszi elmésségtől, a tudás, értelem csillogásaitól, a finom érzésektől pompázó párisi szalon, ahol gyors fölfogása, éles esze, korát meghaladó intelligenciája minden iránt fogékony volt. Ahol megnőtt a látköre, elkerülte azt, hogy egyoldaluvá legyen. Ahol forrni, érni kezdett egyénisége, amely később új törvényekért, új szépségekért harcolt a zenében. Amelynek a zongora, az előadóművészet csak egyik darabja. A többi részei: a zeneszerző, aki főleg a szimfónikus zenében vitte előre a fejlődést, a karnagy, a zenepolitikus, a propagáló, aki minden formában, mint író, a tollal is virtuóz módon szolgált a kor művészetét.

Innen, erről a pontról közeledhetünk Liszt alakjának megértéséhez. Skatulyába nem lehet sorolni őt. Élete a művészete, s művészete az élete. Minden, amit tett, gondolt, élt és alkotott, nála igazán összetartozik, egymásból következett. Noha látszólag ellentétes vonások is keverednek alakjába, a lelke, a természete mélyén mindennek megvan a szerves oka. Ez csak annyit jelent, hogy akivel szemközt állunk, azt nem lehet magyarázni és megérteni a sablonok szokott módjával. Hogyha akadtak is mások, akik egyben-másban megközelítettek, sőt fölülmulták, azért oly művészt, aki ennyire univerzális, aki mindenhez, amihez hozzányúl, ennyire rajt hagyja nyomát, aki szinte végiguralja, megkavarja az időt, amelyben él, a viszonyokat, a levegőt, mindent, ami a zenével összefügg: ily embert csak ritkán, nagy időközökben produkál a világ, a história.

Párisban, az évek folyamán, közben Liszt egy sajnálatos változáson megy keresztül. Az az élet, amiben része volt, az a

munka, amit végzett, idegrendszerét kimerítették. Fáradt lett. A folytonos izgalmak, impressziók, erőfeszítések már elérték azt a határt, amit fiatal szervezete elbírt. Tizenhétéves korában éri ez a változás, amikor vallási rajongásba esik. Valósággal szellemi undort kap a világ gyönyöreitől, önmagába zárkózik, s hallani sem akar további szereplésről, művészeti babérokról. Apja kétségbeesik, a legjobb professzorokat hivatja hozzá, tengeri fürdőre viszi, az ifju Lisztet azonban mintha kicserélték volna.

Sokáig, hosszú hónapokig tart, míg elmúlik ez az állapot, s valamelyest helyreáll egészsége. Most azonban egy másik csapás éri: meghal Liszt Ádám. Elveszti apját, magára marad a világ sodrában. Illetve anyja még él Grácban, ahová egy évvel költözött apja halála előtt. Liszt magához hívja az egyszerű, kisvárosi asszonyt, anyja Párisba jön, s a fiú 100.000 frankot helyez el élete biztosítására. Ez a közelség, a szerető, gyöngéd és gondos anyai szó sem tudta azonban megóvni, hogy újból ne essen át megrázkódtatásokon. Most egy boldogtalan szerelem árnyéka vonult át rajta, ismét elzárkózik, tépelődve a világtól. Pihenő, csöndesebb magányában a tudománnyal vígasztalódik. Ekkor, 1831-ben, hirtelen vakító fényvel megjelenik Párisban a legnagyobb hegedűs, akit a világ valaha ismert. Paganini, az ördögös „olasz varázsló“. Liszt egy pillanatra kibúvik zárkózottságából, meghallgatni a hegedűst, akinek temperamentuma, művészete annyira rokon volt az övével. Paganini lábai előtt ott feküdt egész Páris, minden eddig arra járt művész elhomályosult, — a tizenkilencéves Liszt pedig elhatározta, hogy a zongora Paganinije lesz. Hogy az lett, sőt hogy túlszárnyalta, ez bebizonyult abban a hangverseny-periódusban, amit néhány év múlva kezdett s egész 1847-ig csinált, s ami páratlan az előadóművészet, a reprodukáló zene történetében.

Liszt

Előbb azonban Genf falai közé vonul, fiatal lelkének minden föllobbanásával d'Agoult grófnő iránt. A szépségéről és szelleméről híres francia grófnő és közte mély és hosszú szerelmi viszony kezdődik. Bejárják Olaszországot, Svájcot, majd visszatérve Genfbe, teljesen egymásnak élnek, csak olykor fogadva néhány jó barátot. Köztük George Sand-ot, a kiváló írónőt, Belgiojoso herceget. Négy évig tartott ez a vándorlás, mi alatt Lisztnek d'Agoult grófnőtől három gyermeke született: Blanka, aki III. Napoleon miniszterelnökéhez, Olivierhez ment nőül, Cosima, aki előbb Büllow János báró, majd Wagner Richard felesége lett. Fia korán, egész ifjúkorban halt el. E négy év alatt Liszt nagy munkakedvvel, sokat s pazarul dolgozott. Leginkább zongora-kompozíciókat, dalokat, de megvolt a terve, vázlata, nem egy jövődő, nagy zenekari művének is. Mint író is szót kért, s amit írt, ugyancsak bátor meggyőződéssel, új gondolatokkal teli volt. A párisi Gazette Musicale-ban jelentek meg cikkei, s amit írt, ebben már mint az új zenei irány irodalmi előmunkása jelenik meg. Megírja „Chopin“ című könyvét, amely pompás, ékesszóló stílusban írt tanulmány a lengyelek e nagy és boldogtalan muzsikusról, s minden nyelvre, magyarra is le van fordítva.

E négy év alatt Liszt nyilvánosan, a közönség számára nem ült zongora elé. Teljesen az alkotó, zeneszerző és írói munkának élt. Egyelőre nem is akart megjelenni a hangversenyek dobogóján.

1836-ban azonban új művész jelent meg Páris kavargó sokadalmában. Thalberg, akiről eddig is beszéltek ugyan, de most egyre-másra aratta döntő diadalait, s Páris, a lelkesedni nagyszerűen tudó, folyvást új szenzációkat kereső város tele volt az új csillag sikereivel. Ez hatott. Liszt fölvette az eléje dobott keztyűt. Újra zongorához ült, Párisba jött, s megindult a verseny kettőjük közt, amelyet a francia szellemesség — barát

és ellenség egyaránt — ezzel a szállóigévé lett mondással döntött el: „Thalberg az első, de Liszt az egyetlen.“

Olasz földön, Velencében éri az 1838-as árvíz híre, amely Pestet, a fejlődő, virulásnak indult főváros nagyrészét romba döntötte. Liszt rögtön fölismerte kötelességét. Oly hosszú távollét, annyi, idegenek közt való bolygás után, fölébredt benne a hazája iránti érzés, megmozdult benne, mint ahogy maga írja, „mélyen és igazán“ a magyar. Félretéve minden egyéb dolgát, terveit, Bécsbe siet, hangversenyeket ad, s jövedelmét, huszonnégyezer forintot a pesti árvízkárosultaknak küldi.

Amit Páris mondott Lisztről, azt megismételte, aláírta, sőt megsokszorozta az egész világ. Most van igazában Liszt egy oly európai köruton, amely páratlan a maga nemében. Most már a huszonnyolc éves, a férfivá lett Liszt indul, hogy Napoleonszerűen bekebelezzen mindent, ami babér, jutalom, hír, ragyogás.

Nyolc évig, 1843-ig tart ez az út, amelyben Európa minden nagyobb városa szerepel, Londontól kezdve, Erdélyen, Románián át Konstantinápolyig. Pestre 1840-ben érkezik, s január 4-én tartja első hangversenyét a Nemzeti Színházban, a színház alapja javára. Kisebb ország, kisebb és szegényebb város és kultúra fogadja, de lelkesedésében a franciákéhoz hasonló. A színpadon egy mágnásokból álló küldöttség drága kövekkel kirakott díszkardot adott neki emlékül. Valóságos láz üt ki az embereken, a városokban mindenfelé, amerre megfordul. „Liszt-láz“, amelybe nemcsak művészeti rajongók esnek, a hangversenyek könnyen hevülő nőpublikuma, hanem mindenfajta régiója a társadalomnak, a legkomolyabb és legzárkózottabb körök, egyetemek, tudósok, sajtó, udvar.

Ma olvasva, mint a mesék, úgy hatnak azok a híradások, kritikák, amelyek ekkor íródtak, a művelt világ orkánszerű tombolása közepette. Amelyek persze nem egy helyütt kómikus

dolgokat is szültek. Kész farsang, karneválszerű pergés az, ami ekkor Liszt körül játszódik, amelyben a hangos ovációkat virágésők, fáklyásmenetek, bandériumok váltják föl. Szentpétervárott például, egy hangverseny végén, hatalmas csillárok fényében és tapsdörgés közt a cári ház tagjai, orosz hercegnők fogják körül s omlanak eléje.

Az „Ezeregyéjszaka meséi“ közé illő, ahogyan Berlinben, 1844 márciusában, három hónapi tartózkodás után elbúcsúztatták. „Nyolc pompás fehér paripával befogott hintó, — írja a Vossische Zeitung — állt s várt reá a hotel előtt. Ahogy Liszt alakja megjelent a küszöbön, ezrekre menő közönségből tört ki a kiáltás. Az egyetem szeniorjai mellett foglalt helyet. Hintóját harminc négylovas kocsi követte, majd ötven díszruhába öltözött lovas, az akadémia s diákegyesületek küldöttségei. Ezek után vagy száz magánfogat, amelyek végigkísérték a városon. Minden utca, amerre a menet elhaladt, tele volt emberekkel. Az udvar is megjelent, hogy résztvegyen az üdvözlésben. Nem fejedelmekhez hasonlóan, hanem valóban mint egy király távozott el a művész, a hömpölygő tömeg lelkes és folytonos éljenzése közben. Mint egy király, akinek uralkodása a szellem örök birodalmából való.“

A szakadatlan diadalok sorozatában Pestre 1846-ban jött másodszer, amikor még nagyobb országos ünneplés fogadja, s Vörösmarty ekkor írja hozzá híres ódáját. A sikerek e zuhatagában az emberek az elismerés minden képzelhető pazarságával halmozták el Liszt Ferencet, — viszont ő, a művész nem azért játszott, hogy anyagi kincseket halmozzon össze. Mindvégig jellemző vonása volt a bőkezűség. Valósággal szórta a pénzt, s nem ismert oly összeget, amit ne tudott volna odaadni másoknak, ha kértek, ha valami emberi érdeket, jótékonytságot, kultúrát szolgálhatott vele. Ma-

gyarországi időzései alatt, minden hangversenyének jövedelméből ily célokra fordított különböző összegeket.

Mindez azonban csak átmeneti állomás Liszt életében. A zongora, az előadóművészet nála nem cél, csak egy eszköz, amelyen kifejezte magát. Sokkal több volt benne, semhogy ezzel megelégedhetett volna. Mihelyt új föladatak, más célok hívták, fölhagyott vele, leszállt a hangverseny pódiumáról. Nem állt meg e sikereknél, nem is telt be velük s ugyanoly gyorsan, könnyen és elszántan, ahogy végighaladt Európa egén s pályáját a művészet tűzcsóvái jelölték, — ugyanígy, hirtelen abbahagyta mindezt, mivelhogy más célok, új problémák szólították munkára. Még nagy út állt előtte.

Mint zongoraművész a technikai tudás oly fokán állt, amit se előtte, se utána nem múltak fölül, s kérdés, hogy kik érték el. Sablónokat nem tűrő, mindenbe, amihez nyúlt, életet, zsenialitást lehelő egyénisége itt is új stílust teremtett. A zongora nála zenekarrá lett, s ha egykoru kritikákban azt olvasni, hogy ez a hangszer alatta úgy szólt, oly hangokat adott, amik nem is zongorahangok, hanem orgona, trombita, hárfa, emberi ének hatásait keltik, — ez nem túlzás, ezt szó szerint kell venni. Hogy mennyire úr volt e hangszeren s mennyire nem ismert lehetetlent, ezt jellemzi az alábbi kis eset is, ami még fiatalkorában, Párisban történt. Egyizben estélyre volt hivatalos, ahol Chopin is jelen volt, aki ekkor élte legszebb napjait. A szellemi és születési arisztokratákból álló társaság Chopint, majd Lisztet kérte, hogy játszék valamit. Liszt azonban kijelentette, hogy ő nem játszhatik előbb ott, ahol Chopin van jelen. Chopin végül is zongorához ült, de hogy zavartalanul játszhasson, eloltatta a lámpákat. Egy saját szerzeményü nocturne-jét játszotta, úgy, ahogy csak ő tudta. A társaság lélekzetfojtva, megbűvölve, csak akkor tért ismét magához, amikor a csillárokat fölgyújtották s fris-

sítőket hordtak körül. Később aztán megint kialudtak a lámpák. Ismét sötét lett, s újra hangzott a bánatos, majd viharzó, kitörő szenvedélytől harsogó nocturne. Újra hangzott, teljesen ugyanúgy, mint azelőtt. Vive le Chopin, éljen Chopin! kiáltotta a vendégsereg, amikor vége volt. Éljen Chopin, kiáltották, s ahogy a lámpák fölgyultak, aki játszott, akit a zongoránál ülve találtak, nem Chopin volt, hanem — Liszt Ferenc.

Az a szó tehát, hogy virtuóz, nem fedi teljesen Lisztet akkor sem, ha a technikai készség tetőfokára gondolunk. A virtuózok ugyanis rendszerint bizonyos műsort betanulva járják a hangversenyek útjait. Tisztán csak reprodukálnak. Liszt a zongorán, a zongora előtt több, mint virtuóz. Nemcsak reprodukáló volt, hanem produkált. E kettőnek folytonos összefonódásából alakult ki a játéka. Amit játszott, abban a szerzőn kívül ott voltak a saját gondolatai, érzései, elmondanivalói. Nem híven, pontosan, szigorúan egy-egy zongoradarabot adott elő, hanem ez legtöbbször csak alkalom volt arra, hogy hozzáfűzze a maga szavait, teletűzdelje zsenialitásának szépségeivel. Hogy úgy mondjuk: átfordította a saját nyelvére, és sokszor egészen kis dolgokból nagyot csinált, ami szerény köntösű volt, azt felöltöztette pompába. Minden, ami eléje akadt s érdekelte, s esetleg nem is zongorára volt írva, azt lefordította a zongora nyelvére, magyarázta, értelmezte. A zeneirodalomban egyedül álló, külön helyet képviselnek zongoraátiratai, amelyeknek könyvtárt kitevő anyaga közt egyaránt szerepelnek operarészletek, dalok, szimfoniák (Beethoven szimfoniái). Ezek ma is állandó darabjai a világotjáró zongoraművészek műsorainak.

Liszt sokáig volt távol Magyarországból, mint gyerek ment el, s mint felnőtt, harmincéves ember látogatott először vissza. Ez a hosszú idő azonban nem mosta el annak a földnek képét, ahol született. Mint fejlődő ifjú, leveleiben, idegen városok és emberek közt, folyvást emlegeti azt a helyet, ahol

legelőször hallotta apja hangját, értette meg az emberek szavát, elkalandozott a mezőkön s tapsolt, örült a — cigányokon. Gyerekkori emlékei ideviszik, s gyerekkori emlékei közt mélyen, egész életére ott volt s foglalkoztatta e vándorló, évszázadok óta zenélő, barnaképű és zeneileg rendkívüli tehetségű nép művészkedése.

Pozsonyban, amikor ott időzött, hallotta Biharit is, aki európai viszonylatban is nagyszerű hegedűs, klaszszikus értékű művész volt. Hallgatta Biharit s ez éppen elég volt, hogy fogékony, zseniális gyereklelkével el ne felejtse. Mindvégig szerette, sokra becsülte Liszt Ferenc e született, naturalista zenészeket, ahol csak tehette, szóval és írásban ismertette őket, s lelkesítette értük az európai zenevilágot. Irántuk való szeretetében nem is tévedett, mivelhogy valóban, ez az idő tele volt oly magyar cigányzenekarokkal, amelyek a legelső európai udvarokból garmadával szereztek a pénzt és dicsőséget. A magyar dal, a cigánynak a magyar népies zenében gyökerező művészete ekkor lett oly speciálitás, amelyhez mindenki tapsolt, kezdve a legnagyobb zeneművészektől, amelynek híre átjutott minden határon. Ujabban nálunk divatos ugyan e cigánymuzsikusok dicsőségét megtépdesni, — ez azonban nem árt azoknak, akik a magyar zenekultúra előidézésében, a magyar dal és a hegedű avatott művészei voltak: egy Bihari, Boka Károly (akik zeneszerzők is), Patikárius Ferkó, Fátyol Károly, Rácz Pali, Bunkó Ferenc vagy Berkes Lajos, aki a Nemzeti Kaszinó háziprimása volt, s amikor meghalt: szinte az egész mágnásvilág ott ment a koporsója után. Viszont az is bizonyos, hogy az utolsó negyedszázad alatt a cigányzenekarok színvonala alászállt, megromlott a közönség rossz izlésétől, amely a magyar dal kávéházi és vendéglői akrobatáivá tette őket.

Liszt, hogy mennyire szerette ezt a fajt, s művé-

szetüket, jellemző rá az is, hogy amikor először került haza Magyarországba, s meglátogatta szülőhelyét, első dolgai közé tartozott, hogy fölkereste a soproni vidék cigányait. S nemcsak az „úri“ zenészeket, hanem a város szélén lakó cigánysereget, ahol órákat, délutánokat töltött a barna purdék és kártyavető asszonyok közt. Egy könyvet is írt, „Cigányok és a cigánymuzsika Magyarországon“ címmel, amely nagy föltűnést keltett s különösen nálunk adott sok és heves vitára alkalmat. Itthon megtámadták emiatt Lisztet, rossz néven vették tőle, hogy a külföldnek úgy állítja be a magyar zenét, mintha az cigánymuzsika volna. Holott a kettő közt nagy a különbség, a cigányok csak beleérték magukat a magyar dal, a magyar népies zene kultúrájába, sokkal jobban, mint bárhol másutt, például Spanyolországban. De ettől függetlenül, azért nálunk is van dal, ritmika, zene, amely csak a cigányoké. Lisztet kétségtelenül jóindulat vezette e nagy port fölvert könyv megírásánál, a sajnálatos csak az, hogy a különbséget itt nem vette észre.

Magyarsága, gyermekkori impressziói, cigányoktól hallott kesergők, dalok, hallgatók és csárdások, Liszt zenéjében legelőször a zongorán nyíltak ki. Azokban a „magyar rapszódia“-ban, amelyek külföld előtt még ma is szinte egyedül jelentik a magasabb magyar zenét. Amelyek a legtávolabbi pontokra, angol, francia, orosz és amerikai szalonokba is elvitték a magyar motivumokat s zenakarra írva, filharmonikus hangversenyek termeiben hangzottak föl. Ezek valóban magyar diadalok voltak. Liszt magyar érzéseinek föl villanásai, amelyeket azonban nem egy idegen zeneirő nevezett a „zene egyetemes, internacionális formái közé vonult cigányművészet“-nek. A magyarság hálás is volt Lisztnek. Épp úgy, mint Munkácsyban, szinte politikai missziót láttak benne, a magyarságnak a kultúra területén győzelmesen

Liszt

harcoló hősét, aki akkor, amikor a nemzet aspirációi verve voltak, a művészetben erre a földre irányította Európa tekintetét.

1847-ben ér véget Liszt életének ez a fejezete, amelyben főleg a zongora művésze lép elénk, s kezdődik egy második, amely ehhez a szóhoz fűződik: Weimar. E kis, régi német város a kor egész zenéjére kihatott, történeti nevezetességü lett a tizenöt év alatt, amit Liszt falai közt töltött. Az alkotó, a zeneszerző Liszt tevékenysége mellett ekkor kezd igazán kilépni teljes és félelmetes erejével Liszt, a zenei hérosz. A kis weimari színház vezetése jegyében a legelső német színpaddá lett. A zenének valóságos forradalmi színpadává, amely az operáírás nagy újtóját, Wagner Richardot legelőször ismertette meg a világgal.

A zene akkori modern törekvéseinek székhelyévé avatódott a város, amelyben az intéző, a kormányzó, karmesteri pálcával és tollal Liszt Ferenc volt. Minden, amit máshol nem értettek meg vagy kifütyültek, szóhoz jutott, ha Liszt egy-egy talentum újfajta megnyilatkozásainak szikráit találta benne. Egész udvar sereglett körülötte össze a zene különböző művelőiből. Beethoven kultusza mellett itt kerültek először színre a „Bolygó hollandi“, „Tannhäuser“, „Lohengrin“, s Berlioz operája, a „Benvenuto Cellini“. Hihetetlen energiával az irodalmi harcok egész zuhatagát indította. Irtó, a megrögzött sablónok és előítéletek elleni kíméletlen hadjárat volt, amit Liszt a tollal kezében is végzett, kritizáló, vitatkozó az új zenei mozgalom igazságaiért helyt álló cikkeiben. Teljesen azonosította magát Berliozzal, akivel együtt Liszt a szimfonia továbbnövekedésének, az u. n. programmuzsikának megalapozója, valamint a színpadi zene reformálása körül Wagner Richard elveivel. Beethoven után ők hárman: Berlioz, Liszt, Wagner azok, akik a múlt század átalakuló, új zenéjének útjából a legnagyobb kőveket emelték ki. De míg Berlioz és Wagner

csak a maguk igazát védték, azzal, hogy műveiket tették le a zenei küzdés porondjára: Liszt a meggyőződés nagyszerű hevével, bátor, nyílt és hangos módon, fanatikus hittel viselt folytonos háborút értük. Ebben, a másokért való dolgozásban odáig ment, hogy saját dolgait, saját szerzeményeit elhanyagolta. Nem törődött velük, s sokszor a megírás után csak évek múlva adatta elő egy-egy szimfoniai költeményét. Főleg, amit Wagnerért tett, ez a zenei propagálásnak páratlanul álló ténye.

Az apostolok tesznek így, s Liszt valóban az, apostoli szerepű embere a tizenkilencedik század zeneművészetének. Weimarban éppen emiatt, művészeti elvek miatt végül is összeütközése támadt a nagyhercegi intendatúrával. Liszt erre letette a karnagyai pálcát, otthagyta a színházat, s most Rómába költözött. IX. Pius meghívására előbb a Monte Mario-kolostorban, majd a Vatikánban lakott, s később, már élete végén, a gyönyörű évszázados fákkal pompázó Villa d'Este-ben. Rómába egyébként nemcsak az örök város iránti szeretete vitte. Azzal a tervvel is foglalkozott, hogy feleségül veszi Wittgenstein Karolina hercegnőt, akihez régi szerelem és barátság fűzte. A hercegnő válásához — aki férjes asszony volt — a pápa nem adta meg fölmentését, s a házassági terv meghiúsult.

Liszt egyfolytában nyolc évig szívja Róma levegőjét, s életének harmadik nagy fejezete kezdődik ezzel. Liszt, a misztikus lép elénk, az oratóriumok és misék zeneköltője. Az abbé, aki fölveszi az „alsóbb papi szentségeket“, s elmerül a keresztény világszemlélet mélységeiben. Eleinte hónapokig nem mozdult ki a zárdái magányából. Később azonban ismét fölveszi az érintkezést a zenevilággal s az emberekkel. A papi talár, — amit egyébként csak olykor, rövid heteken át viselt — nem akadályozta abban, hogy az előkelő római szalonokban megforduljon s a társaságot elragadja frissességével és temperamentumával. Mint mindenütt, Rómában is körülrajongták az asszo-

nyok, s abban az időben alig fordulhatott meg az ember előkelő római házban, hol gyengéd kezek Liszt arcképét vagy kezének gipszöntvényét ne őrizték volna.

Különösen érdekes Liszt viszonya a pápához. A pápa, IX. Pius, gyakran fölkereste személyesen. Amikor először sétált hozzá, kérte, hogy rögtönözzön valamit, „mert — vélte a pápa, — épp az improvizálásban, s rögtönzésben nyilvánul meg a művész eredetisége és egyénisége“. „Én tehát, — beszélte később Liszt, — játszottam. Lehet, hogy a hallgató rokonszenve inspirált, de anélkül, hogy dicsekedni akarnék, elmondhatom, hogy a szentatya rendkívül meg volt indulva. Amikor pedig a játéknak vége volt, a pápa így szólt: „Az igazságszolgáltatásnak, drága Palestrinám,* (a pápa rendszerint így hívta Lisztet), igénybe kellene vennie az ön zenéjét arra a célra, hogy megátalkodott gonosztevőket bünbánatra bírjon. A humánus eszmék e korszakában nem lehet távol az a nap, amelyen ily lelki eszközök igénybevételével fogják megjavítani a gonosz embereket...“

Liszt Ferenc nagy kort élt, s alkotó munkára, zenei termékenységre is a kivételes erejű művészek közé tartozik. Szerzeményei közül teljesen önállót, eredetit hatszáznegyvenkilenct is ismerünk, míg más zeneszerzők műveinek átírása zongorára, zenekarra, két zongorára, hegedű, ének és zenekarra mintegy négyszázhusz. Ehhez ha hozzávesszük hat kötetet kitevő írásait, két kötetre menő Wagner-levelezéseit, karnagyi működését, amellyel szintén külön iskolát csinált, — ekkor némi összegezett fogalmat kapunk zsenijének utolsó pillanatig nem nyugvó tevékenységéről.

Amit eddig nem említettünk: gyönyörű dalokat is írt, amelyek egyedül is elegendők ahhoz, hogy művészete fennmaradjon. Ahogy a dal terén, zongora-hangversenyekben,

* Palestrina a XV. század olasz muzsikusa, az egyházi zene korszakos művésze.

rapszodiáiban, zenekarra írt, szimfonikus költeményeiben új utak kezdeményezője volt ugyanez a reformáló, korszakos nyomatékú szellem jelentkezik egyházi zeneműveiben. Főgondolata az volt, hogy nem az elhasznált, megszokott régi formákba kell erőszakolni a változó s haladó kor szellemét, hanem az új gondolatok, érzések és szellem számára kell megkeresni a megfelelő zenei formákat. Hogy a szimfoniában más és másként kell a költői eszméhez, az adott irodalmi szöveghez alkalmazkodni. Az egyházi zene teljes reformálása ugyan heves ellenzésre talált papi körökben, — mindazonáltal itt is új alapra fektette a mise- és oratorium-szövegek megzenésítését. Szakított a régi ú. n. ellenpontozatos merev formákkal, s dramatizálta azok szövegeit. Művészetének sarkpontjai itt vannak teljes erejükben lerakva, zenekari műveiben. Szimfoniáiban, amelyek közt leginkább kiválnak: Dante, Mazeppa, Prometheus, Heroide funebre (a 48—49. szabadsághősök emlékére), Orfeus, Hungária, Tasso. Egyházi zeneműveiben, amelyek azonban sajnos, csak ritkán kerülhetnek a nagy nyilvánosság elé. A hatvanas évek közepén Budapesten mutatta be legelőször „Szent Erzsébet legendája“ című oratoriumát. A király koronázására megírta a „Koronázási magyar miséjét“, majd aztán ebbeli műveinek tetőfokát, a „Krisztus“ oratóriumot, amelyről maga jósolta, hogy csak ötven év múlva kezdik igazán becsülni s megérteni tudni.

A világ legelső műintézetei, uralkodói és városai kínálták fényes ajánlatokkal Lisztet, ő azonban, állandó római időzése után azt fogadja el, amit a magyarok nyujtanak feléje. A király, Andrássy Gyula közbenjárására, magánpénztárából évi négyezer forint tiszteletdíjat bocsát rendelkezésére, hogy évenként tetszése szerint töltsön néhány hónapot a fővárosban s emelje, irányítsa a hazai zenekultúrát. Amikor a zeneakadémiát megalapítják 1875-ben, Liszt, ennek elnöke gyanánt, ki-

Liszt

rályi tanácsosi címmel, ugyancsak ily föltételek közt élére kerül. Tizenhét éven át tartózkodása, lakása így három helyen oszlott meg. Az év egyrészét Weimarban, a másikat Rómában s Pesten töltötte. Mint zongoraművész ekkor a legritkább esetben lép a nyilvánosság elé. De hogyha föllép, ismét az ifjúkornak tüneményes zongoraművészt hallják az emberek. Erre nézve jellemzésül egy részletet közlünk abból a tudósításból, amit 1872 márciusában tartott hangversenyéről írt a Fővárosi Lapok.

Az est szépségeitől mámoros egykorú kritikus többek közt így ír:

„Pest újra hallhatta a „velöket rázó húrokat“, amelyek soha senki ujjai alatt nem adtak még oly elragadó hangokat, mint amidön Liszt, e „hirhedt zenésze a világnak“ játszik rajtuk. E szó: játszik, egyébként igen közönséges kifejezés akkor, amidön e nagy mester előadásáról van szó. „Játszik“ a többi nagy művész, míg ő, aki a nagyok közül is annyira kimagaslik, húrok által beszél, álmodik, érez és átszellemül.

A világ kétségtelenül irigyelni fogja Pesttől ez élvezetet, melynek teljességét nem csorbítja egyéb, mint az a tudat, hogy e gyönyörű hangok is épp úgy elenyésznek a légben, mint a kis koncertek zenedarabjai.

Liszt körülbelül húsz év óta nem játszik többé a nyilvánosságnak. Milliót szerezhetne ma is, ha virtuóz pályáját nem tekintené bevégeztetnek. Csak néha egy-egy jótékony célra lép ki még nagy ritkán a közönség elé, ott, ahol lakik s lakni szeret. Az újabb időkben Pest kétszer hallá. Évek előtt a redout nagytermében, ha jól emlékszünk: a gyermekkórház javára játszott, míg most egy Auersperg hercegnőnek köszönjük ez élvezetet. A hercegnő egykor udvarhölgy volt, s most apáca, ki leégett templomuk javára gyűjt s Lisztet is fölkérte, hogy legyen segélyére. A mester sokkal nemesebb és udva-

riasabb férfi, semhogy kérését meg bírta volna tagadni; hozzá-
telve azonban, hogy Pesten nem játszhatik másként, mintha
hangversenye egyszermind pesti jótékony célra is fog jöve-
delmezni. Ekkép a bevétel felét a gazdasszonyok árvaházának
ajánlá föl. Az ülőhely legnagyobb része tízforintos lévén, a két
jótékonycél nagy összegben fog osztozni, mert a redout termé-
nek sem nagyobb és díszesebb közönsége, sem fényesebb hang-
versenye nem volt még soha. Nemcsak a női közönség, mely-
ben a főrangúság teljes számmal volt képviselve, jelent meg
választékos díszben, hanem a férfiak is úgy öltöztek, ahogy es-
télyre szoktak. Előkelő nők, kiket máskor a körszékek elején
látunk, örömet ültek a terem végében is. A terem külseje előre
mutatá, hogy esemény és valódi ünnep van! Minden legkisebb
hely a szorongásig el volt már lépve, midőn egyszerre élénk
mozgolódás támadt: jön az udvar! Valóban, a koronás király
eljött a zongorakirály estélyére. *Ez az első pesti hangverseny*,
amelyben ő megjelent. Éljenzés hirdeté terembe léptét. Elöl
Apponyi Albert gróf — a hangverseny rendezője, — ment,
mint vezető. Gizella főhercegnő egyszerű fehér kelmébe volt
öltözve, piros diszítéssel. Utána Klotild főhercegasszony rózsá-
színű selyemben, aztán a király huszáregyenruhában, mögötte
a trónörökös, fekete kabátban, végül József főherceg. Az első
sorban, külön támlányokon foglaltak helyet.

Előttük az emelvényen a Bösendorfer-féle zongora fölko-
szorúzva állt, mint egy oltár virágvasárnapkor. Mély csönd lett.
Beethoven „Sonata quasi una phantasia“-ját kezdi játszani
Liszt (cis-moll). A nagy művész, ki egykor lobogó tüze, utol-
érhetetlen ereje és démonias szenvedélye által hozta lázba a
zenevilágot, a legétheribb, leggyöngédebb művet választá be-
vezetésül, azt, amit „holdfény-szonátának“ is neveznek. Semmi
sem áll távolabb tőle, mint a hatásvadászlat. Amivel ő hatni kí-
ván, az nem a bravur netovábbja, hanem a bensőség kristály-

Liszt

tisztasága. Az adagiót (sempre pianissimo) oly gyöngéden játszá, hogy a selyemruhák suhogása s a hőségben körülöttünk meglendült legyezők lágy nesze is bántólag hatott ránk.

Liszt saját szerzeményeiből nem vett föl a műsorba egyet sem, ami igen nemesen jellemezte ugyan szerénységét, de a közönségnek kára volt benne, mert az ő nagy átiratait, rapszódiait, festői zeneműveit senki sem képes úgy eljátszani, mint maga. Nemcsak zenét tanulhatnak tehát e nagy művésztől a hangversenyzők, hanem szerénységet és külső modort is. Egyetlen mozdulata sem árul el szenvelgést vagy kacérkodást. Az adagióknál úgy ül zongorája mellett, mint a szobor, csak az erősb helyeken emeli föl fejét, jeléül, hogy a zeneszeremény hatalmasabb kifejezései villanyozólag hatnak rá, s örömet érez azon, ami költőileg sikerül.“

Még egy apróságot is adunk alább, ami néhány vonással a késői, öregedő Liszt mindennapi életére jellemző. Id. Ábrányi Kornél visszaemlékezéseiből vesszük ki, aki Liszt tanítványa s benső barátja volt. „Liszt — írja Ábrányi — korán kelő és későn fekvő s általában éjjel kevés álmodó igénylő ember volt s csakis legkésőbbi éveiben szokott korábban lenyugodni; hanem napközben többször is megkívánta a nyugalmat. Kora reggel azonban — télen-nyáron — már íróasztala mellett ült s a nap legnagyobb részét munkával, zeneköltéssel, olvasással tölté, kivéve, ha a mindennapi számos látogatás ebben nem gátolta, ami nem egyszer tette fáradtá, sőt néha türelmetlenné is, épp úgy mint a világ minden részéről naponta hozzá érkező levelek, megkeresések s mindenféle más írásbeli alkalmatlankodások. Életmódja egyszerű volt. Szükségletei a legcsekélyebbekre szorítkoztak, minden gasztronómikus fényűzésnek ellensége volt. Lucullusi vagy sardanapál-i hajlamokkal éppen nem bírt, pedig ha valakiben a világon, úgy épp Lisztben fejlődhetett volna ki ez a hajlam azok után a rengeteg díszlakomák, tisz-

teletére rendezett estélyek, ünnepségek után, amelyekkel életében elhalmozták. Dacára annak, hogy szenvedélyes szivaros volt, ebben is egyszerű izlést követett. Legjobban szerette az úgynevezett „préselt szivarokat“ s ezért én vagyok a felelős, mert az én ajánlatomra kedvelte meg, s hálából nem is nevezte ezeket másként — még külföldön is — mint Ábrányi-szivaroknak, „gepreszte Ungarn“-nak. Esténkint, szórakozási szenvedélyül, a whist- és piquet-játékot üzte. Ha csak tehetett, mindig játszott egynéhány pártit, ha másokkal nem, hát tanítványaival. A hírlapokat folyvást figyelemmel kísérte, s minden nap teljesen tájékozva volt úgy a hazai, mint a világesemények dolgában.“

Magát egy hajóshoz hasonlítván, aki a népek tengerén evez, még 1847-ben azt írja Seidlitz báróhoz intézett levelében, hogy: sarkcsillaga az legyen, hogy majdan Magyarország büszkén mutathasson reá.

Valóban, Magyarország büszkén mutatott és mutat rá ma is, szívébe zárta jobban, mint bárki e földön. Oly viszonyokkal, oly fénnel, a haladott kultúra oly levegőjével nem vehette körül, mint a hatalmas, viruló s vezető nyugati nemzetek. De megragadott minden alkalmat erejéhez és tehetségéhez képest, hogy kifejezze és bebizonyítsa ragaszkodását. Szent Erzsébet-oratóriumának első előadásán, ötvenéves jubileumának világra szóló ünnepén, a koronázás idején, ott állt mellette mindenki, az egész nemzet érzését jelentő tünnettéssel.

A koronázás alkalmával például, arról, ahogy fogadta őt az utca, a nép, ugyancsak id. Ábrányi Kornél a következőket írja: „Aki tanuja volt akkor ama jelenetnek, midőn Liszt a belvárosi plébániától a budai Mátyás-templomig hosszú abbetalárjában gyalog ment a koronázási misére: velem együtt soha el nem fogja felejtteni. A nép ezrei állottak két oldalt

sorfolat, a tribünök a legdíszesebb közönséggel voltak telve, mely várva-várta a királyi menetet. Liszt az út közepén haladt egyedül, de már a Lánchídnál lehetett hallani azt a fölriadó éljent, amely őt az Angol királyné előtt fogadta. A budai Albrechtútról pedig áthangzott a pesti oldalra, mely abban már a koronázandó király közeledtét gyanította.“

Bár a németek, franciák el akarják s el szeretik tőlünk idegeníteni: Magyarország fia ő. S habár élete megszlik szinte egész Európa térképén: lelke mélyén, érzéseitevel, természetével ide tartozik hozzánk, emlékeivel ide tért vissza, a magyar földhöz. Erre legdöntőbb bizonyíték mindaz, amit maga vallott. Ezt megvédi mindennel szemben egyrészt művészete, s az amit élőszóval hangoztatott, amivel tele vannak levelei. Igaz, művészetéből nem lehet egy nemzeti stílus természetét kirajzolni, nem lehet tisztán magyarnak nevezni. De ugyanúgy nem tehetik ezt a németek vagy franciák sem. Közönsége az egész emberiség, művészete az egész világé, aminek csak egy forrása s alapja volt: saját egyénisége, lelke. Ez az egyéniség azonban temperamentumával sokkal inkább magyar, mint bármi más, ez a lélek közülünk származó, vissza-visszatérő s idetartozó.

Mint a fáradt sas, amely még egyszer ki akarja próbálni szárnyait, mint a végét közeledni érző oroszlán, amely barlangjából még egy utolsó ugrással készül a sivatagba, — Pestről Liszt még egyszer útrakel, hogy fölkeresse régi vándorlásainak sikerektől viharzó helyeit. Még egyszer lobog a láng, de most már ki is alszik, még egy diadalút, de ez már az utolsó.

London, Páris, Antwerpen ismét hallja, ezúttal a „Krisztus“, az „Erzsébet legendája“ monumentális költőjét. Szentpétervárra készülődik, de közben Beyruthban, ahol a Wagner-ünnepi előadások folytak, meghül. A Trisztán előadására még

Liszt

hordágyon viteti magát, néhány nap múlva azonban már végső óráiért küzködik. 1886. július 25-én halt meg, s akik mellette álltak, agonizáló perceiben e szavakat hallották tőle suttogni: Trisztán, Isolde . . . Sírja a bayreuthi temetőben van, miután hazahozatala akkor akadályokba ütközött. Weimarban múzeumot csináltak a házból, ahol lakott, a Nemzeti Múzeum egy szobát őriz ereklyéiből. Szobra Weimarban, Pozsonyban és Budapesten van.

Élete nagyszerű élet, művészetének őrzője az örökkévalóság.

Chopin.

Pirosernyős lámpa veti fényét a zongorára. A kis szalónban csak éppen a zongorát világítja meg: a kottatartót, meg az elefántcsontfehér billentyűket és azt a finom, keskeny női kezet, amely szintoly fehér mint az elefántcsontbillentyűk, amelyeken lágyan suhan végig. És a félhomályos, intim kis szalónban valami csodálatosan édes-bús keringő dallamai szakadnak föl a zongorából, az átszellemült fájdalomnak csöndes zokogása megtölti a kis szalont és megtölti a lelkeket. A zongorából, e bűbájosan melódikus hangokból egy költő sír felénk, a szomorúság és fájdalom isteni tehetségű költője, akinek melódiáitól a mi lelkünkben is fölzokognak a legszentebb érzések.

Hány zongorából suhannak elő nap-nap után Chopin melódiái? És hány szívet töltenek meg ezzel a gyönyörű, szinte megnyugtató, fölmagasztosító, édes szomorúsággal, amelyet egyedül csak az ő melódiái tudnak fölébreszteni? Jóval több már félévszázadnál, hogy a szomorúságnak Istentől ihletett poé-

tája, Chopin, utoljára írt le kottafejeket, láztól remegő finom kezével, de ez a félszázadév sem tudta elhomályosítani az ő kiválasztott, nagy művészetének szépségeit. És most, hogy születésének századik évfordulója is már elvonult, talán még ezerszerre többen rajonganak Chopinért és a Chopin-zenéért, mint a „nagy lengyel“ életében.

Nemcsak születésére, de érzéseire nézve is lengyel volt Chopin. Születésének pontos dátuma dolgában talán sohasem fognak megállapodhatni véglegesen Chopin életének méltatói. A hivatalos írások azt bizonyítják, hogy az ezernyolcszáztizedik esztendő huszonkettedik napján pillantotta meg először a napvilágot, de viszont Chopin családja mindvégig azt állította, hogy az ezernyolcszázkilencedik esztendő március elsején született a későbbi világhírű zeneszerző.

Chopin születési dátumának bizonytalanságára nézve Liszt Ferenc, akit őszinte barátság fűzött a világhírű lengyel muzsikushoz, ezt írja:

— Gyermekeknél ritkán előforduló véletlennél fogva úgy látszik, már korán elfeledte éveinek számát és születésének ideje csak egy zsebóra által rögződött emlékébe, melyet Catalani asszony 1820-ban ajándékozott neki e fölrattal: „*Catalani asszony a tízéves Chopin Fridriknek*“.

A keresztségben Frigyes Ferenc nevet kapta Chopin, aki az orosz igába kényszerített lengyel tartományban született, Zelazowa-Wola faluban, Varsó mellett. Anyja lengyel volt, apja pedig — Chopin Miklós, — francia születésű, aki Nancy-ben született, lengyel emigráns-családból származott és tizenhét éves korában Varsóba költözött. Itt hamarosan elsajátította a lengyel nyelvet, részt vett a politikai eseményekben is és testestől-lelkestől lengyel lett az emigránsok visszatért fia. Később nevelő lett és így került az ifju Skarbek gróf mellé Zelazowa-Wolá-ba, ahol a grófnőnek egyik bájos rokonát feleségül vette.

Chopin

Az ezernyolcszázhatodik esztendőben vezette oltár elé Krzyzowska Jusztiniát, akivel boldog házaseletet élt.

A kis Chopin Frigyes Ferenc, — aki másodszülött gyermek volt, — egy esztendős lehetett, amikor szülei elköltöztek a csöndes Zelazowa-Wolából, mert atyját az új varsói liceumhoz hívták meg tanárnak. Itt azután, ahol még gondosabb nevelésben részesülhetett a kis gyenge testalkatu fiúcska, már öt-hat éves korában föltűnt zenei talentumával. Varsó legjobb zene-tanára oktatta a kis fiúcskát, Zywny, aki fölismervén Chopin zenei alkotóerejét, ezt nem hogy elnyomta volna, de ő maga írta le a fiúcska szerzeményeit, amelyeket a kis csodagyerek eljátszott ugyan előtte, de még nem tudta volna — leírni. Bármilyen zenei témát adtak is föl neki, egy operának valamelyik melédiáját, vagy bármilyen egyszerű dalt is, ő azt gyönyörűen tudta variálni, diszíteni és zenei figurákkal, gyöngyöző pas-sage-okkal körülfonni.

Kilenc éves volt, amikor először lépett a nyilvános hang-verseny dobogójára. A siker óriási volt és ettől kezdve a kis Chopin kedvence lett a lengyel főúri szalónoknak. De ő megmaradt ez ünnepeltetések idején is gyerekeknek. Kedves, vidám, tréfakedvelő fiúcska volt. Az apja kosztos-diákokat is tartott és amikor egy nap Chopin tanár úr nem volt otthon, a kis diákok rettenetes zene-bonát csaptak. Barcinski, egy másik tanár, se-hogy sem tudott rendet teremteni közöttük. Ekkor jött haza a kis muzsikus. Nem sokat habozott, odaállt a gyerekek elé és megígérte, hogy ha jók lesznek, érdekes zenei történetet rögtönöz nekik. Tüstént halotti csönd lett.

A kis Chopin leült a zongorához és amint mesélt, szavait zenével kísérte. Rablókról mesélt, akik az erdőben kószálnak és a csillagos ég alatt elalszanak. A játéka egyre halkabb és lágyabb lett, amíg csak észre nem vette, hogy az összes kis diákok — elaludtak. Ekkor nesztelenül kiosont a szobából, elő-

Chopin

hívta a szüleit, akik gyertyát gyújtva, mosolyogva nézték az alvó csendzavarókat, majd a kis Chopin megint a zongorához ült, halkan játszani kezdett, hogy aztán hirtelen erős akkordokat zendítsen föl, amire a diákok — ijedten ébredtek föl és — maguk sem tudták, mi történt velük, hogy az előbb olyan csendesek voltak.

Chopint, a csodagyereket, tizenhárom esztendőskoráig apja taníttatta az általános ösmeretekre, ekkor azután belépett a nyilvános liceum növendékei közé, a negyedik osztályba. Közben a zenei tudása is egyre fejlődött és ekkor már Elsner Xavér oktatta az elméleti zenei tudományokban. A lelkes tanár és a lelkes kis növendék között őszinte szeretet fejlődött ki idővel és Chopin még egyre jobban ki akarta érdemelni tanárának szeretetét azzal, hogy fáradhatatlanul tanult. Gyakran éjfélig is dolgozott, tanult és hálósobájában is volt egy zongora, amelyhez éjszakánként is odaült és amikor az egész ház aludt, ő ott élt a hangok birodalmában, sokszor hajnalig is.

Nyári vakációi alatt sem pihent. Ilyenkor vidéki ösmerőseiknek birtokain nyaralt és ott a népzene tanulmányozta. A mazúrok, e legelterjedtebb népfaj Lengyelországban, kiválóan zenei érzékűek és zenekedvelők, akik életük minden eseményét énekkel, tánccal ünneplik meg és a kis Chopin lelkesedve hallgatta ezt az üde, friss muzsikát. A mazúrkák ritmusa és nemzeti jellege itt ment át Chopin vérébe és igazi lengyel volta később is, amikor már messze idegenben élt, e dalokban, a mazúrkákban és polonézekben, jutott legragyogóbban kifejezésre.

Amikor iskolai tanulmányait befejezte, néhány hónapot töltött anyjának egyik rokonánál Strzygiewo-ban, ahol Radziwill herceggel ösmerkedett meg. A herceg, aki nemcsak hogy lelkes zenebarát volt, de ő maga is komponált, már hallotta egyszer Chopint játszani Varsóban és most őszintén érdeklődni kezdett a fiatal művész iránt. Meghívta gyakran magához és — Liszt

Chopin

szerint — ő nyújtott módot arra, hogy tovább is kiképeztesse magát a zenében.

Iskolai tanulmányai végeztével a varsói konzervatóriumban, mint Elsner növendéke, folytatta tanulmányait az ifju Chopin, még pedig olyan eredménnyel, hogy három év múlva kitünő bizonyítvánnyal mehetett onnan Berlinbe. Amikor azután hazatért újra, egyszerre fölbredt benne égetően a vágy, hogy meghódítsa a világot. Dolgozott, tanult még egy ideig, majd elindult világhódító útjára. Bécsben már előzetesen is adott hangversenyeket és ott óriási sikereket ért el. És éppen ezek a sikerek bátorították föl arra őt, a túlon túl is szerény, igazi istenadta tehetségű nagy művészt, hogy másutt is hangversenyeket adjon.

Varsó tudta már, hogy a lengyel Chopin, igenis, meg fogja hódítani az egész világot. De ő maga, most, hogy útnak kellett volna indulnia, kétségesskedni kezdett. Búcsúhangversenyét egyre elhalasztgatta, amíg végre, kéthónapos halasztgatás után, ezernyolcszázharminc október tizenegyedikén meg nem tartotta.

— Ez alkalommal, — írta Chopin, — megértettem önmagammat, a zenekar megértett engem és a közönség megértett minket.

A páratlan nagy, lelkes sikert nagy szerényen e pár szóval fejezi ki Chopin. A fényes este boldoggá is tehetette volna, ha nem gyötrik különös balsejtelmek.

Ezt írta egyik barátjának ezidőtájt:

— Úgy érzem mindig, mintha most örökre el kellene hagynom Varsót és hogy soha többé nem térhetek haza. Magamban hordom azt a meggyőződést, hogy örökre búcsút mondok most hazámnak. Oh, milyen nehéz lehet másutt meghalni és nem itt, ahol születtünk!

Nem tudott megválni otthonról. Érezte, hogy soha többé

Chopin

nem tér vissza oda, ahol pedig szeretik. És az ő finom, szenzibilis lelke szomjazta mindig a szeretetet.

Végre november másodikán, — tehát búcsúhangversenye után még majdnem egy hónappal — elindult vele a postakocsi. A döcögő vén delizsánc vitte magával a szerény kis lengyel muzsikust, akiből alig pár év alatt világhírű nagyság lett, akinek bűbajos melódiái millió meg millió lelket igéztek meg és aki — soha többé nem látta viszont imádott hazáját.

Amint azt már ekkor, a postakocsi indulásakor, előre is sejtette.

Mindenki, aki csak szerette Chopint — pedig mindenki szerette, aki csak ösmerte, — ott volt azon a búcsúlakomán, amelyet előző este az ő tiszteletére rendeztek Varsóban. És ezen a lakomán a bánatos, a nehéz szívvel távozó ifju művésznek egy ezüst serleget nyújtottak át, amelyet színültig megtöltöttek a lengyel haza földjével.

Másnap kora reggel Varsóból elindult Chopinnal a delizsánc. Egyórai járásra azután, Wola falucskájának határában, elállta a döcögő postakocsi útját — Elsner Xavér, Chopin öreg tanára, aki kivonult idáig egész sereg tanítványával, hogy utolsó istenhozzádót mondjanak neki és elénekeljék Elsner búcsúdalát.

Az öreg, jóságos lelkű tanár búcsúzott tanítványától, akiről tudta, hogy túl fogja szárnyalni őt és akiben ő már most látta az ünnepektől világhírű zenei nagyságot...

Szívettépő volt ez a búcsú és Chopin ott zokogott, mint egy gyerek, öreg tanára keblén. És még fájdalmasabban zokogott, amikor ismét be kellett szállania a postakocsiba és elmaradoztak tőle a szerető arcok, a szerető szívek és elhalkultak a búcsúdal hangjai.

Így indult hódító útjára Chopin.

Bécsbe megérkezve, ott érte utól a hír, hogy hazájában kiütött a forradalom. Haza akart sietni. De ugyanekkor levelet

Chopin

kapott szüleitől is, akik megnyugtatták, hogy nekik nem történt bántódásuk és kérték, ne jöjjön most haza. Ezzel az áldozattal tartozik művészetének és egészségének, amely már ekkor is gyöngye lábán állott és amely nem bírta volna ki a háboru fáradalmait.

Bécsben nem is tartott most hangversenyt Chopin. Kipihente a fáradságos utat, aztán ment tovább, Páris felé. Stuttgartban érte utól a hír, hogy az oroszok elfoglalták Varsót. Hazafias fájdalom, fölháborodása az erőszak ellen és vígasztalan volta, amelyet ekkor érzett, szabad folyást keresett magának és meg is találta ezt azokban a műveiben, amelyeket ekkor komponált: az E-moll etüd és az A-moll meg D-moll preliúd-jének tragikus szépségeiben.

Az ezernyolcszázharmincegyedik esztendő szeptember havában érkezett meg Chopin Párisba, ahol rögtön, első hangversenyével, a legkiválóbb művészek sorába emelkedett. De az anyagi eredmény annál szegényesebb volt. Atyjától nem akart többé pénzt elfogadni és ezért elhatározta, hogy átvitorlázik Amerikába, ahol úgy számította, nagyobb anyagi sikerei lesznek. Már hozzá is fogott úti előkészületeihez, amikor véletlenül találkozott Páris utcáin Radziwill herceggel. A lengyel főúr, aki rajongó tisztelője volt Chopinnek, lebeszélte erről a tervéről és még az este magával vitte honfitársát Rothschild báró estélyére.

Ragyogó soirée volt ez, amelyen Chopint bemutatták a párisi társadalmi élet színe-javának, akik valósággal ostromolni kezdték, hogy játssza el valamelyik szerzeményét.

Chopin leült a zongorához. És úgy játszott, ahogy talán még sohasem.

Az elragadtatás, amelynek hangjai fölzúgtak a zongorajáték befejeztével, nem ösmert határt. És Chopin ebben a pillanatban már tudta, hogy meghódította Párist és hogy nem kell

Chopin

Amerikába költöznie, mert Páris is el fogja látni mindazokkal a földi javakkal, amelyeket ő az Újvilágtól várt eddig.

Igy is történt. És Chopin, aki eddig mindig csak úgy érezte, hogy ő csupán „átutazóban van Párisban“, végleg letelepedett itt.

Még a Rothschild báró ünnepi estéjén a társaság legelőkelőbb tagjai állhatatosan kérték, szinte könyörögtek neki, és valósággal megrohanták, hogy adjon nekik (vagy gyermekeiknek) zongoraleckéket. Így azután már a következő napokban Chopinre élénk zongoraoktatás várt a párisi előkelő világban. Rövid idő alatt valóságos dicsfényvel öveztek és az ország legtávolabbi vidékeiről is özönlöttek hozzá a dúsgazdag főurak, csak hogy drága pénzen Chopint nyerhessék el zongoratanárjuk gyanánt.

De a legnagyobb hódolat mégis inkább a zeneszerző Chopinnak szólt, mint Chopinnak, a zongoratanárnak. Szerzeményeiért vetélkedtek a kiadók és etüdei, prelüdei, szonátái meg keringői éppen úgy, mint mazurkái és nocturnói még egyre több és több hívet szereztek „a nagy lengyelnek“. A szellemi nagyságok egész légiója őszinte szeretettel és lelkesedéssel vette körül. Dumas, Musset, Heine, Balzac, az irodalomnak e világhírű kiválóságai éppen úgy, mint a zeneóriások, Liszt, Mendelssohn, Berlioz, Cherubini, Rossini, jóformán nap-nap után ott időztek nála és csodálták tüneményes tehetségét.

A nagy, lelkes ünnepeltetések egész sorozatában sem volt azonban olyan boldog, mint amikor négy év múlva egy osztrák fürdőhelyen — találkozott szüleivel. Ez volt életének legboldogabb időszaka, — amint ezt ő maga később is vallotta. Itt, e nyugodt kis fürdőhelyen csak övének élhetett, akiket igazán, meleg szívének minden odaadásával szerethetett és akik sohasem okoztak neki fájdalmat. Nem úgy, mint szerelme, amely a boldogság mellett fájdalommal és boldogtalansággal is szolgált számára bőségesen.

Chopin

Párisi rajongói között volt Dudevant asszony is, aki George Sand álnéven írott regényeivel világhírré tett szert. George Sand rajongása már több is volt ennél: valóságos szerelem volt ez, amelyet később Chopin viszonzott is. Hatodfél évet töltött már Párisban a nagy lengyel muzsikos, amikor megösmarkedett George Sand-dal. Jó ideig kerülte ezt a megösmarkedést, mintha érezte volna, hogy ez szinte végzetes kihatásu lesz életére. És az is lett. Az a tízesztendő szerelmi regény, amelyet kezdetben boldogságban, de később még nagyobb boldogtalanságban éltek végig, örökös izgalmaival még jobban aláásta Chopin egészségét. A nagy művész tüdőbaja egyre veszedelmesebb mérveket öltött és már Malorca szigetén, — ahová emiatt költözött el Chopin George Sand-dal — a délvidéki, balzsamos levegő sem hozta meg a várt gyógyító hatást. Egészsége egyre rosszabbra fordult és — amint ezt Liszt írja: — „a vendéglősök nem egyszer követelték tőle az általa használt ágy és egész ágykészlet árát, hogy azután elégessék; mert a mellbetegség azon időpontjához vélték őt elérkezettnek, melyben ezek oly hamar ragályosokká válnak“.

Később az is megtörtént, hogy a fogadósok egyszerűen kitétték, mert félték, hogy a tüdőbajos ember elijeszti többi vendégeiket. Chopin ekkor kénytelen volt egy omladozó, lakatlan karthauzi kolostorban lakni, — amelyet a barátok már régen elhagytak — és itt még csak rosszabbodott állapota. De ő még ekkor is dolgozni szeretett volna.

Jó drága pénzen zongorát hozatott Marseilleből, de hetekig kellett reá várnia és ezalatt az idő alatt még fokozódtak szenvedései. Végre elhagyhatta Malorcát és amikor megérkezett Marseillebe, boldogan föllélekzett. És ami Malorca szigetén nem sikerült, itt sikerülni látszott: Chopin egészsége szinte szemlátomást javult. A nyarat néhány esztendőn át George Sand nohant-i birtokán töltötte, a telet Párisban és itt ismét

Chopin

munkához látott. A párisi munkája azonban kizárólag leckék adásából állott. Ami zeneművet Chopin ezidőtájt szerzett, azok jóformán mind Nohant-ban születtek meg.

— Alkotásai spontának voltak, — írja George Sand — és rájuk bukkant, anélkül, hogy előbb még csak sejtette is volna. A zongora mellett ülve villantak át agyán, vagy pedig séta közben . . . és ő ilyenkor sietett, hogy mielőbb hazajusson, ahol rohant a zongorához, hogy rögtön el is játszhassa új alkotását.

Majd más helyütt ezt írja Nohant úrnője:

— A muzsikája tele volt árnyalatokkal és meglepetésekkel. Olykor, de ritkán, bizarr is volt és misztikus.

Ekkor már ismét betegeskedett „a nagy lengyel“ és ez tette idegessé, misztikussá zenéjét. És ez tette őt idegessé és ingerlékennyé, betegesen érzékennyé. Tréfálkozó kedve is cserben hagyta már. Szellemessége kezdett át-átcsapni az iróniába és már erősen a gúny felé hajlott. Valami megmagyarázhatatlan mélabú lett úrrá a lelkén és aggódó bizonytalanság, amely lelkének ideges krízisét jelentette. Amellett a megerőltető napi munka — a sok leckeóra adása — is még jobban megőrölte Chopin gyenge szervezetét és szerelme George Sand iránt, amely most viszálykodássá fajult, még betetőzte ezt a belső rombolást. Ez a szerelem és ez a szerelmi forrongás, — amint Liszt írja, — „egészen fölemésztette Chopint, mint ahogy a forrásban levő bor a törékeny edényt szétrombolja.“

A szerelmesek örökös harcának szakítás lett a vége. Ekkor már Chopin olyan súlyos beteg volt, hogy ezeket a lelki izgalmakat ki sem heverhette többé. De érezte, hogy szerelmesét el *kell* felejtenie és újabb izgalmak árán vélte ezt elérhetni. Elhárította tehát, hogy újabb nyilvános hangversenyt rendez Párisban.

A hangverseny kínos előkészületei lefoglalták az ezernyolcszáznegyvennyolcadik esztendő egész telét és közben Chopin

Chopin

még zongoraleckéket is adott. De ezalatt gyakran olyan gyengének érezte magát, hogy a lépcsőkön föl sem tudott vánszorgni és inasának kellett ölbé kapnia a beteg művészt és így, ölbé vitte föl az emeletekre. A hangversenyt mégis megtartotta és itt olyan lelkes sikerben volt része, aminő nem minden művésznak jut osztályrészeül. Dicsőségének delelőjén állott . . . De egészsége egyre rosszabbodott.

Angliába ment ekkor, ahol gyógyulást remélt és ahol barátai és tisztelői már türelmetlenül várták a nagy művészt. A következő esztendő januárius havában tért csak vissza Párisba.

Párisi barátai megdöbbsentek, amikor meglátták. Már nem is az élő embert üdvözölhették Chopinban, hanem szinte valami . . . hazajáró lelket.

Etől kezdve a veszedelmes rém — a tüdőbaj — rohamosan emésztette Chopin erőit. Ágynak dőlt és megcsinálta végrendeletét. Utolsó kívánságai ezek voltak: társaságbeli öltözetben tegyék koporsóba és temetésénél Mozart „Requiem“-jét játsszák el. Azt kívánta, hogy földi maradványait Bellini mellé temessék és koporsójára hintsék azt a maroknyi lengyel földet, amelyet magával hozott ezüst kehelyben hazájából. De a szíve ne maradjon idegenben. A szívét, halála után, vigyék haza, Lengyelországba.

Igy is történt.

Az ezernyolcszáznegyvenkilencedik esztendő október tizenhetedikén halt meg Chopin. Nagy pompával temették el. Koporsóját hercegek és főurak és a szellemi élet kiválóságai kísérték utolsó útjára, egész Páris — és az egész művelt világ — megindult részvétele mellett. A Père Lachaise temetőjében helyezték örök nyugalomra és szívét hazavitték, az otthonról kapott ezüst kehelyben, Lengyelországba, ahol Varsóban, a Szent kereszt templomában őrzik Chopin szívét, amelyből annyi édes-bánatos, gyönyörű melódia fakadt . . .

Bach.

Képzelienek egy kis német várost, abban egy polgárt, aki mintája annak, amit kis városban a polgári életmód és erkölcs kíván. Dolgos, takarékos, egyszerű. Nincsenek fényűző hajlamai. Nem nézi a fölötte állókat. Hamar megnősül s ettől kezdve minden komoly szépségével előtte áll új célja: a gyereknevelés. Odaadó apa. Szigorú őre a kötelességeknek. Megbocsát, de nem néz el semmi léhaságot, mivelhogy maga jár elől példával. Passziója: egy játszma dominó, vagy csöndes beszélgetés a vendéglő asztala mellett, barátjai közt. Öröme a vasárnap, amikor abba hagyja a hétköznapi munkát, misére megy, kirándul a zöldbe, de előtte gyerekei járnak. Olvas, pipából fújja a füstöt, feleségéhez pedig átjönnek a szomszédok fehér kávéra, kalácsra, de este tíz órakor mindennek vége.

Ezt a képet rajzolja elénk, persze csak külsőleg, Bach alakja. A német polgár képét. Azét a polgárét, akinek iparán, kereskedelmén nyugszik a városodás, aki az újkori művelődés mozgatója.

Bach

A kis polgári miliőben, a külső mögött azonban a zeneművészet egyik legkimagaslóbb géniusza élt. Egy német polgár, aki látszatra nem különbözött a többiektől, de akiben a zenének egy korszakos lángelméje rejtőzött.

A karriér, amit elért, annyi volt, hogy udvari muzsikus lett. Amikor meghalt, tudták róla, hogy kitűnő muzsikus. De hogy egy zseni tünt el vele, erre csak később, nagysokára jött rá a világ. Értéke, nagysága csak jóval halála után kezdett kibontakozni, s lett világossá az emberek előtt. Az egyetemes művészet közkinccse lett, az egyszerű német polgár a zene koronázatlan királyává lépett elő. Ha élhetünk azzal a hasonlattal, hogy a zenében is vannak álló csillagok és bolygók, — Bach az álló csillagok egyike.

Ez a név: Bach, egyébként többszörös szerepléssel fordul elő a német zeneművészet történetében. Egy egész családot jelent, amelynek nem egy tagja kiváló, zseniális képességű muzsikus. A legnagyobb Bach János Sebestyén, s neki magának is tizenegy fia közül négy szerzett hírnevet, mint zenész.

A Bach-család Tübingiából származott. Volt köztük földművelő, iparos, kereskedő, zenész. Egyik tagja, Bach Vid, Poczsonyba is elszármazott, ahonnan 1590 táján tért vissza. Fia, Bach János, már muzsikus volt Erfurtban, ennek fia, Kristóf, szintén, Weimarban. Ennek fia, Ambrus, Eisenachba költözve, megnősült, s itt született 1685 március huszonegyedikén Bach János Sebestyén.

Tíz éves volt, amikor elveszítette apját, s bátyjához, János Kristófhoz költözött, a ki Ohrdruf-ban élt mint organista. Ez tovább oktatta zenére, gyakorlatra s elméletre egyaránt. Volt egy gyűjteménye, mely egy kötetben az akkori legjobb zongorázók legnehezebb műveit tartalmazta. Ezt úgy őrizte, mintha valami kincs lett volna, s nem tudni miért, de eltiltotta tőle Bachot. A gyerek Bach azonban, ellenállhatatlan vágytól hajtva, belopódz-

Bach

kodott éjszaka idején a szobába, ahol ez a gyűjtemény fiókban hevert. A holdfény mellett másolta a kottákat féléven keresztüli, s addig tanulta vasszorgalommal, míg emlékezetből, kívülről tudta.

Orgonista bátyja is meghalt, s a tizennégyéves Bach Lüneburgba került, ahol a gimnázium diskant-énekese lett. Egész lelkét, érdeklődését, tanulmányait a zene töltötte be. Gyakran ment át Hamburg, Lübeck, Celle városokba, hogy jó zenét hallhasson, hogy egy-egy zenés misén jelen lehessen, még pedig nem szekéren vagy postakocsin ment, ez költséges passzió lett volna, hanem gyalog, vándor módra. Mindaz, amit hallott, látott, fogékony lelkére fejlesztő hatással voltak. Főleg egy híres orgonista, Buxtehube, s egy Böhm nevű zenész, aki zenei dolgokra, elméletre tanította.

Bach hamar művészi játékos lett a hegedűn, de még inkább az orgonán, amelyen korának legelső művészei közé emelkedett. 1703-ban a weimari herceg zenekarához kerül mint hegedűs. Rá egy évvel Arnstadtban orgonista, itt azonban nem maradt sokáig, ellentétbe került a filiszterekkel, akik miatt később is támadnak mellőzése. 1705-ben megnősül, egy zeneileg művelt, kitűnően éneklő nőt vesz feleségül, s egy év múlva újra Weimarba kerül mint udvari orgonás.

Ekkor már sokat írt, komponált. Rendkívüli munkásságú ember volt, sok műve maradt fenn, de talán ugyanannyi elpusztult. Marx őt nevezi a német műzene atyjának, alapítójának. Csakugyan: Bach az első német egyetememes nagyság, akinek zsenijét minden nemzet elismeri, aki út Mozart, Beethoven, Haydn-hez. Műveinek nagy része a templomi zene körébe tartozik. Sok közte a passzió, oratórium, mise, egyházi kantate. De ugyanígy sokat írt világi éneket, zongora- és zenekari szerzeményket, versenyműveket, praeludiumokat és fugákat, orgonára s zongorára. Az ellenpontozásban (kontrapunkt) bámulatosan gazdag,

Bach

erőt és változatosságot mutató művész. Zenéje tele van dallammal, nagy mestere a polifónikus (többszólamú) fejlesztésnek. Leghíresebb művei „A jól hangolt zongora“ (Das wohltemperirte Clavier), amely huszonnégy praeludiumot és fugát tartalmaz valamennyi hangnemben, az angol és francia „suite“-k, az öt éven át ismétlés nélkül váltakozó templomi cantate-k, a „H-moll suite“, a János és Máté-passiók, a „Karácsonyi oratórium“, a „Magnificat“ stb.

Weimárból többször tett utazásokat, így Drezdába is ellátogatott 1717-ben, ahol ekkor egy ünnepelt zongora- és orgonavirtuóz, a francia Marchand tartózkodott. A finom párisi társaság kedvence volt, kedves, szellemes, elegáns és fölényes. Valami összeütközése támadt Párisban az udvari emberekkel, s erre a száz I. Frigyes Ágost udvarába költözött, ahol a francia és olasz művészeket tárt karokkal fogadták, s Marchand-ot tán még jobban istenítték, mint odahaza. Drezdában Bach is hallotta, de ugyanekkor egy igen udvarias levélben fölkérte, hogy rendezzenek ketten egy versenyt választott bíróság előtt, s ugyanolyan téma fölött. Marchand fölvette az eléje dobott keztyűt. Zsűrit választottak, megállapították a helyet és időt, ahol a „nemes verseny“ végbe fog menni, s egész Drezda feszülten várakozott. Főleg a király érdeklődött a dolog iránt, s a jó németek szívét is megdobogtatta, mert nemcsak két művész versenyéről volt szó, hanem oly versenyről, amelyben az volt kockára téve, hogy vajjon a német, a hazai művészet már megállhat-e a külföldi mellett.

Eljött a mérkőzés napja, az ünnepi estén nagy, fényes társaság gyűlt egybe Fleming gróf szalonjába, hogy szemtanúja legyen a Bach—Marchand-játéknak. Bach pontosan meg is jelent az időre, de az elegáns francia sokáig váratott magára. Az idő múlt, még mindig nem jött, már azt hitték, hogy valami baja támadt. Gyorsan szaladt egy lakáj, hogy mi van Marchand úrral,

Bach

s amikor visszajött, a társaság érthetően elképedt a fényesen kivilágított teremben. A francia művészt ne várják, — mondta az ajtónálló. — Ő a leggyorsabb postakocsival eltávozott, már valahol kint vágtat a poros országúton, még csak annyit se szólva hogy: adieu. Fölsimerte Bachot, tudta, hogy itt éri „az első vere-ség“, hát inkább a nem dicső, de hasznos visszavonulást, a futást választotta.

Ez a lángész, Bach, egyszerű megjelenésével szerény életet élt. Sohasem törekedett arra, hogy észrevétesse másokkal magát, s a franciául társalgó német urak, udvari emberek nem is becsülték eléggé. Lipót, a fiatal anhalt-kötheni herceg, rendkívül szerette, sokszor zenélt Bachhal együtt, de azért Bach nagysá-gához méltó kitüntetésben, dicsőségben, míg élt, nem részesült.

Első nejét elvesztve, 1711-ben másodszor is megnősült. Ugyanabban az időben Lipcsébe került a Tamás-iskola orgonásául és a két főtemplom zeneigazgatójául, s bár ez komoly, tiszteletet gerjesztő és meglehetősen javadalmazású pozíció volt, Bach azért nem élt fényes viszonyok közt, tekintve nagy családját, fiait, leányait, akik közül azonban tíznek kellett megérnie eltemetését. Akik túléltek, ezek közt nem egy volt fényes tehetségű, de amellett kalandos életű, könnyelmű, degenerált természetű. Így Bach Vilmos Friedmann, akit zsenialitásban sokan apja mellé állítottak.

Utolsó éveiben egy ízben ellátogatott a porosz udvarba, Potsdamba, ahol a király, úgy, ahogy érkezett, poros úti ruhában látta vendégül. Amikor megjött s bejelentették, a király, Nagy Frigyes épp zenészei közt ült, flótával kezében. Föállt, eléje ment és zenészeihez ezekkel a szavakkal fordult: Uraim, az öreg Bach érkezett meg! Egyébként már gyöngült a szeme, amin az operáció se tudott segíteni. Megvakult s röviddel utána elköltözött az élők soraiból, 1850 július huszonnyolcadikán. Egy tanítványának diktálta: „Wenn wir in höchsten Noth

Bach

sein“ című dalának kottáját, amikor hirtelen lefordult, aláhanyatlott karosszékében s vége lett. Temetésén ott mentek a Tamás-iskola növendékei; de a hivatalos világ, a városi magisztrátus távol maradt. Holttestét pedig később nem tudták megtalálni, egy kő, egy kereszt se jelzi, hogy hol pihen, mert a temetőt, ahová került, idők folyamán megszüntették. A holttesteket közös sírba hányták, és ekkor senkinek se jutott eszébe, hogy Bach emlékének mivel tartoznak. Felesége is hamar követte, szegénységben halt meg, fiai elszéledtek. Ma szobra áll a lipcsei Tamás-iskola előtt, és szülővárosában. Bach-társaságok alakultak, kultusza a múlt század elején indult s máig tart. De a város, Lipcse, valójában félszázadon át nem tudta, hogy ki tünt el vele. A múlt század folyamán már mindent megtettek volna, hogy megtalálhassák legalább a sírját, — a filiszter közömbösség hibáját azonban már nem lehetett helyrehozni.

Verdi.

A mult század elején, az olaszországi kis Roncole község temploma közelében szerény kis szatócsüzlet húzódtott meg. Sótól dohányig, fűszertől koporsósözögig mindent lehetett kapni ebben az igazi talján boltocskában, amelyhez még egy csapszék is csatlakozott. Egész Roncoleban nem volt több bolt és több csapszék és mindkettőnek egy bizonyos Carlo Verdi volt a tulajdonosa, aki szép fiatal feleségével, Utini Lujzával együtt szolgálta ki vevőit. A jövedelem bizony nem volt valami dúsásnak mondható, csak éppen hogy meg tudtak élni belőle.

Ebben a kis olasz falucskában, a szatócsüzlet mögött való sötét szobácskában született Olaszország legnagyobb zeneszerzője, az olasz opera későbbi reformátora, Giuseppe Verdi. Ezer-nyolcszázötvenhárom október tizedikét írták vala akkoron . . .

Szegényes környezetben, ebben az isten háta mögötti kis faluban nőtt fel a Verdi-gyerek és ifjú életében az ment csak eseményszámba, ha egy-egy vándormuzsikus is betévedt Roncole-ba és néhány rézgarasért rá-rázendített hegedűjére. Leg-

Verdi

ájtatosabb hallgatója a kis Giuseppe Verdi volt, aki rövid kis életében most hallott először zenét. Apjának is föltűnt a fiucska nagy zene-szeretete, aki később a templomban az orgona hangjait hallva, mindenről megfélekedezett, pedig mint ministráns-gyerekeknek más dolga is akadt volna az oltár és a miséző pap körül. A mise végeztével a pap keményen meg is dorgálta ezért és haragjában akkorát lódított rajta, hogy a kis Giuseppe leesett az oltárlépcsőről és úgy vágódott el a földön, hogy tüstént elájult. Apja, aki imádta egyetlen gyermekét, később magához térítette a fiuskát, aki most is folyton csak szöpögött és sírt és az első érthető mondat, amely elhagyta most kicsi ajkát, ez volt:

— Apám, vegyél nekem egy spinétet!

A spinét, az akkori zongora, ez volt a csillapító balszam a kis Giuseppe számára és amikor apja megigérte neki, hogy igenis, vesz egy spinétet, a fiucska boldogan ugrott apja nyakába és — megfélekedezett minden fájdalomról.

A környékben egy papnak volt egy ócska spinétje és örült, hogy megszabadult tőle és még valamicske pénzt is kap érte. Carlo Verdi csekély megtakarított tőkájének jó része volt mégis az az olcsó ár, melyért megkapták ezt a régimódi zongorát és ettől kezdve a roncolei templom öreg orgonistája kezdte tanítani a kis Verdit. Első tanítómesterénél rövidesen gyönyörűen haladt a Giuseppe-gyerek, akit közben a bussetoi elemi iskolába is beírtak. A fiucska ekkor átköltözött Bussetoba, amely már nagyobb község, nyolc-tízezer lakosu városka volt és ez újabb áldozatot jelentett apja számára, mert ott fiáért naponta harminc centesimit kellett fizetnie, kosztért és lakásért. Az öreg Carlo Verdi pénztárcája pedig nem volt tömve bankókkal meg aranyakkal és így ez az áldozat nem is volt valami jelentéktelen.

Giuseppe nagyon jól tudta ezt és éppen ezért mindenképpen könnyíteni szeretett volna apján. Ez meg is történt nemsokára, Roncole öreg orgonistája nyugalomba vonult és utódául a tizen-

egy esztendősi fiúcskát ajánlotta, még pedig olyan nyomatékosan, hogy a kis Verdi-gyerek minden akadékoskodás nélkül el is nyerte az állást, amelyért . . . harminchat lira évi bér járt. Ezt a summácskát a következő évben már negyven lirára emelték föl és Giuseppe jövedelme még szaporodott azokkal az összegekkel, amelyeket különösebb alkalmakkor, mint például esküvőknél és lakodalmaknál, kapott. Ám ez az új állása nem közönséges fáradalmakkal is járt, mert az ifjú Verdinek minden vásár- és ünnepnap Bussetoból jó három mérföldet kellett gyalognia, míg elért Roncole-ba, ahol orgonálnia kellett. Tavasszal és nyáron még csak megjárta volna ez az alapos kis séta, de bizony télen, kora hajnalban és késő este, elég veszedelmes volt ez az út, amely egy alkalommal majdnem életébe is került. Karácsony estéjén is elindult ugyanis Verdi Bussetoból Roncole-ba, hogy az éjféle misén már megszólaltathassa orgonáját. A sötétben aztán belebukott egy nagy és mély gödörbe, amely hó-vízzel és sárral volt tele. A mély gödörből, hiába is igyekezett kétségbeesett erőfeszítéssel, sehogy sem tudott kimmászni és csak úgy menekült meg, hogy segélykiáltásait meghallotta egy kofaasszony, aki arra bandukolt és az húzta ki a gödörből Roncole kis orgonistáját.

Két évig tanult Verdi Bussetóban és ezalatt az idő alatt ösmerkedett meg Antonio Barezzi-vel, aki gazdag kereskedő volt és maga is lelkes műkedvelő muzsikus és mint ilyen, igazgatója a bussetoi zenekedvelők egyesületének. Barezzi nagyon megszerette a szorgalmas, tehetséges fiúcskát és amikor a Giuseppe gyerek elvégezte a bussetoi iskolát, magához vette. Állítólag és pro forma az üzletébe, de tulajdonképpen ott semmi dolgot sem adott pártfogoltjának, aki Barezzi házában most annyit foglalkozhatott zenével, amennyit csak akart.

Barezzinél tartotta a bussetoi zenekedvelők egyesülete a próbáit és itt végre alkalom nyílott, hogy a törekvő fiúcska a

Verdi

nyilvánosság előtt is. — ha mindiárt kiskörű is volt ez a „nagy nyilvánosság“, — bemutathassa egyik szerzeményét. Tizenöt éves volt Verdi, amikor egy katonazenekari nyitányát előadták és a siker akkora volt, hogy Barezzi most már elhatározta, hogy muzsikusnak képeztetni ki a kis Giuseppét. A bussetoi templom orgonistája, Ferdinando Provesi tanítgatta ezután Verdit, akinél olyan szép haladásról tett tanúságot, hogy két év múlva mestere már kijelentette: itt bevégeződött az ő feladata. Verdi, a növendék, már annyit tudott, mint mestere és ezért Barezzi, Provesi tanácsára, most a híres milánói konzervatóriumba akarta küldeni pártfogoltját, hogv ott, kiváló mesterek vezetése alatt, befejezhesse zenei tanulmányait.

Milánóban azonban csalódás várt az ifjú zeneszerzőre. A konzervatóriumban fölvételi vizsgát kellett tennie és a vidéki fiúcska, szerény öltözetében, rövidre nyírott hajával egyáltalán nem tette a művész benyomását a fölvételi vizsgát vezető tanárookra, akik különcködő megjelenésű, nagyhaju ifjakhoz voltak szokva. A szerény fiúcskát nem is vették föl és úgy találták, hogy — tehetségtelen, akiből sohasem lesz semmi.

Verdit végtelenül lesújtotta ez az elutasítás. De azért nem csüggedt: bízott a saját tehetségében és akaraterejében. És nem is csalódott. Egy évtized múlva már egész Itália az ő nevéből volt hangos és alig telt el még újabb egy-két évtized s máris gyönyörű elégtételben volt része, amikor az olasz király rendeletére a milánói konzervatóriumot, ugyanazt, amelyben nem akarták fölvenni, „Verdi-konzervatórium“-nak nevezték el és még ma is ezt a címet viseli: „Conservatorio Giuseppe Verdi“.

A balul sikerült fölvételi vizsga után Verdi magánleckéket vett a zenéből és a zeneszerzéstől s mestere Lavigna volt. Két évi szorgalmas tanulás után Lavigna már helyettesének is használta Verdit, aki ilyesformán a „Teatro Filarmonico“-ban nem egy operaelőadást vezetett és így például Rossini „Hamu-

Verdi

pipőke“ című operájának előadásakor is ő volt a karmester. De meg mikor Haydn gyönyörű zenekari művét, a „Teremtés“-t előadták Milánóban, ugyancsak ő vezette már a próbákat és itt olyan nagy és biztos tudásról tett tanuságot, hogy fölszóltották, írjon egy operát a milánói „Teatro Filarmonico“ számára.

Közben azonban szomorú híreket kapott Bussetoból. Egykori mestere, Provesi meghalt.

Provesi halála után Busseto városa, amely büszke volt Verdire, őt hívta meg, hogy foglalja el a kitűnő orgonista állását és Verdi, aki hálás volt bussetoi jóakarói és pártfogói iránt, ezt kötelességének is tartotta. Pedig nem csekély áldozat volt ez az ő részéről, éppen most, amikor már-már megnyilni készültek előtte az utak az igazi nagy nyilvánosság, a hír és dicsőség felé. A bussetoi zenekedvelők egyesületének karmestere lett most Verdi és az alatt a három esztendő alatt, amelyet e kis városkában töltött, még szorosabbra váltak a kötelékek, amelyek pártfogójához, Barezzihez fűzték, amennyiben feleségül vette mecénásának leányát, Margitot.

A Bussetoban töltött harmadik év végén Verdi végre befejezte első operáját, amelyet még Milánóban való tartózkodásakor rendeltek meg nála. *Oberto* volt a címe ez első dalművének és ezt írja róla Verdi:

„Amikor befejeztem operámat, útra indultam Milánóba — és ez akkortájt még valóságos nagy utazás volt — s magammal vittem a teljesen kész partitúrát. Alighogy megérkeztem Milánóba, máris akadályokkal találtam szemben magam. Marini, aki az operát megrendelte nálam, már nem volt igazgatója a „Teatro Filarmonico“-nak és kizártnak látszott, hogy itt előadják a darabomat. De Marini kijelentette, hogy ő azért mindent meg fog tenni, hogy az *Oberto* színre kerüljön, még pedig a Scala-színházban. Az ő közbenjárása folytán el is fogadták az operámat és az ezernyolcszázharminckilencedik esztendő tavaszán szán-

dékoztak előadni. Óriási előnyöket jelentett ez számomra: először is azt, hogy a nagy és előkelő „Teatro della Scala“-ban kerül színre az első operám, másodszer pedig, hogy a legkiválóbb énekesek és énekesnők lépnek föl benne. Már a próbák meg is kezdődtek, amikor Moriani, a híres tenorista, akinek a darabomban énekelnie kellett, megbetegedett. Ezzel azután az egész előadás zátonyra jutott és többé senki sem gondolt arra, hogy az operám színre kerüljön. Végzetlen voltam és már-már hazakészültem utazni Bussetoba, amikor egy színházi szolga állított be hozzám és nerversen rámmordult:

— Ön az, akinek az operáját elő akarják adni? . . . Jöjjön rögtön a színházba. Várják önt.

— Lehetetlen!

— Ha ön az, hát jöjjön tüstént!

A „Teatro della Scala“ impresszáriója ekkor Bartolomeo Merelli volt, akinek két operaénekesnő nagyon dicsérte az *Oberto* zenéjét.

Alig hogy megjelentem Merellinél, minden teketória nélkül rögtön rátért a dologra: jó információkat kapott az operámról és ennek folytán elhatározta, hogy a következő „stagione“-ban előadhatja; ha elfogadom az ajánlatát, némi változtatásokat kell tennem a zenében, mert az előadó művészek mások lesznek.

Bizony, csábító ajánlat volt ez számomra: fiatalon és névtelenül már akadt impresszárió, aki elég bátor, hogy egy új operát előadasson, anélkül, hogy kárpótlást, vagy bánatpénzt követelne. — amit egyébként nem is tudtam volna megfizetni. De mivel Merelli minden kiadást magára vállalt, azt az ajánlatot tettem nekem, hogy majd osztozni fogunk a jövedelmen, amelyet, ha egy kiadó elfogadja az operámat, kapni fogunk. És tessék elhinni, hogy ez a föltétel nem volt túlon túl előnyös . . . Merellire nézve. Egy kezdő muzsikusi operájáról volt szó és Merelli már éppen eleget kockáztatott meg azzal, hogy azt előadta.“

Verdi

Huszonnégy éves volt Verdi, amikor első operája színrekerült és a közönség, meg a kritika elősmeréssel fogadta az *Oberto*-t, amelyet előadatása után Ricordi nyomban ki is adott. Háromezer lirát kapott érte Verdi és ebből az összegből, az előzetes megállapodás szerint, ezerötyszáz lira Merellire jutott. Az ügyes impresszárió, ezen a sikeren fölbuzdulva, most egyszerre három újabb operát is rendelt Verdinél és ezeket nyolc-nyolc hónapi időközökben kellett előkészítenie az ifjú zeneszerzőnek. Mindegyik operáért pedig négyezer lirát kapott volna Verdi.

A három opera közül az első, amelyet meg kellett volna írnia, *A száműzött* volt, de ennek szövege nem tetszett Verdinek. Merelli, akinek víg-operára lett volna szüksége, nem is kényszerítette Verdit, hogy ezt megzenésítse, hanem ehelyett az *Egy napig király* víg opera szövegét adta át neki.

Közben azonban a sors csapást csapásra mért Verdire. Két gyermeke és imádott felesége rövid két hónap alatt meghalt. És amíg a fájdalom tépte, marcangolta a szegény művész érző és vérző szívét, azalatt — vígoperát kellett írnia! Amikor a lelke sírt és zokogott, vidámságot követelt tőle impresszáriója és a szerződésre hivatkozva, kényszerítette, hogy megírja az *Egy napig király* zenéjét.

A darabnak — természetesen — nem is volt meg a várt sikere és Verdi most fájdalmában és kétségbeesésében, az egyházi zenében és a biblia olvasásában keresett vigasztalást. Soha többé nem akart operát írni! De barátai és főként apósa unszolására, végre, két esztendei hallgatás és elvonultság után, mégis csak rászánta magát, hogy még egy, utolsó kísérletet tesz az operakomponálással. Megírta *Nabucco* című operáját, amelyet ezernyolcszáznegyvenkettő május kilencedikén mutattak be először a milánói Scala-ban.

A siker óriási volt és Verdi ekkor írta ezt:

Verdi

— Ezzel az operámmal kezdtem meg tulajdonképpeni művészi pályámat.

A *Nabucco* sikere páratlan volt az olasz operák addigi történetében és Verdi zenei egyénisége itt bontakozott ki először. A milánói nagy siker után a többi olasz színpadokat is bejárta Verdinek ez az operája és valóságos Verdi-láz ütött ki egész Itáliában. Nyakkendőket, gallérokat, sőt még mártásokat is neveztek el Verdiről — és ez már a népszerűség kétségtelen jele volt.

Következőkben mondja el Verdi a *Nabucco* megírásának érdekes történetét:

„Levert és szomorú voltam akkortájt és már magamban sem bíztam, nem gondoltam többé a muzsikára sem, amikor egy este Merellivel találkoztam, aki éppen színházába tartott. Esett a hó nagy pelyhekben és Merelli szokása szerint karonfogott s megkért, hogy kísérjem el a „Teatro della Scala“-ba. Útközben mindenféléről beszélgettünk és Merelli megemlítette, hogy van egy új szövegekönyve számomra.

— Nagyszerű, gyönyörű, rendkívül érdekes szöveg, szép versekkel.

— Mihez kezdjek vele? Semmi kedvem sincs operát írni többé, még szövegekönyvet sem akarok olvasni!

De Merelli, ahogy a színházba értünk, előhívta a rendezőt, kikerestette a könyvet és a kezembe nyomta:

— Vidd haza, olvasd el és azután hozd vissza.

Kedvetlenül vágtam zsebre, aztán elbúcsúztam Merellitől és hazamentem. Otthon az asztalra vágtam a könyvet és megálltam előtte. Jó vaskos könyv volt, nagy betűkkel írva és amint lecsaptam, kinyílott. Rápillantottam a nyitott lapra és amint belenézttem, ezt a sort olvastam:

„Szállj gondolat, aranyos szárnyakon . . .“

A „Super Flumina Babylonis“ gyönyörű zsoldárának para-

Verdi

frázisa volt. Tovább olvastam és megfogta a lelkemet. A biblia szavai voltak. Azé a bibliáé, amelyet annyira szerettem és annyira ösmertem. Elolvastam egy részletét, aztán a másikat és hogy hű maradhassak abbeli elhatározásomhoz, hogy nem írok többé operát, erőt vettem magamon és becsuktam a könyvet, aztán lefeküdtem. Nem tudtam aludni. A *Nabucco* járt folyton az eszemben. Fölkeltem megint, nekiültem, elolvastam az egész szöveggönyvet, egyszer, kétszer, háromszor és végül reggelre már betéve tudtam az egészet. De azért mégsem akartam letenni előbbi elhatározásomról, hogy nem írok több operát és még aznap visszavittem Merellinek a kéziratot.

— Ugy-e, hogy szép? — kérdezte az impresszárió.

— Igen, nagyon szép.

— Nos, akkor írd hozzá muzsikát.

— Eszembe sincs . . . Elrontanám a szöveget.

— Csak írd hozzá muzsikát, ha mondom! — és ezzel a zsebbe dugta megint a könyvet, kitolt a szobájából és az orrom előtt becsukta az ajtót.

Mit tehettem egyebet? Hazavittem megint a *Nabucco* kéziratát. Még aznap megírtam az egyik dalt, másnap a másikat, egy-két taktust reggel, egy-kettőt este — és egyszerre csak kész volt az egész opera.“

A következő operájáért már nyolcezer lirát kapott az ifju Verdi, ugyanakkora összeget, amennyit az ünnepelt és hírneves Bellini kapott néhány évvel azelőtt halhatatlan „Normá“-jáért. Verdinek ez a következő operája *A lombardok* volt, amelyen közel egy esztendeig dolgozott. A siker vetélkedett a *Nabucco* óriási sikerével és ekkor már a harminc éves Verdit egy sorba helyezték az akkori leghíresebb olasz operaszerzőkkel, Rossinivel, Bellinivel és Donizettivel.

Egész Európára szóló hírnevét azonban csak az ezután következő operájával, a *Hernáni*-val alapította meg, amely ezer-

Verdi

nyolcszáznegyvennégy március kilencedikén került színre először a velencei „Teatro Fenice“-ben és azóta diadalmasan járta be a földkerekség valamennyi operaszínházának szinpadát. Ugyanabban az esztendőben Rómában is premiérje volt Verdinek, ahol *A két Foscari* című operáját adták elő. De sem ez, sem pedig még nyolc operája — a *Jeanne d'Arc*, *Alzira*, *Attila*, *Macbeth*, *A rablók*, a *Corsaro*, *Luisa Miller*, *Stiffelio* — nem tudta megközelíteni a *Hernani* sikerét. De ezekben az operáiban könnyű Verdi muzsikájának fejlődését megállapítani. Mindegyik opera egy-egy újabb lépcsőfok volt, amelyen fölfelé haladt, hogy azután — e félsikerek, félbukások után — nemsokára megalkot hassa halhatatlan remekműveit. Ezek között, időrendben, most a *Rigoletto* következett.

Verdi, aki máskor eléggé kétkedve nézett egy-egy operájának premiérje elé, most ő maga is biztos volt a sikerben. Bussetoi magányában írta meg a *Rigoletto* dallamos, édesen csengő muzsikáját, még pedig rövid negyven nap alatt. A velencei Fenice-színház készült elsőnek bemutatni Verdi új művét és a próbákat maga a zeneszerző vezette. Minden úgy ment, mint a karikacsapás, csak a híres tenorista, Mirate, akinek az új operában a mantovai herceg szerepét kellett játszania, panaszkodott folyton, hogy Verdi még mindig nem adta oda neki azt a kis dalt, amellyel az utolsó fölvonást kell megkezdenie.

Alig egy-két nap volt még hátra a bemutatóhoz, amikor Verdi így szólt a kitűnő tenoristához:

— Holnap megkapod a dalt!

Másnap át is nyújtotta, de a következő szavak kíséretében:

— Mirate, add becsületszavadat, hogy ennek a dalnak melódiáit titokban tartod az előadásig, hogy senkinek el nem dudolod, el nem fütyülöd és még inkább: el nem énekeled addig, mert másként az egész hatás elmarad. Még az előadás előtt minden utcasarkon ezt a dalt énekelnék, ha bárki is meghallja tőled.

És akkor azt mondanák, hogy én plagizáltam. — Mirate megígérte és meg is tartotta szavát.

Ezernyolcszázötvenegy március tizenegyedikén került színre először a *Rigoletto* és a siker felülmúlta Verdi minden eddigi sikerét. És a következő napon már gondolasok, urak és dáámák, mind a *Rigoletto* híres dalát énekelték úton, útfélen . . .

Verdi ebben az operájában szakított először a régi olasz operák tradícióival és muzsikájába francia elemeket vegyítvén, itt kezdett nagyobb gondot fordítani arra, hogy a zene révén is jellemezze a drámát és hogy maga a zene is karakterizálja hőseit. Ugyanez a törekvés még fokozottabb mértékben tapasztalható következő két operájában, melyeknek címe: *A troubadour* és *Traviata*. Az előbbi Rómában, utóbbi Velencében került először színre, még pedig mind a kettő ugyanabban az esztendőben, ezernyolcszázötvenháromban. A siker nem is maradt el. És ez a siker már világraszóló volt. A franciák például e két gyönyörű melódiájú, teljes operájának előadása után fölszólították, hogy írjon egyenest a párisi Nagy Opera számára egy dalművet. Verdi eleget is tett e megtisztelő fölszólításnak és a következő évben már színre is került Párisban új operája.

Ez a *Sziciliai vecsernye* volt és nagy, őszinte sikert jelentett Verdi számára. A francia szellem hatása itt talán még erősebben érződik, mint ahogy későbbi művein — a *Simon Boccanegra* (Feketeszájú Simon), az *Álarcosbál*, a *Végzet hatalma* és *Don Carlos* — is kimutatható a francia befolyás.

Több mint tíz esztendő időközébe esnek ezek az új Verdi-operák, amelyek közül tartós sikert csak az *Álarcosbál* ért el. Róma, Szentpétervár és Páris operaházaiban kerültek színre először Verdi ez operái és három világváros zenei publikumának ajkán ezidőtájt csak Verdi neve — és Verdi muzsikája — volt hallható. Világhírű fiára Itália is természetesen büszke volt és az ő neve lett az új, egységes Itália szimbóluma és jelszava.

Verdi

— Viva Verdi! — ezzel a kiáltással üdvözölték a jövő nagy és egységes Olaszország királyát és ez a „Viva Verdi“ tulajdonképpen annyit jelentett — rövidítve — hogy: „Viva Vittorio Emanuele Re d' Italia.“

— Éljen Viktor Emánuel, Itália királya!

Verdi nevének betüi — véletlenül — az egységes Itália jel-szavának kezdőbetüiből állottak és így Verdi nevét ezidőtájt — Itália nagy harcainak idején — még többet emlegették, mint azelőtt.

Lelkes olasz hazafi volt Verdi maga is és ha nem is karddal, de egyéb nemes fegyverekkel ő is ott küzdött honfitársai oldalán, amikor az új, egységes Itália megteremtésén fáradoztak. És később, az első olasz parlament emlékezetes ülésén — ezernyolcszázhatvanegy március tizenhetedikén — amikor Viktor Emánuel egész Itália, az új Itália királyának nevét nyerte el, Verdi is ott ült a képviselők sorában, a Borgo San Domino választókerület mandátumával.

A politikai rend és nyugalom helyreállta után Verdi Párisba sietett, műveinek előadására. Akkortájt került színre, új átdolgozásban, a *Macbeth*-je és az új operája, *Don Carlos*.

Párisból az ezernyolcszázhatvanhetedik esztendő tavaszán hirtelen hazautazott Bussetoba. Az az ember, akit szülei után legjobban szeretett, Barezzi, egykori mecénása és apósa, haldoklott és ő halálos ágyához sietett.

Barezzi ott feküdt, abban a szobában, amelyben Verdi egykori zongorája állott és amely zongorához annyi drága emlék fűződött ifjúsága idejéből. Meghatottan közeledett a világhírű zeneszerző az ócska hangszerhez és ujjai talán öntudatlanul is, végigsiklottak a billentyükön. Halkan csendültek föl a *Nabucco* régi, áhítatos és vallásos melódiái és megtöltötték az egész szobát, ahol egy nemeslelkű, nagy zenebarát haldokolt.

A gyönyörű melódiák hallatára magához tért Barezzi. Meg-

Verdi

ösmerte Verdit és megösmerte Verdi művét. Fáradt mosoly vonaglott ajkán, kiterjesztette karjait és elhaló hangon suttopta:

— Én Verdim, ó Verdim!

Aztán visszahanyatlott párnáira és a halál angyala homlokon csókolta Verdi mecénását.

. . . Legjobb barátja halála után Verdi lelkén ismét úrrá lett a fájdalom. Ez a csapás mintha megfosztotta volna munkacerejétől és ellenségei már-már azt terjesztették felőle, hogy kifogyott vénája és hogy el fog hallgatni örökre, még életében, mint Rossini, a „pesarói hattyú“.

Egy-két esztendeig tényleg nem tudott dolgozni, de legközelebbi operájával alaposan rácáfolt rosszakaróira. Ezer-nyolcszázhetvenegyben az egész művelt világ óriási érdeklődése mellett készültek ünnepiesen megnyitni az új szuezi csatornát és az egyiptomi kedive, hogy az ünnepség fényét emelje, fölszólitotta Verdit, írjon egy egyiptomi tárgyú operát, amelyet a szuezi csatorna megnyitásakor Kairóban fognak először előadni. Az opera tárgyát maga az egyiptomi alkirály választotta ki és Marietti-Bey, a hírneves egyptologus állította össze Du Locleval együtt a szövegkönyvet, amelyet Antonio Ghislanzoni szedte versbe. Teljes egy esztendőt dolgozott Verdi új operáján, az *Aidá*-n, amely ezernyolcszázhetvenegy, december huszonegyedikén került színre először Kairóban, a világ minden részéből összesereglett előkelő közönség előtt. A nagy világlapok külön zenekritikusokat küldtek ki erre az alkalomra Kairóba, de maga Verdi... nem volt jelen az *Aida* kairói előadásain. A tengeri betegségtől félt és nem merte ezt az ő számára, egy öreg ember számára, esetleg veszedelmessé is válható hosszú tengeri utat megkockáztatni.

Egyedül az egyiptomi alkirálytól kétszázezer frankot kapott Verdi ezért az operájáért, amelyet a kairói bemutató után röviddel Milánóban és Párisban is előadtak. A siker mindenütt

Verdi

óriási volt, mint ahogy azóta is mindenütt, a földkerekség minden opera-színpadán, csak diadalt diadalra aratott Verdi ezzel a halhatatlan, örökbecsű szépségektől ragyogó operájával, amellyel Rossini népszerűségét is felülmultha.

Rossini halálára készült megírni requiemjét, amely Verdi tervei szerint csak egy részlete lett volna annak a nagy zenei emlékműnek, amelyet a többi olasz zeneszerzőkkel együtt emelni óhajtott „a pesaroi hattyú“ emlékére. Valamennyi hírneves olasz komponista egy-egy részletet írt volna a nagy gyászmisébe: ez volt Verdi terve. Ő el is készült a maga részével, de a gyönyörű terv megfeneklett. Ebből a szerzeményéből írta meg később, ezernyolcszázhetvennégyben, Alessandro Manzoni, a nagy olasz költő halálának első évfordulójára, hatalmas *Requiem*-jét, amely először a milánói Szent Márkus-tempomban került előadásra, majd a híres Scala-színházban és onnan elindult világhódító útjára, Párisba, Londonba, Bécsbe és mindenütt újabb és újabb babérággal gyarapította Verdi dicsőségét.

Közben már újabb operáján dolgozott a több mint hetven esztendő aggastyán. Mert Verdi már hetvennégyéves volt, amikor újabb dalművével, az *Otello*-val a világ elé lépett. A milánói Teatro della Scala-ban került színre először az *Otello*, melyet sokan az *Aida* fölé helyeznek. Az óriási siker, amelyet új operája aratott, a szorgalmas és munkaerős aggastyán alkotó kedvét még fokozta és ekkortájt írja Verdi:

„Negyven esztendeje már, hogy egy víg operát szeretnék írni és ötven esztendeje, hogy ösmerem a „Vindsori víg nők“-et, de mindig fölmerült valami „de“, amely megakadályozott abban, hogy víg operát írhattak . . . Most végre nekifoghatok és megírom víg operámat Falstaffról és nagy, őszinte örömmel írom is már a muzsikáját.“

A hír, hogy Verdi víg operát készül írni, csakhamar elterjedt a zenei világban. És alig akartak hinni a hírnek, annál is ke-

Verdi

vésbbé, mert mindenki tudta, hogy első — és eladdig egyetlen — víg operájával milyen balsiker érte az akkor még ifjú zeneszerzőt. És most, nyolcvan esztendőskorában merészelne újra víg operát írni, ami fiatalon, erejének teljességében és frissességében sem sikerült neki?

Pedig Verdi ekkor már erősen dolgozott új, víg operáján és rövidesen be is fejezte ezt a zenei csodát. Mert egy nyolcvan esztendőskorú aggastyántól, aki eddig — egyetlen kivétellel — csupa drámai operát írt, igazán csodaszámba ment, hogy most a vidámabb zenéhez pártol át.

Ezernyolcszázkilencvenhárom február kilencedikén volt a bemutatója Verdi víg operájának, a *Falstaff*-nak, Milánóban, a híres Scala-színházban. A premier valóságos eseményszámba ment és olyan lelkes, ujjongó sikert hozott Verdi számára, aminőben még neki sem igen volt része, aki pedig valóban nagy sikerekről számolhatott be.

A nyolcvan esztendőskorú Verdi ezután megpihent. A sors kegyes volt hozzá és még nyolc esztendőt ajándékozott neki, amelyet csendes és békés nyugalomban élt végig. Ezerkilencszázegy január huszonkilencedikén tért meg az Úrhoz, elérvén a pátriárkák korát. Nyolcvannyolc esztendőskorú volt Verdi, amikor meghalt, harmónikus élet és — világraszóló sikerek után.

Wagner.

A színpadi zene nagy reformátora, aki körül sokáig forradalom tüzében égett a mult század zenéje: Wagner Richárd, Lipcsében született, 1813 május huszonkettedikén.

Írány, művészeti vallás, hit és magasra tartott lobogó lett ez a szó: Wagner. Ma már persze túl van minden küzdelmen. A legteljesebb diadalokat aratta. Nincs elképzelhető elismerés, hódolat, siker, rajongás, sőt imádat amit ne kapott volna meg a lipcsei rendőr-hivatalnok fiának zsenije. De amíg idejutott, oly küzdelmek kísérték, amelyek páratlanok a mult század zenei életében. Nemcsak Wagner személyes ügye és küzdelme volt ez. Beleszólt mindenki, aki a zenéhez valamilyen réven tartozik. Közönség, írók, festők, színészek, karmesterek, színházak, zeneiskolák.

Azt lehetne mondani, hogy valóságos zenei földrengés volt, amit Wagner támasztott. De ez a földrengés nemcsak megrázta a zene egyetemes talaját, s ledöntött egy omladozó világot, hanem újat is épített helyébe. Hatása bizonyos fokig többé-

kevésbé érezhető volt minden nemzet színpadi muzsikáján. De a legtöbbet természetesen a németek számára jelenti. Nekik nemzeti zeneköltőjük, aki a zenébe fanatikus hittel s erővel vitt be nemzeti eszméket. Zenéjének tiszta, úgynevezett „abszolút“ zenei része, tartalma, izlése, stílusa épp úgy germán, mint a gondolat, az irodalmi eszme, amihez kapcsolódott.

Wagner Richárd öt hónapos volt, amikor apját elveszítette. Még hét testvére maradt így, s özvegy anyja csakhamar férjhez ment másodszor is egy Geyer Lajos nevű színészhez, aki emellett festegedett és irodalommal is foglalkozott.

Érdekes, hogy Wagner gyerekkorában nem mutatkozott rendkívüli zenei talentuma. Nagy észbeli képessége, gazdag intelligenciája azonban föltűnt mindenkinek. Drezdában járt gimnáziumba, s mint harmadik gimnázista írt egy verset, ami elhalt iskolatársát siratta, s amit ki is nyomattak. Zongorára egy házitanító oktatta, de valami szorgalmas, kitünő tanuló nem volt, az előadás technikai részét elhanyagolta. Valahányszor zenét hallott, ez azonban mindig különös, vonzó hatást gyakorolt rá. Boldog volt, ha hangversenyekre vitték, s a drezdai operába mehetett néniével vagy anyjával. Weber „Bűvös vadász“-át hallotta itt, s napokon át ezzel foglalkozott. Shakespeare tragédiáit is folyvást olvasta, nem egyet színpadon látott belőlük. Mint gimnázista kisdíák egy nagy tragédiát tervezett, amelyhez azonban már — zenét akart írni.

Drezdából Lipszébe költöztek Wagnerék, ahol Wagner Richárd egyik néniét, Rozáliát, mint színésznőt szerződtették, Klára testvére pedig szintén énekesnőnek készült. Az a kör, az a milió tehát, ahol Wagner felnőtt, ami körülvette, nagyon alkalmas volt számára. A zene, a színház, az irodalom egyformán érdekelte, izgatta. Legjobban Beethoven szimfóniái, amelyek valósággal eksztázisba hozták. Újra zongoramestert kapott, de technikailag nagyon keveset tanult. Virtuózzá nem

Wagner

is lett semmiféle hangszeren, s mint hangversenyművész, sohasem szerepelt ily formában. Csak mint karmester. Az ő hangszere ez volt: a zenekar.

— Lehet, hogy ebből a gyerekből még zenész lesz, — mondta egy ízben apja, amikor a gyerek Wagner egyre jobban elmerült a zeneelméleti tanulmányokba. Ránk ma persze furcsán hangzik ez a kijelentés.

A zeneszerzést, a zene elméleti részét is eleinte teljesen önmagától, szinte kapkodva tanulta, könyvekből. Weinlig, egyetemi zeneigazgató aztán magához vette. Szigorú studiumokra fogta. Alig egy év alatt aztán rendkívül gyors haladást mutatott. Mestere azzal bocsátotta el, hogy már nem taníthatja tovább. Többet tud, mint ő.

Tizenkilencéves volt, amikor megírta első (c-dur) szimfóniáját, ami zenei körökben nagy reményeket keltett. Wagner most már csakis a zenéről akart hallani. Míg azelőtt ingadozott, most teljes elhatározással állt előtte a cél: zenésszé lesz.

Beiratkozott ugyan az egyetemre, de csakhamar teljesen abbahagyta az „alma mater“ falának látogatását. Wartburgba került, s énekkarnagya lett a városi színháznak, ahol Albert bátyja színész, énekes és rendező volt. Írt egy kis operát „Die Feen“ címmel, benyújtotta a lipcsei színházhoz, de nem volt vele szerencséje. Nem adták elő. Csak nagyon későn, már halála után került előadásra Münchenben ez az „ifjúkori kísérlet“.

Die deutsche Oper, — ezzel a címmel cikket ír a fiatal, huszonegy éves, a művészeti harcoktól még távol álló Wagner. Később vastag kötetekre ment mindaz, amiben tolla révén szőtt hozzá zenei, színházi kérdésekhez, kifejtette és védte álláspontját, filozófiáját, reformjait. De ezt a cikket azért említjük meg, mert csirájában benne van a későbbi Wagner, az, aki a németiség nemzeti karakterét mindenekelőtt kifejezésre jut-

tatta. Amit a művészet föladataul már itt kitűz, amiért lelkesedik, s ami mellett mindvégig kitartott: a nemzeti törekvés.

A wartburgi színháztól Wagner Magdeburgba kerül. A színház karmestere lesz. Itt írta második dalművét „Das Liebesverbot“ cím alatt, Shakespeare „Szeget-szeggel“ vígjátékából. Csak egyszer adták elő, 1836-ban, föltűnést egyáltalában nem keltve. Itt ismerte meg Planner Vilmát, aki a társulat drámai hősnője volt, s akit csakhamar nőül vett.

Operájának sikertelen előadása után elköltözött Magdeburgból. Königsbergben lett ismét karnagy. Egy új, készülő dalművének tervét kidolgozás végett elküldte a híres francia vígjátékírónak, Scribe-nek, de ez természetesen nem volt hajlandó kidolgozni. Königsberg megint nem volt hosszú állomása. A színház, ahol Wagner dirigált, tönkrement, s neki újra csomagolni kellett. Most hónapokig volt állás nélkül, ami fiatal házasság viszonyát tekintve, ránézve súlyos helyzetet jelentett. Riga városába jutott, a városi színházhoz karmesternek, ami éppen már aggasztóvá válni kezdő napokból mentette ki. Itt hangversenyeket is vezényel s megírja „Cola Rienzi, der letzte Volkstribun“ című operájának szövegét és két fölvonását. Mire ezzel elkészült, hirtelen nagy dologra határozza el magát: Párisba utazik. Szerencsét próbál. Elmegy abba a városba, ahol legnagyobb a verseny, de ahol ha sikere van, hírneve világszerte indulhat.

Ebben az időben Páris volt a legfelsőbb fórum, Párisból terjedt el szinte kizárólagosan a híresség. Aki itt diadalt aratott, akin rajta volt a párisi jegy, az könnyen bevehette az egyéb várakat. Érthető tehát, ha Wagner is reményekkel, művészi becsvággyal, munkára készen ide igyekszik. Persze nem tudta mi vár rá. Mert oly nélkülözések, nehéz idők vártak rá, hogy ha ezt látja, könnyen lehet, hogy visszariad. Teljes három éven át tartott ez az állapot, a legnehezebb mindennapi küzdés

gyében. Vergődve élt, folytonos bizonytalanságok és izgalmak közt. Körülötte hullámzott a nagy élet, egyre-másra aratták a sikert, a diadalokat, a babért és aranyat — mások. Körülötte lüktetett a nagyszerű világváros pazar, fényűző, kavargó élete, s neki tengődve, kisebb német lapoknak kellett cikkeket írni, s értéktelen apróságok zongoraátiratát készíteni, hogy valahogy fönnartsa magát.

Ez így van sok nagy karriért futott ember életében. Ezen át kell vágnia magát, sőt bizonyos ideig az ilyen bőjtölés kemény, de hasznos iskola.

Wagner is, ennek dacára, befejezi a Rienzi-t, s elkészül a „Bolygó hollandi“ operájával. Három ily bőjtölő év eltelte után végre, — Meyerbeer ajánlata útján, — a drezdai királyi színház karmestere lesz. Amikor elhagyja Páris, s a német Rajna mentén indul hazafelé, könny szökik szemébe a megindulástól. A három évre Páris forгатagában úgy tekintett vissza, mint valami terhes álmra. Pedig, ami a küzdést illeti, valójában csak ezután következtek rá nézve a viharral, megpróbáltatásokkal teli idők.

A „Rienzi“-t 1842 október 20-án adták elő a drezdai operában. Ennek a sikere után hívták meg, Meyerbeer ajánlólevele mellett, udvari karmesternek. Egy év múva a „Bolygó hollandi“-t is bemutatta a drezdai opera, amelyben már újabb, merész egyénisége erősen kidomborodik. Itt jelentkezik a „wagneri stílus“.

Az áriákra, zárt formák szerinti énekszámokra osztott régi olasz opera helyett a drámaibb, a kifejezőbb, a zene és a színpadi cselekvés egybeolvadását hirdető operai program. Akadtak, akik rögtön fölismerték zsenialitását, így Spohr, a híres hegedűművész és zeneszerző, aki kijelentette, hogy Wagner a legnagyobb német drámai zeneköltő. De a közönség nagy része természetesen nem értette meg, távolról sem írta alá ezt

a kijelentést. Az olasz opera irányában írt, könnyed, cikornyás, hatásvadászó dolgokat várt zeneszerzőitől. Ehhez volt szokva, s Wagner újítása iránt még nem volt fogékony. Így indult meg a Wagner-ellenes áramlat.

Idővel ez mind élesebb lett, valósággal — a mérsékeltéken és közömböseken kívül — két pártra szakította a zenei világot. Wagner azonban nem engedett, egy hajszálat se engedett meggyőződéséből, programjából. És csakis így juthatott diadalra. Sebeket kapva, de sebeket osztva.

Mint a drezdai opera karmestere, hangosan, bátran, ellenmondást nem ismerően vallotta nemzeti ideáljait. Keresztülvitte, hogy a Londonban elhunyt Carl Maria Webert hazaszállítsák.

A németek legelemibb kötelessége ez, semmi se lesz belőlünk, ha nagyjaink fölött bármiben is napirendre térünk, — dörogte oda a drezdaiaknak.

A holt nagy zenei titán, Beethoven iránt rajongott, s IX. szimfóniáját — amit még nem értettek eléggé — valósággal új kincs gyanánt ismertette el a világgal. 1845 tavaszán befejezi azt a művét, ami ma is legtöbbet adott, legkedveltebb operáinak egyike. A „Tannhäuser“-t. A nagy siker azonban még távolról se szegődött melléje. Szépségeiben csak kevesen gyönyörködtek. Két évre rá elkészül másik operája is, ami zeneileg sokban rokon a Tannhäuserrel — mindkettőben még erős a melódikusság, — a „Lohengrin“. De ezt már nem adathatta elő.

Haladó szelleme, mindenben az újat, a fejlődést kereső értelemme összeütközésbe hozták környezetével. Elkerülhetetlennek tartotta a társadalom megtisztulását. A társadalmi forradalmat új, magasabb ideálokért. Az európai rengés, a negyvennyolcas idők szelleme, a szabadságérzések fuvalma, amely Pá-

Wagner

risből indulva átment minden határon, — Wagner Richárdot is magával ragadta. A szociáldemokrata Röckel Ágost révén közéje állt az 1849-iki májusi forradalom embereinek. Izgató cikkeket írt, beszédeket tartott, amelyekben ily passzusok voltak: A jó király mondjon le trónjáról, s népe válassza meg köztársasági elnökké. Az orosz anarkista Bakunin társaságába is eljár, mindennap velük ült együtt összejöveteleik forró, füledt levegőjében.

Ez természetesen nem maradt következmények nélkül. Éppen elég volt arra, hogy elfogatási parancsot adjanak ki ellene. Műveit valamennyi udvari színháztól hosszú évekre száműzték, betiltották, s Wagnernek gyorsan, lopva menekülnie kellett.

A német hősmundából készült, az ó-germán regevilágból született „Szigfrid“ operájának tervével, de menekülve, bujkálva, Párisba sietett. Sokáig nem volt maradása, s a szabad Svájcban telepedett le, Zürichben. Tapasztalatai, folytonos tanulmányai, s főleg a Hegel-féle filozófia hatása alatt most más irányba terelődött a „Lohengrin“ költője, s rendkívül sokat dolgozott.

Három év alatt egyre-másra jelentek meg zenefilozófiai esztétikai munkái. Ezek: „Művészet és forradalom“, „A jövő műalkotása“, „Művészet és éghajlat“, „Opera és dráma“ s „Megjegyzések egy barátomhoz“ című vallomásszerű könyve. Ezenkívül már dolgozott a „Niebelung-trilógia“ címen összefoglalt operák tervezetén, megírta az „Istenek alkonya“, a „Szigfrid“ és a „Walkürök“ előjátékát.

Kereset, állás, pénz hijján Wagnernek arra az ismerősére kellett támaszkodnia, akit első párisi időzése alatt ismert meg. Ez a régi ismerőse: Liszt Ferenc. Liszt nemcsak segítette őt, hanem egy mély, benső fegyverbarátság támadt köztiük. Annak, hogy Wagner művészete, lassan bár, de mégis terjedt ellenáll-

hatatlanul: Liszt Ferenc zseniális közrejátszása volt az egyik indítója.

Valóságos agitátora volt Wagnernek. Mint ünnepekt, nagy pozícióju művésze Weimarnak, ő adatta itt először, Weimar forradalmi levegőjű színpadán a „Lohengrin“-t 1850-ben. A „Zukunftsmusik“, ahogy Wagner nevezte az ő zenei törekvéseit, egyrészt gúnyolódásokra, heves támadásokra adott alkalmat. De másrészt egy harcos, Wagnerrel együtt új célok felé siető tábor gyűlt köréje. Egyre nőtt, s ennek a tábornak szellemi vezére, illetve propagálója Liszt Ferenc volt.

A gyönyörű „Tristan és Isolde“ 1858-ban készült el, de ezt is üldözte a mellőzés. Nem adták elő. Wagner újra Párisba megy, gondolván, hogy ott ismét szerencsét próbál, s talán több sikerrel.

Csakugyan, egy pillanatra úgy látszott, hogy most közelebb ér céljához. Csalódott. A siker lehetősége csak megmutatta magát távolról, hogy aztán hamar ismét eltűnjön. Csak azt érte el, hogy szóhoz jutott, hogy egyik operáját előadták, kiszerepezték, még pedig a párisi Nagy Opera színpadán. Az osztrák nagykövet feleségének, Metternich Paula hercegnőnek (szül. Sándor grófnő) közbenjárására történt, hogy a Nagy Operában 1861 március 13-án színre hozták a „Tannhäuser“-t. De csúfosan, majdnem hangos botrányok közt megbukott. A francia izlés, és főleg a francia sovén érzés nem vette be ezt a minden ízében germán, s amellet ujtó, az operai sablonokat leromboló művet. Csak háromszor adták elő, Wagner kénytelen volt operáját visszavonni.

Wagner most már negyvennégy éves, s ime — eltekintve egy egészen kis körtől, — hazájából épp úgy a meg nem értés, az irigy támadás, a sikertelenség jegyével kellett menekülnie, mint Párisból, egy súlyos bukással. Ily körülmények közt érthető, ha nem egyszer a kétség percei lettek rajta urrá. Ha tele

volt keserőséggel, fájdalommal, s bizony haraggal és megvetéssel is.

Ebben a lelkiállapotban a zseni erejére mutat, hogy azért nem riad vissza a jövőtől, a további harctól. Nem enged semmit, s a munkában keres vigaszt. Szinte különös, hogy ekkor írja meg „A nürnbergi mesterdalnokok“ című operáját, a víg Hans Sachs napos világát.

Egy hangverseny-körútra is indul. Prága, Bécs, Szentpétervár az állomásai. Nagyrészt saját szerzeményeiből vezényel részleteket, s ez a körút végre feléje fordította az elismerés Isten-asszonyának arcát. Ezeken a helyeken más megértéssel találkozott, mint hazájában, germán földön. A „Niebelung-trilógia“ nevén ismert operáinak szövegét 1863-ban adta ki. Általában minden operájához maga írt szöveget. Előszavában körvonalazza álláspontját. Azt mondja, hogy e hősi, mithoszi tárgyú germán mű célja nem pusztá szórakoztatás, hanem a komoly művészet fölemelő hatása. S csupán „ott van helve, ahol a világ hiúságaitól távol, külön csarnokban, kivételes képességű művészek ábrázolják a nemzeti legenda hőseit. S ahol a közönség figyelmét még a zenekar lámpásai, s a karmester mozdulatai se vonhatják el a színpadi cselekvéstől. Éppen csak oly uralkodó kellene, aki az ily eszményi tartalmu opera-trilógia eszményi előadására, mintaszerű rendezésére szívesen áldozna megfelelő összeget.“

Wagner maga is azt hitte, hogy ez merő ábránd tőle. Légvár. Hogy megvalósulhasson, erre a körülmények, a kilátások éppen nem biztattak.

De már mintha derengeni kezdene. Az eljövő nagy diadalok és rajongásig menő sikerek mintha előre kezdenék vetni árnyékukat. 1864-ben az alig trónra lépett II. Lajos bajor király úgy cselekedett, ami a reneszánsz-stíli fejedelmekre emlékeztet. Személyesen kereste föl Wagnert, s a starnbergi tó partján egy

nyaralóval ajándékozta meg, hogy ott zavartalanul dolgozhasson.

Wagner egyszerre királyi kegyelt lett, a művészetért rajongó II. Lajos tüntetőleg mutatta iránta barátságát. Az irigyek, az ellenségek azonban ezt is igyekeztek megzavarni. Ingerelték a közvéleményt Wagner ellen, aki erre Münchenből elköltözött a Luzern melletti Tribschen-be. Első felesége elhalálozván, nőül veszi Bülow zongoraművész elvált feleségét, Liszt Ferenc leányát, Cosimát, akitől két leánya s egy fia született: Szigrid.

A „Rajna kincse“ és a „Walkürök“ müncheni előadása — 1870-ben — aztán meghozta Wagnernek a döntő, nagy diadalt. Most már elhallgattak irigyei, elhomályosultak ellenségei. A sikerek oly sorozata indult meg, amely a felhők mögül előtörő nap hatalmas, perzselő sugaraihoz volt hasonló.

A várva-várt, az óhajtott uralkodó és színház, a „külön előadási csarnok“ is megjött. II. Lajos nagy összeggel vetette meg alapját, országos gyűjtés indult, egész Németországban Wagner-egyesületeket alakítottak. Születésének ötvenkilencedik évfordulóján letették a bayreuthi színház alapkövét, amely ma is a Wagner-zene Mekkája. Ideálját, a „Gesamtkunst“-ot, hogy a költő, a zene, a színész, a színpad, a díszletek, az ének- és zenekar: mindez egy tökéletes egészben olvadjon össze, — itt közéletítették meg legjobban. Mintegy tíz évig élt itt Wagner, befejezve utolsó, monumentális művét, a mély áhítattól átszótt, vallásos érzésekből született „Parsifal“-t.

Wagner korszakosan hatott a színpadi zenére, de mindenekelőtt a németiség nagy halhatatlanja. Talán nem véletlen, hogy diadalra jutása, kifejlődése egybeesik a német egység megszületésével, a germán nemzeti öntudat megerősödésével.

Magyarországon két ízben járt, 1863-ban és 1875 március 10-én adott hangversenyt Pesten, szinte váratlan, meglepő siker mellett. Irodalmi hagyatékát, beleértve leveleit, tizennégy kö-

Wagner

tetben adták ki. Ezek felölelik s tárgyalják nemcsak a zene, az operairás, a történet, a vallás, a művészet-bölcselet, hanem a színházépítés, a rendezés, a zenebírálóat számtalan kérdését is. Magyarul operáinak szövegkönyvei vannak meg, s a „Művészet és forradalom“ című könyvének fordítása.

Utolsó napjait s óráit Velencében élte. A misztikus germán hősmundák költője itt halt meg, az olasz nap derült, ragyogó kéksége alatt, 1883 február 13-án.

Haydn.

Régen történt. Száz esztendőnél is jóval régebben. A Lajtamenti kis Rohrau falvacskájában, egy rozoga parasztházban ott ül az öreg bognár-mester és hogy véget ért a fárasztó napi munka, rágyújt egy-egy dalra, amelyet valamikor vándoréveiben tanult még. Énekel szép, melegen csengő tenorhangján és a nótát hárfával kíséri. A felesége meg a kis leánya vele énekel és egy öklömnyi kis fiucska, aki ott csücsül a földön, az álla alá szorít egy darab fát és valami fűzia-vesszővel, nagy bátran hegedülget azon. Húzza a vonót (azaz, hogy fűzfavesszőt) bátran, biztosan, ahogy ezt az iskolában látta a tanító úrtól. Még öt esztendő sincs az öklömnyi emberke, de a kézmozdulatai olyan biztosak, a taktus-érzéke olyan kifogástalan és a mozdulataiban annyi az eleven ritmus, hogy mindenkinek, aki csak ért valamit a zenéhez, lelkes öröme telhet benne.

Haydn József volt ez a fiucska.

Az apja, a derék bognármester, jókat kacagott azon, hogy a fia mint szeret hegedülni a hangtalan „hegedün“. De a nagy-

Haydn

bátyja, Frankh Mátyás, aki rektor volt egy szomszédos városka iskolájában, Hainburgban, ott a gyermek-énekkar karmestere is volt, mint zeneértő ember nem kacagott ezen, hanem ehelyett inkább figyelmesen vizsgálgatta a fiucska mozdulatait. Egyre gyakrabban jött át Hainburgból a szegény rohraui bognár-családhoz, különösen amikor észrevette, hogy a kis Józsi fiúnak milyen szép ének-hangocskája is van és hogy milyen kitűnő az emlékezőtehetsége a hangok iránt, aztán meg, hogy milyen szépen énekl el apja után a dalokat, ha csak egyszer is hallotta bármelyiket.

— Adjátok hozzám a gyereket, — mondta a bognárnéknak, — derék muzsikust faragnék belőle, aki még sok pénzt fog keresni.

A kis Józsi gyerek szülei is észrevették most már, hogy milyen zenei tehetség a fiuk. Nemsokára a kis öt éves Józsi gyerek — Haydn József az ezerhétyszázharmincketedik esztendő március harmincegyedikén született, — már ott is lakott a „bácsiánál“, Frankh Mátyásnál, Hainburgban.

Itt azután szépen fejlődött a kis Haydn a zenében és főként a templomi zenében.

— A jóságos Isten — írta később Haydn — akinek kegyes jótéteményeit élvezhettem, különösen a zenében olyan nagy jártasságot és könnyedséget ajándékozott nekem, hogy már hat esztendő koromban egész ügyesen énekeltem végig néhány misét a kórusban és már a zongorán (afféle régimódi spinéten) és a hegedűn is tudtam játszani.

Frankh Mátyás, Haydn első oktatója, nem volt művészember és a zenét egyszerűen kenyérkeresetnek tekintette s ezért főként arra terjedt ki figyelme, hogy kis növendéke olyan muzsikuskus legyen, akit mindenféle hangszernél használni lehessen. Ezért aztán a Józsi gyereket megtanította még arra is, hogy mint kell az orgonán játszani, hogy kell a nagy dobot ütni és

Haydn

megtanította még azonfelül a többi hangszer használatára is. Mindennek pedig később megtermett értékes gyümölcse és így lehetett Haydn, a művész, egyúttal úttörő is a hangszerelés tudományában és ugyanakkor korának egyik legkiválóbb szimfonikus zeneszerzője is.

Természetesen nem telt sok időbe és a kis Haydn rövidesen legelső lett a hainburgi gyermek-énekkarban, s mint ilyenek, híre is kelt hamarosan. Egy alkalommal azután a bécsi Szent István énekiskolának híres karmestere, Reutter, fölkereste barátját, a hainburgi lelkészt és itt rögtön feltűnt neki a kiváló zenei talentumu fiucska, akinek gyönyörű éneke megnyerte osztatlan tetszését. Egy ezüsttallért nyomott a markába és így szólott hozzá:

— Fiacskám, te velem jössz!

A nyolcesztendőös fiucska így került a hírneves bécsi Szent István énekiskolába és szülei ezt óriási szerencsének tekintették, annál is inkább, mert Reutter kijelentette nekik, hogy többé ne legyen gondjuk fiuk jövője miatt: ő fog gondoskodni róla.

Sajnos, Reutter nem tartotta be szavát.

Bécs városában a Szent István énekiskola növendékei az intézetben laktak és ott is kaptak teljes ellátást, ebben a zenei kaszárnyában. Az ének mellett a különböző hangszereken való játszásban is oktatást nyertek és részt kellett venniök a zenés miséken éppen úgy, mint templomi körmeneteken.

A bognárék kis, nyolc esztendőös fiacskájának életében nagy esemény volt mindez. Különösen amikor a bécsi császári udvarban, Mária Terézia előtt is énekelniök kellett a Szent István növendékeinek, születésnapok, névnapok, nagy ünnepek és lakomák alkalmával. A nagy pompa és ragyogás valósággal elkápráztatta a kis paraszt fiucskát, aki ilyen gazdagságról még csak nem is álmodott eddig.

De a korai dicsőség nem tartott sokáig.

A hangja, koránál fogva is, változni kezdett és ekkor egy-

szerűen kitették a szűrét. Tizennyolc esztendőös volt Haydn, amikor meg kellett ösmerkednie a félelmetes rémmel: a nyomorral. Ruhája lerongyolódott, éhezett és a gazdag császárvárosban hajlék s födél nélkül maradt. Nem egy nyirkos őszi éjszakát töltött már az Isten szabad ege alatt, egy-egy kerti vagy utcai padon hálva, amikor találkozott egyik barátjával, Spanglerrel. Szegény, éhenkórász muzsikus volt ez is, aki feleségével és gyermekeivel is csak nagy nehezen tengődött. De jószívü ember volt és meghívta magához — szegényes otthonába — az éhezõ Haydnt.

Ez a tél, amely reá várt, volt a legszomorúbb egész életében. Füstös korcsmákban, züllött tánctermekekben kellett muzsikálnia, hogy valami kis keresetre tegyen szert. Tavasszal azután, az apostolok lován, Máriacellbe utazott, ahol ilyenkor nagy zenés templomi ünnepeket szoktak tartani. Énekesnek ajánlkozott, de a karmester elkergette a lerongyolt ruháju ifjut:

— Mit? Énekes akarsz lenni? Csavargókat nem használhatunk. Takarodj!

Haydn még sem tett le tervéről. Észrevétlenül a búcsúsok közé vegyült, majd az énekesek közé osont és egyszerre csak kiragadta az első szólista kezéből a kottát, hogy ő énekelje tovább a dalt, amit azelőtt sohasem hallott, aminek hangjegyeit azelőtt sohasem látta még. És énekelt. Olyan tisztán, olyan mély érzéssel, hogy a karmester — rögtön meghívta ebédhez.

Gazdag ajándékokkal tért vissza Bécsbe és ettől kezdve szerencsecsillaga emelkedőben volt. Lakást bérelt, amely ha padláslakás volt is és szegényes, de volt egy kincse: egy ócska spinét. Az előtt ülve, megfélelkezett minden eddigi szenvedéséről. Egymásután szerzette zeneműveit, tanítványai is voltak már és szerzeményei elindultak hódító útjukra. Akkor még a zenedarabokat nem nyomtatták, a sokszorosításuk egyszerűen kézzel való másolás útján történt, de így is hamarosan elterjed-

Haydn

tek Haydn szerzeményei a magasabb körökben is, ahol azután egyre jobban és jobban kezdték fizetni a fiatal mester zongoraleckéit. Abban a házban, ahol Haydn a padlószobában ócska spinetje mellett töltött el hosszú órákat, hosszú órák után, éjszaka éppen úgy, mint nappalonta, az első emeleten egy akkortájt világhírű olasz énektanár és zeneszerző lakott: Porpora. Porporának éppen szüksége volt valakire, aki énektanítása alatt növendékeit, — akik a legelőkelőbb körökből kerültek ki, — zongorán kísérené. Megösmerkedett tehát Haydnal, aki örömet vállalta el ezt a megbízatást, amely nemcsak szép anyagi jövedelmet jelentett számára, de amelynek révén . . . ő maga is sokat tanult még az ének művészetében.

Itt azután Porpora mellett, Haydn fölébresztette maga iránt befolyásos személyiségek érdeklődését, akik mindennapi vendégek voltak a hírneves olasz énektanárnál. Ezek között volt Kurz, az akkori bécsi opera igazgatója is, aki valahol Haydnnak egyik gyönyörű kvintettjét hallotta és amikor megösmerkedett a fiatal művésszel, az első szavai ezek voltak:

— Haydn, ön az én emberem! Önnek egy operát kell írnia a színházam számára!

Haydn meg is írta az operát, első kómikus operáját, melynek címe: *Az új sánta ördög*. A darabot nagy sikerrel adták elő — kétszer egymásután. Aztán a cenzura betiltotta a további előadásokat a szöveg sértő tartalma miatt.

Huszonöt aranyat kapott első operájáért Haydn és ő most — végtelen gazdagnak érezte magát.

A huszonöt aranyánál azonban sokkal többet jelentett az, hogy operája révén egyszerre híres ember lett és Morzin gróf meghívta házi zenekarának karmesteréül, amit ő örömmel el is fogadott. Itt azután nyugodtan, anyagi gondok nélkül dolgozhatott és rövid idő alatt tizennyolc zeneművel gazdagította a világot.

Haydn

Közben azonban a gróf tönkrement és házi zenekarát szélnek kellett eresztenie. Haydn is elvesztette állását. De ekkor már vetélkedtek érte a főurak és Esterházy Miklós herceg sietett most, hogy ő láncolja magához az akkor már híres fiatal művészt.

Az ezerhétszázhatvanadik esztendőben Haydn már az Esterházy hercegek házizenekarának karmestere és itt is maradt harminc esztendőn át, Magyarországon. Itt végre nyugodt boldogságban élhetett, volt háza, felesége (közben ugyanis meg-nősült) és e derüs, nyugodt élet még nagyobb boldogságot jelentett az ő számára, akinek gyermekkora és ifjúsága olyan szomorú volt. Kismartonban, új otthonában szerezte *Egy kicsi ház* című dalát, amely harmónikus szépségeivel pompásan fejezi ki azt, hogy milyen jól érezte itt magát Haydn.

Harminctagu, válogatott zenekara volt Esterházy herceg-nél Haydn-nak és e kitűnő zenekar játéka meg műsora — itt játszották először Haydn műveit is — messze földön híres volt. A mester járuléka, — amint ezt egy lelkes magyar Haydn-kutató, Fabó Bertalan írja, — ezer forintba rugott, amihez teljes ellátás járult.

Hercegi gazdája nemcsak jólelkű főúr volt, hanem maga is képzett zenész, aki több hangszeren játszott. Ha Mária Terézia, vagy más magas személyiség tüntette ki látogatásával a herceget, akkor Haydn rendesen valami új operájával, vagy szimfóniájával kedveskedett. Maga Mária Terézia nem egyszer mondta a hercegnek: „Ich fahre sehr gerne nach Esterház“.

Haydn boldog volt Kismartonban, ahol zavartalanul élhetett a zenének és ahol — amint ezt maga írta, — „élni és meghalni óhajtott.“

— Császárokkal, királyokkal és sok nagy úrral volt itt dolgom, — írja még Haydn önéletrajzában — és nem egyszer hallottam tőlük hizelgő kijelentéseket.

Bessenyei György, a testőr-költő, mint szem- és fültanu le-

Haydn

írja Esterházy herceg zenekarának játékát és az *Esterházai vígasságok*-ban így festi le Haydn zenekarának csodálatos játékát:

Ebédjek elmúlik, muzsikát kezdenek,
Az aranyos szobák játékkal eltelnek,
Zúdúl a hang hamar s lármáját indítja;
De magát hirtelen ismét csillapítja.
Vidámít egyszerre, majd megint elaltat,
Hol fölriadást tesz, hol csendesen nyugtat:
Mintha szárnyat fűzne a szív érzéséből
S repülni akarna az ember mellyéből.
Úgy van a muzsika felzendült hangjával;
Nem tudja, mit tegyen, nyüglődvén magával.
Vergődik tűzében s mindig fohászkodik,
Most csendesen örül, majd ismét bánkódik.

Később aztán leírja az opera-előadást:

A mulató sereg bemegyén egy helybe,
Hol letelepedik tsendesen egy rendbe,
Éneklés hallatik a Játék-Piacon.
Beszélni kezd a szív a nyitott ajakon,
Az égő erdőkben édes szavok hallik,
Érzésében a szív bádjad s szűnyadozik.
A kis Vénuszoknak mosolygó szemek lett,
Melyekbe Cupidó ezer nyilakat tett,
Kik a nagy láng között, mint Istenasszonyok,
Büszke pompájikkal úgy mutatták magok,
Néha panaszosan nyujtották énekek,
Kis zokogásokkal magyarázván szívek,
Az édes fájdalom keserge szemeken,
Fél jaj, fél vigasztól tévelygett nyelveken,
Titkos tüzeikbe szemök nedvesedett,
Hová a kívánság lopva elegyedett.
Énekek tsendesen bádjadással húzták,
Melyekkel a szívet kötözték, oldozták.

A herceg tavaszonta egész udvartartásával Esterháza gyönyörű nyári palotájába szokott átköltözni és itt minden isten-

Haydn

áldott nap zenei ünnepeket tartottak, amelyeket Haydn vezetett és amelyekhez Haydn szállította a zenei szerzeményeket is. Az új hangszerelési formák kitalálásában valósággal kifogyhatatlan volt Haydn és mindig új szerzeménnyel kedveskedett a hercegnek. Ezekkel a kompozíciókkal a mai kamara- és hangverseny-zene alapjait vetette meg, a szonátától kezdve egész a nagy szimfóniáig. A mai, modern hangszerelésnek Haydn lett az apja ezekkel a szerzeményeivel, amelyekkel az Esterházy hercegnél töltött harminc esztendő alatt ajándékozta meg a zenei világot.

Az ezerhétszázkilencvenedik esztendőben meghalt hercegi gazdája és Haydn most úgy érezte, hogy most fölszabadult kötelezettsége alól, amely bármilyen kedves is volt számára, végül már mégis csak kissé egyhangu feladatokat rótt reá. A fiatal Esterházy Pál Antal herceg az ezerforintos évdíjat nemcsak hogy meghagyta számára, hanem azt még meg is toldotta ujjabb, évi négyszáz forinttal, majd később kétezzer forintra emelte föl és ezt élethossziglan biztosította Haydnnak. Bécsbe költözött ekkor Haydn, ahol nagy rajongással ünnepelték az elvonultságából visszatérő művészt.

A fiatal Esterházy hercegtől, a legenda szerint, egy új szimfóniájával búcsúzott el. Különös, érdekes kompozíció volt ez a szimfónia, amelynek előadásánál egyik hangszer a másik után hallgat el és mindenkor az illető muzsikus is távozik a zenekarból. Amikor a legutolsó hangszer is elhallgatott, a szerző karmester is letette vezénylő pálcikáját és . . . egy könnyed meghajlással búcsúzott.

Bécsben nem sokáig időzött most Haydn. Londonba ment most, ahol hangversenyeket adott és páratlanul meleg és lelkes ünnepeltetésben volt része. Különösen *Londoni szimfóniái* tetsettek, melyek még ma is üdék és frissek. A yorki herceg, az angol király és a királynő is ott volt Haydn angol tisztelőinek sorában és az ősz művész nem egyszer volt vendége az angol

Haydn

uralkodópárnak. Kétszer egymásután utazott Londonba Haydn és mindkét útja az ünnepeltetések sorozata volt. Második útján például egyetlen hangversenyen négyezer forintot vett be, ami akkor horribilis összeg volt, aminőt zeneszerző, egy estén, még sohasem keresett.

Ekkor már Haydn leghatalmasabb alkotásaival hódította meg a zenevilágot, a *Teremtés* és az *Évszakok* gyönyörű oratóriumával. És ezek még növelték hírnevét, úgy, hogy Haydn korának legnagyobb zeneszerzője gyanánt ünnepelték.

Szédületes pályafutást tett meg ilyesformán az egyszerű, szegény kis bognárfüü, aki királyok barátja, a zenevilág ünnepelt nagysága lett. És amellet dűsgazdag ember is. És híre még egyre-egyre növekedett. Már őszhaju aggastyán volt, amikor Saurau gróf, a főkancellár, fölszólította, hogy Ausztriának komponáljon egy nemzeti himnuszt, amely — a főkancellár szavai szerint — „alkalmas legyen arra, hogy közölje a világgal az osztrák nép ragaszkodását és szeretetét jó és igazságos uralkodója iránt és amely himnusz minden jó osztrák hazafi szívében fölébressze a nemzeti büszkeséget“.

Haydn már Angliában nem egyszer hallhatta az angol nemzeti himnuszt és megfigyelhette a „God save the king“ lelkesítő, mámorító hatását. Ilyen magasztos és lelkesítő dalt akart szerezni akkor, amidőn megírta az osztrák császári himnuszt, ami számunkra, a magyarok számára később olyan ellenszenvessé vált *Gotterhalte*-t.

Ezerhétszázkilencvenhét január huszonnyolcadikán kapta meg Haydn néphimnusza az imprimaturát (vagyis a kinyomtatás engedélyét), és február tizenkettedikén, Ferenc császár születésnapján ünnepiesen bemutatták Bécs valamennyi színházában.

Hetvenhét éves korában halt meg Haydn. Halála előtt egy esztendővel a bécsi főúri világ az öreg és betegeskedő mestert

Haydn

ünnepelni kívánta és meglepte halhatatlan művének, a *Teremtés*-nek nagyszabású előadásával. Hordozószéken vitték a betegeskedő, finom arcélű, világhírű ősz zeneszerzőt a régi bécsi egyetem aulájába a fejedelmi fogatból, amely odáig vitte. A fogatot a rendőrségnek kellett megvédelmeznie a tömegetől, amely az ősz mestert vállaira akarta emelni. Haydn parókásan jött el, melegen felöltözve oratóriumának meghallgatására, de saját nagy művének hallgatásakor olyan nagy lelki izgalom fogta el, hogy egész testében reszketni kezdett. A mellette ülő Esterházy hercegnő vette ezt észre legelőször és saját, drága indiai shawl-jával takarta be az ősz mestert, akinek példáját a többi főúri hölgyek is követték. De Haydn még reszketett tovább is . . . A nagy izgalom annyira erőt vett rajta, hogy már egészségét, drága életét is félteni kellett és ezért még az oratórium befejezése előtt haza kellett vinni lakására az ősz zeneköltőt.

Nem is hallotta többé gyönyörű oratóriumát. Az ezernyolcszázkilencedik esztendő május havának harmincegyedik napján csöndesen elszenderült . . . örökre.

Berlioz.

A Rákóczi-indulót tudvalevőleg Czinka Panna, a XVII. század híres prímásnője írta. Ura, gazdája s fejedelme: II. Rákóczi Ferenc utáni bánkódásban. Eredetileg, úgy, ahogy Czinka Panna játszotta szomorú magyar urak estéin s hátrahagyta utódainak, lassúbb tempójú, rapszódikusabb formájú volt. Magyar „hallgató”. Csak később lett azzá a kialakult indulóvá, amelynek rohamszerű ritmusában, lüktető, hol visszafojtott, hol kitörő erővel nekizuduló hangjaiban valóban a csatákra való emlékezés képei élnek. Diadalra rohanó hősök és paripák, ágyúdörej és kuruc-harsonák.

Mint a magyar bor, amely Tokaj hegyoldalain érik s tüzessé teszi a leghidegebb természetü idegent, mint a magyar temperamentum: olyan ez az induló, amely mindenütt megvan zenekarok műsoraiban.

A népek, nemzetek himnuszai és indulói közt csak egy fogható hozzá: a francia Marseillaise. Abban, hogy a Rákóczi-indulót a legtávolabbi pontokon is ismerik, mindenesetre része van a

Berlioz

cigányzenekaroknak, akik kóbor világkörüli útjaikra magukkal vitték. Része van Liszt Ferencnek is, aki híres Rákóczi-átiratát maga dörögte alá diadaloktól kísért zongorahangversenyein. De az érdem még inkább egy francia géniuszé, Berlioz Hectoré, aki a Rákóczi-indulót nagy zenekarra írta át, oly művészettel, oly tudással, ahogyan hangszerelni, zenekarra írni előtte senki se tudott. Aki ezzel a Rákóczi-induló számára oly útlevelet állított ki, oly ruhával látta el, amely a magasabb európai régiók felé vitt. Amely megnyitotta előtte a legcsillogóbb termek ajtóit, ahol a világ legelső filharmónikus zenekarai játszanak. Az ő átírata nyomán lett a Rákóczi-induló a magasabb zene porondján világhírű.

A mult század közepén, a negyvenes évek végén, a Pesten ismert idegen zeneszerzők közt nem is volt senki ünnepelebb, mint Berlioz.

Amikor itt járt Pesten, nemcsak a nagy muzsikust, a művészt, hanem a magyarbarát franciát látták benne. Amikor egy hangversenyen maga vezényelte el a Rákóczi-indulót, az emberek rajongva vették körül oly tüntetéssel, minőben itt Liszt Ferencen kívül másnak nem volt része. Mint ahogy az egykoru tudósítás írja, „meglett férfiak zokogtak és nem tudtak szóhoz jutni a megindulástól. Az arcokon a lelkesedés rég látott tüze égett, mint valami fergeteg, úgy töltött be minden zúgot egy szó: Berlioz“.

Berlioz Hector, a zene nagy francia géniusza, 1803 december 11-én született egy a Rainához közeleső francia városkában. A város: La cote St. André. Apja orvos volt, aki praksziszán kívül tudományos munkásságot is fejtett ki. Fiát már a gimnáziumi években erre a pályára akarta terelni, a fiu, Berlioz Hector azonban már itt elárulta idegenkedését, ami később, apa és fiu közt nyílt összeütközést szült. A latin iskolához nem vonzódott, ellenben annál inkább a zenéhez. A gimnáziumi éveket persze azért

Berlioz

elvégezte, látszólag minden úgy ment, ahogy apja akarta. Berlioz rendkívüli fogékonyságot árult el minden irányban. Apja nem ellenezte ugyan, hogy kottákkal vonúljon félre, s zenei tanulmányokkal töltse az iskolán kívül minden egyéb idejét. Sőt, ő maga is dilettáns zenész lévén, eleinte ő ismertette meg a zene legelemibb fogalmaival, a hangjegyekkel s a flaggeoletten való játékkal. Komolyan azonban ezt nem vette, s arra távolról sem gondolt, hogy a kis Berlioz másként nézze ezt, mint ahogy szalonokban, társaságokban dilettánsok szokták. A város, ahol éltek, távol állt minden nagyobb zenei mozgalomtól, élettől. Ide nem jöttek híres művészek, a zene itt csak annyi volt, oly szerepet töltött be, mint legtöbb hasonló helyen: házi időtöltés volt.

Zongora az egész városkában alig akadt egy-kettő, Berlioz apja pedig hallani se akart arról, hogy ily beruházást eszközöljön. Gyakorlati, erősen reális gondolkodású ember volt, aki fiát orvosnak akarta látni, vagy legfőljebb a gyógyszertár csészéi, edényei közt, mint rendes, biztos havi jövedelemmel bíró gyógyszerészt, aki a városkában továbbra is ottmarad, megtelepszik s családot alapít. A hangszer, amin Berlioz gyermekkorában zenei szenvedélyét kielégítette, egészen egyszerű, kis hangszer. Az egyik a flóta, a másik a gitár, amelyek Franciaországban, főleg déli vidékén, ma is népszerűek. Mindkettőn a kis Berlioz csakhamar művész lett, többet tudott, mint a tanítói. Különösebb figyelmet azonban ez nem keltett sem a családban, sem apja előtt. Pedig más környezetben okvetlenül észreveszik, hogy Berlioz talentuma rendkívüli. Okvetlenül szembetűnik az, amin itt elsiklottak, talán mert nem ismerték föl kellőleg a jelentőségét. Így az, hogy Berlioz tíz éves korában kottából leénekelte bármily zenedarab melódiáit. Valamint hogy a könyv, amit hóna alatt szorongat s magános óráiban kivonul vele a kert csöndes fája alá, ez Rameau „Harmonia-tana“. Hogy teljesen a saját erejéből, minden segítség nélkül kezdi tanulni a zene elméleti részét. S hogy

Berlioz

kottapapírosra írva, apró kompozíciókat rejteget a latin grammatika, Ovidius versei és az algebra közé.

Berlioznak tehát, mint látnivaló, gyerek- és ifjúkorában akadályok tornyosultak talentuma s abbeli szándéka elé, hogy zenésszé legyen. Ez később még nagyobb s hevesebb küzdelmekké nő, a viszonyokkal, emberekkel, a zenei izléssel, magával a művészvilággal való harcában.

Amikor Berlioz otthagyta a gimnáziumot, látszólag megnyugodott apja akaratában. Berlioz Párisba ment, s beiratkozott az orvosegyetemre. Páris azonban épp azért Páris, hogy mindenkiben fölkeltse s előhívja azt, amire különösebb talentuma van. A nagyszerű város kavargó élete lenyűgözte, elkábította az ifju Berliozt. Vidéki féltékenységével nem tudta még, hogy hol keresse, hol vegye föl azt a fonalat, amit otthon szőtt. Eleinte szorgalmasan, pontosan eljárt az egyetemre. Csöndesen s érdeklődve ült a laboratóriumos termek székein. Egy este azonban az, ami más embernél nem kelt nagyobb eseményt és elváltozást, Berlioz előtt azonban valósággal egy új mindenség kapuit nyitotta meg. A zsebpénzből élő orvostanhallgató elment az operába, s előadás után, a ragyogó csillárok alól fölizgulva, lázas, kipirult arccal jött ki. Most már minden összepórolt pénzét ideköltötte. S minden este, egy-egy opera vagy ballet szinte fegyverbe szólította a benne rejtőző, elfojtott, orvosnak szánt zenei zsenit. Amikor pedig a konzervatórium könyvtárába került, amely a közönség számára ingyen nyitva volt, s itt, a könyvtárban különböző operák és szimfóniák partitúráit olvashatta, amikor meghallgatta Gluck „Iphigénia Taurisban“ dalművének párisi előadását: Berlioz talpra állt, s most már nem engedett. Levelet írt apjának, amelyben bejelenti szándékait, akaratát, amely megmásíthatatlan.

Apja minden argumentumot fölhasznált, hogy lebeszélje. Kért, fenyegetett, az ifju Berlioz azonban nem tágított. Csak azt

ígérte meg, hogy az egyetemről azért egyelőre nem lép ki. Az apja így nem vonta el tőle még támogatását. Berlioz pedig egy Leseur nevű zeneszerzőhöz került, aki a Conservatoire professzora is volt. Alatta Berlioz aztán hihetetlen gyorsan haladt. Rendkívüli mohósággal tanult, dolgozott és — komponált. Irt egy kis operát, ami azonban elveszett, s egy misét, majd egy oratóriumot „Átkelés a Vörös tengeren“ címmel. A mise, második átdolgozásban, a St. Eustach-templomban került előadásra 1825-ben, s komoly sikere volt. Berlioz ekkor huszonnégy éves, de már itt érezni oroszláncarmait, művészetének újító jellegét, amely korlátlan zenekari hatásokkal dolgozik, s új eszközökkel bővíti a zenekart. Ez a siker egyelőre lecsendesítette a háborgó szülői otthont. Berlioz most akadálytalanul jutott be a konzervatóriumba, ahol az úgynevezett „Római díj“ képezte minden hallgatónak legfőbb ambícióját. A „Római díj“ elnyerése ugyanis évenként háromezer frank ösztöndíjat jelentett öt éven át, amelyből kettőt Rómában kellett a szerencsés nyerőnek tölteni. Műveit maga az akadémia adta elő hangversenyein s ezenkívül szabad bejárása volt a párisi színházakba. Berlioz első próbálkozása a zeneszerző-jelöltek e versenyén nem járt eredménnyel, a professzorai bizonyos merészséget kifogásoltak nála. Ez a sikertelenség most ismét fölkelte apja szigorúságát és aggodásait. Apja föltette a választást: ha bizonyos idő alatt nem tud fölmutatni döntő sikert, határozott eredményt, akkor ne számítson rá. Lásza be, hogy neki van igaza.

Berlioz Párisban most úgy élt, mint egy spártai. Spórolva, a lehető legegyszerűbben, kis, olcsó hónaposszobában. A csekély havi segítségen kívül, amit hazulról kapott, gitár- és flóta-tanítással lendített valamicskét helyzetén. Az az egy frank, amit egy-egy ily óráért kapott, ugyancsak kellett, mert adósságai is voltak, amit miséjének előadásával csinált. Apja is küld most, adósságai miatt, hatszáz frankot, a pénz mellé azonban oda-

Berlioz

csatolja ultimátumát is, hogy ez az utolsó, ha továbbra is megmarad a zenei pályán. Berlioz azonban nem ijedt meg az ultimátumtól.

Magára marad, jó. Fölveszi a harcot a bizonytalan jövővel, a holnappal, ami sehol a világon nem jelent oly sok „bohém” számára problémát, mint Páris „latin negyedében”, ahol diákok, a jövő álmodói és ostromlói, művész-, tudós- és filozófus-jelöltek s rájuk takarító grizettek laknak, a Quartier Latin-ben. Most már teljesen kiszabadulva az apai rendelkezés alól, Berlioz hallani se akart másról, mint csak a zenéről.

Az órákon kívül, amit adott, más állás, más kereset után is nézett, s kapott is egyet, az akkor megnyílt Theatre Nouveauté-nál, még pedig mint kórista, havi ötven frank fizetéssel. A zenekar be volt töltve. Ő azonban csak azt nézte, hogy végül is a színház levegőjében él, ahol irodalom, zene és játék találkozik össze. Ezt a mesterséget egyébként oly titokban tudta tartani, hogy lakótársa, egy orvosnövendék se tudott róla. A pénzből, amit így órák adásával és a kórista „sanyaru kenyérével” keresett, mégis néhány hónap alatt annyit össze tudott spórolni, hogy egy zongorát vehetett. Valóságos ünnep volt, hogy végre van zongorája. Igaz, hogy a zongora mindössze száztíz frankba került, régi, kopott, elhasznált jószág volt, Berlioz azonban nem művészkedni akart, neki csak ahhoz kellett, hogy komponálás közben intonáljon rajta, megüssön néhány akkordot. Mert ebben, a zeneszerzésben, most még nagyobb erővel dolgozott, tanult. Amikor csak valami kis ideje is akadt nappal s éjjel, sokszor egész virradatig. Lesseur mellett, aki tanítója is volt, a Conservatoire nagyhírű professzorához, Reichához is járt, az ellenpont és a fuga-tudományát tanulni. Apró vázlatjai, tanulmányai mellett írt egy operát, amiből csak a nyitány maradt meg.

Egy másik művét, zenekölteményét, ebben az időben a görög

Berlioz

szabadságharc inspirálta. Ez ének, kórus és zenekarra íródott, s a címe „A görögök fölkelése“.

A párisi Conservatoire megint pályázatot hirdetett a római díjra. Berlioz pályázott ugyan, de a zsűri teljes döntését nem tudta kivívni. Ez rendkívül lehangolta, s kedélyállapotának csüggedtségéhez az is hozzájárult, hogy beteg lett. Hetekig feküdt így, a Quartier Latin egy kis szobájában, veszélyes, sorvasztó láz órái közt. Éppen csak a barátja volt mellette s a névtelen kis grizett, aki takarított rá. Amikor apja, az orvosnövendék titokban küldött leveléből megtudta a dolgot, Berlioz már túl volt a veszélyen. Feljött Párisba s látva az éppen nem rózsás színben lévő fiút, legyőzte szigorú ellentállását, s újból ellátta havonként pénzbeli segítséggel. Berlioz most otthagyta a Theatre Nouveautét, a kóristaságot. Most főleg sűrűn jár a nagy operába, s egyéb, drámai színházakba is. Egyszer valami angol színház jött a francia fővárosba. A színház starja, a drámai hősnő, egy ritkaság nő volt, Henriette Smithson. Berlioznak elég volt egyszer, csak úgy futólag közelébe férkőznie, hogy lobot vessen, hogy megjelenjen életében a mély és komoly szerelem. A szerelem, amely nála azonban inkább a boldogtalanság jegyével vult végig sorsán.

Félénk volt ezt bármivel is elárulni s bevallani. Eszébe jutott nevének ismeretlensége. Mit keressen ő, a kis muzsikus, aki még homályban él, a szép és ünnepelt színésznő árnyékában? Evégből elhatározta, hogy egy nagy hangversenyt rendez a Conservatoire-ban. A hangverseny sikere komoly és nagy volt. A kritika papjai, a zenei orgánumok is ennek nevezték. A nő azonban, a szép, finom, kékszemű angol színésznő, akinek tulajdonképp az egész rendezés szánva volt, közömbösen vette tudomásul. Udvarlói közt, akik az előkelőség minden fényűzésével körülvették, nem akarta észrevenni a rajongó Berlioz közeledését. S amikor ez levelet írt, amely lírai vallomás volt, végül is úgy

Berlioz

szabadult meg a neki alkalmatlan muzsikus érzelmeitől, hogy Berlioz úr számára nem volt otthon.

Ebben az időben alapítottak Párisban egy hamarosan szerephez jutott folyóiratot is, az „Európai Szemlét“, amelynek szerkesztősége Berliozt kérte föl a zenei ügyek vezetésére, zenekritikák ellátására. Berlioz habozás nélkül, örömezt vállalta a megbízást, részben anyagi okok miatt, részben, hogy most erős és bátor módon, függetlenül harcolhat a zenei korrumpáltság, a zenei maradiság ellen.

Ideálista lelkével nem látta, hogy az embereket micsoda kicsinyes érdekek is kapcsolják össze. Azt az egyet mindenesetre elérte, hogy észrevették, számoltak vele, jobban kezdtek rá figyelni, bár az is bizonyos, hogy ellenségeket szerzett magának, akiből szinte életének egész folyamán nem fogyott ki. Bár emlékeiben azt írja, hogy a zeneszerzői munka számára egy „természetes tevékenység, szerencse, az irodalom pedig erőltetés“, — a tollat azért sűrűn forgatta. Kötetekre mennek dolgozatai, s mint zeneíró nemcsak a francia, hanem az egész világ ily irodalmában a legelső helyek egyikét foglalja el.

A Conservatoire pályázatán most újra részt vett. Ez a pályázat 1828-ban aztán több szerencsével járt, mint az előzők. Berlioznak meghozta a római díj második díját, az aranyérmet, amely az otthoni aggodalmakat, még mindig tartó háborgást valahogy lecsendesítette.

1829 nyarán, most már a második díj után, sokkal több és jogos reménnyel megpályázza a római díjat ismét. De amit írt, a „Kleopatra“, még távolabb állt attól, amit az akadémián szerettek és kívántak, mint eddigi művei. Mivel azért talentumosnak tartották, óva intették, hogy tartsa távol magát a zene ily „szélsőséges irányától“. Berliozt ez most újra nehéz napok elé, kétség közé sodorta. Apja, mint annyiszor, ugyancsak szigorú és fenyegető leveleket írt, hogy beszüntet minden segítségét. Hozzá-

járult ehhez, hogy Párisba jött vendégszerepelni Henriette Smithson, az angol színésznő, s újra fölújultak a már elcsöndesedett szerelmének sebei. Annyira előveszi helyzetének vigasztalansága, hogy már-már az öngyilkosság gondolatával kezd megbarátkozni. Közben (1829 november) volt ugyan egy hangversenye, ami „hozott valamit a konyhára“, de az ugyancsak kevés volt, mindössze százötven frank. Egy barátjának többek közt ezt írja: „Ezerszer szegényebb vagyok, mint ti, a festők. Egészen két tanítványom van, akik havonként negyvennégy frankot hoznak. Időről-időre küld ugyan apám pénzt, de az öröm, amit az okoz, amikor a postás bekopog velem, a másik órában már elmúlik, s átalakul szomorúsággá. Ez a folytonos pénzhiány, a gond, az adósságaim, amelyekkel törődni kell, nem csoda, ha folytonos izgalomban, rettegésben tartanak, s elviszik az álmodást a szememről.“ Ily körülmények közt igazán csak hajszálon múlt, hogy Berlioz már eddig is nem vesztette el kedvét, a magába, tehetségébe s céljába vetett bizakodását. Egy csomó keserűség és fájdalom gyűlt benne össze, de elfojtotta, legyőzte ismét a régi daccal és büszkeséggel. Ahhoz az ostromlóhoz volt hasonló, akit százszor visszavetnek a vár fokáról, véres fejjel bukik vissza s a százegyedikszer újra ott van.

Várt, dolgozott és hitt a kiválóságnak önmagát és másokat ismerő tisztánlátásával. Dolgozott, szinte ez volt az egyetlen vigasza: kis szobája a harmadik emeleten, szűk ablakkal a Quartier Latin házrengetegére, asztalán gyöngye, spórolva égő lámpa s előtte az, ami neki egész világ. A kottapapiros. Elkészül egy nagyobb munkájával, fantasztikus szimfóniával, amely ma is legszebb dolgai közé tartozik. Címe később „Egy művész életéből“, amelynek programja, tartalma, motívumai szinte a valóság erejével hatnak. Könnyű kivenni, s föllismerni bennük, hogy a művész, a hős, Berlioz, s a hangok, amit festenek, az az ő küzdő élete, ábrándja, kevés öröme és sok csalódása.

Berlioz

Ismét készült, hogy megpályázza a „Római díj“ első díját, de most már elhatározása szerint utoljára. Ha ez se sikerül, akkor végképp letesz a reményről, s többé nem látja a Conservatoire. A téma, amit írt, a „Sardanapal“ volt, s amikor a végéhez közeledett, — ablaka alatt a júliusi forradalom (1830) kiáltásai, rohanó tömegek, pisztolylövések és ágyúdörejek reszkettették meg a levegőt. Páris alatt megmozdult a föld, mint a süvöltő vészmadarak szállongtak be ablakain az utca hangjai. S ő ebben a különös, lázongó, izgalmas levegőben dolgozott tovább, gyorsan, szinte még jobban inspirálva. Éjszakára elcsöndesült minden, de Berlioz szobájában hajnalig égett a lámpa. Reggel kimegy az utcára, zsebében revolverén tartva kezét, s valamelyik nagy boulevard sarkán, a szemközt jövő tömeg énekétől meglepődve áll. Alig hisz füleinek. Amit énekelnek, az az ő „Ir melodiái“-ból a harci dal. Ugyancsak népszerű, diadalmas lett most az ő Marseillaise-földolgozása, nagy zenekarra és énekkarra.

A júliusi forradalom után összeült a zsűri, hogy a római díjról ítélkezzék. S megtörtént az, amire Berlioz oly régóta várt, annyiszor remélt, s annyiszor hiába. Küzdött, dolgozott, tanult és böjtölt érte, s amely most mégis úgy hatott rá első percekben, mint valami hihetetlen. Megkapta az első díjat, még pedig egyhangúan, a zsűri teljes elismerésének kíséretében, amire csak a legritkább esetben volt példa. Most mindez kárpótolta az előző hosszú esztendőkért, most egyszerre véget ért az a bizonytalanság, s jó előrelátható időre a szükség, a napról-napra előlről kezdődő erőfeszítés.

Berlioznak végre sikerült a francia zeneakadémia e híres, szigoru ítéletű társaságát legyőzni. Azalatt az idő alatt, amit itt töltött, sokat tanult jót, kitűnőt a híres Leseur és Reicha mesterektől az ellenpont, a fuga és harmóniatanból, a klasszikus zene tanulmányozásában. De az a néhány év hijján harminc éves muzsikusi, aki most előttünk áll — mestereitől függetlenül,

tisztán a maga zsenialitásával a zenekari nyelv, a hangszerelés új útjaira tért. Ez az övé, s ez egyik korszakos jelentősége: a zenekart eddigi határaiból fölszabadító, a hangszerelést továbbfejlesztő művészete.

A díjjal jutalmazott „Sardanapal“-t, s a nagy fantasztikus szimfóniát (Egy művész életéből) a Conservatoire hangversenytermében adták elő, a kritika és publikum részéről egyaránt nagy, komoly, döntő sikerrel. A hangverseny előtt Berliozt meglátogatta Liszt is, aki nála nyolc évvel volt fiatalabb. E találkozásról emlékeinek lapjai közt így ír Berlioz: „Még nem ismerjük egymást. Goethe Fausztjáról kezdtem neki beszélni. Mondta, hogy nem ismeri, de alig hogy elolvasott belőle két oldalt, az arcán halvány pir égett, s épp úgy lelkesedett, akárcsak én. Valami különös szimpátia támadt köztünk, oly embereké, akik érzik, hogy találkozniok kellett, s mintha régtől fogva ismernék egymást. Ez idővel folyvást nőtt mély, hű és önzetlen vonzalommá lett. A hangversenyen, ami a Conservatoireban ment végbe, ő, Liszt is ott volt, s előljárt a tetszésnek kifejezésével, a közönséget valósággal figyelmessé tette önmagára hangos, entuziaszta viselkedésével.“

Berlioz most pályájának fordulópontján állt. Mögötte a római díjjal új idők, új világok és események következtek rá. Párisból, az Olaszországba való utazás előtt hazament a kis francia városkába, gyerekkori emlékeinek színhelyére, ahol most természetesen minden megváltozva fogadta. Anyja is fölötte büszke volt rá, s apja szóval se árulta el, hogy valamikor, nem is oly rég, elhibázottnak, céltalannak találta fia művész-álmait, törekvését, hősiességgel határos elhatározását. A római díj értelmében két évet kellett neki olasz földön, még pedig Rómában tölteni, az Accademia della Francia-n, amely ma is a Medici Villában van, a Monte Pincio-n.

Magában Rómában nem tudott megszokni, két éven át

Berlioz

egyfolytában, zavartalanul megmaradni. Az Accademia della Francia-n vagy huszonnégy „római díjas“ volt, lakott együtt, hasonló céllal, mint Berlioz. Költők, festők, szobrászok, zeneszerek, köztük Horace Vernet, a híres csatafestő. Minden évben munkásságuk, tanulmányuk bizonyosságául nem kellett egyebet, csak egy képet, rajzot, költeményt, vagy kompozíciót beküldeni az Akadémiának. Berlioz azonban nem érezte otthon magát köztük, neki más fölfogása, művészi meggyőződése és természete volt, az akkor föltünő, jelentőséghez és hanghoz jutó francia romantika harcra embere volt ő. Zenei képviselője, zenei költője annak a csoportnak, amit az irodalomban Hugo Viktor, Chateaubriand, Lamartine, Georges Sand jelentettek. Az idő alatt, amit itt tölt, kisebb dolgok mellett, megírja „Lear király“ című nyitányát, „Lelio“ című lírai monodrámát, „Rob Roy“ nyitányt stb.

Múlt az idő, s római tartózkodásának második évében már alig bírt Berlioz azzal az érzéssel, amely Franciaország színeit, Páris képét rajzolta eléje. Egyre erősebben fogta el a hazavágyakozás, a Szajnapart levegője, emberei, élete. Végre egy őszi nap csakugyan maga mögött hagyta az Apennineket, s bekerült Páris forgatagába. Párisban egész véletlenül azt a lakást vette ki, ahol azelőtt Henriette Smithson, az angol színésznő lakott. Ez a kép, ideáljának emléke most megint nem hagyta itt nyugodni, főleg, amikor megtudta, hogy éppen nem kedvező körülmények közt él. Átvette az angol színház igazgatását, amely iránt megcsappant a párisi közönség érdeklődése. A színésznő-igazgató elment Berlioz egy koncertjére, s az a közeledés, amely most történt köztük, ezúttal más volt. Berlioz régi szerelme újult erővel támadt föl, s Henriette Smithson is önzetlen vonzalmat érzett a művész iránt. Ahhoz, hogy ezt házassággal erősítsék meg, még sok nehézségbe, elsősorban anyagiakba ütkö-

zött. Henriette Smithson-nak sok adóssága volt, s Berlioz egy hangversennyel, amelyen Liszt és Chopin is közreműködtek, majd az olasz színházban (Théâtre Italien), ahol az idősebb Dumas Sándor is fölolvastott, tartott zenei estével, próbált ezen a terhen könnyíteni. A házasság előtt egy nappal nem volt több pénze, mindössze háromszáz frank, de amint írja „ő az enyém volt, s érte dacoltam a jövővel“. Az olasz színházban rendezett hangverseny aztán egész váratlanul, reményükön felül hozott hétezer frank bevételt, amivel egyidőre eloszlatták „gondjaik felét“.

Az években, amelyek házasságát követték, Berlioz változó viszonyok, nehéz körülmények közt, de erős, rendkívüli energiával dolgozott. Termékeny évek voltak ezek, folyvást megakasztva s mégsem megállva, írja műveit, a híres „Harold“-szimfóniát, amelynek szépségét Liszt magasztalta egy nagy tanulmányban, „Sarah a fürdőben“ című balladát, dalokat stb. Pedig házassága után egy évvel fia született, a kis Louis, akinek jövője, élete, a gondolat, hogy emberré kell majd nevelni, még komolyabbá tették Berlioz előtt a látóhatárt.

„Mint egy négernek, — írja Berlioz, — úgy kell dolgoznom nap-nap után a kenyérért ujságoknak. Még pedig a „Le Renova-teur“-nek, amely rosszul fizet, a „Le Monde Dramatique“ és a „Gazette Musicale“ számára, amelyek keveset fizetnek s a „Journal des Debats“-nak, amely végre jobban fizet.“ Zenekritikákat, tudósításokat, tárcákat írt a zenei élet eseményeiről, opera-premierekről, hangversenyekről. S habár éveken át szinte ez volt a rendszeres keresete, a Journal des Debats-nál végül állandó alkalmazást kapott, — Berlioz nem szerette, valójában gyűlölte az ujságot, ezt a mesterségét. Rabszolgához hasonlította magát, ami érthető: ő nem ujságírónak született. Egy mondani-valókkal teli, újító, kereső zenei zseni alkotó heve égett benne s ehelyett írnia kellett, ujságírói módon, másokkal, nála kisebb,

Berlioz

gyöngébb, tehetségtelen emberek dolgaival, rossz, de divatos zenészekkel foglalkoznia. Így múlik élete, s effajta elfoglaltsága, kenyérkereső gondja s művészi tervei megvalósítása mellett, amikor első operáján, a „Benvenuto Cellini“-n is dolgozik, — „nincs annyi ideje se, hogy elszívhasson egy cigarettát“. 1836-ban Gasparin francia miniszter az egyházi zene fejlesztésére egy megírandó misére írt ki pályázatot, meglehetősen nagy díjjal. Berliozt teljesen leköti ez a föladat, lelkesíti, izgatja, s elkészül is egy requiemmel, gyászmissével, a juliusi forradalom áldozatainak emlékére. E gyászmise zenekari stílusa oly fejlett, oly nehéz és szép, hogy Beethoven Missa solemnis-e és Liszt Krisztus-a mellé tehető. Bár előadása egy párisi templomban sikerrel járt, a tekintélyes díjtól Berliozt elütötték.

Csodálni való, hogy emellett egyre haladt a „Benvenuto Cellini“ operájával is, amelyhez azonban, hogy befejezni tudja, abba kellett hagynia az újságírást. Legouve Ernő nevű író tette ezt lehetővé, aki kétezer frankkal segített rajta, hogy félrevonulhasson. Az operát be is fejezte, elkészült, s 1838-ban elő is adták, de nem volt sikere. A finom, delikát zenét teljesen tönkretette a lapos, szürke szöveg. Amellett a közönség akkori izlésének a színpad durvább hatásainak távolról sem állt szolgálatában.

Intrikák, operájának balsikere, egyéb bajok és egy kezdődő tüdőcsúcshurut alaposan megingatták Berlioz egészségét. Még kibírta, hogy két hangversenyt rendezzen s adhasson, de aztán ágyba feküdt. Az egyik hangversenyen, amelyen ott volt Paganini is, a gazdag és csillogó elméjű hegedűművész, hallotta a „Harold“ szimfóniát s a beteg, küzködő művésznek, akiben ő rég fölismerte a zsenit, az őt jellemző gavalléros áldozatkészséggel — húszezer frankot küldött.

Legyengült, beteg állapotából magához térve, újra erőre

kapva, Berlioz két nagyszabásu munkával gazdagítja a francia zenét. Az egyik egy drámai szimfónia, a „Rómeo és Julia“, amelyen hét hónapon át dolgozott egyfolytában, zseniális leleménnyel és elmerüléssel. A másik, a „Gyász és diadal szimfóniája“, amit hetventagu zenekarra írt, az 1830-iki forradalom emlékére, ama ünnepség alkalmából, amit a Bastille terén fölállított szabadság-szobor leleplezésére rendeztek. Ezt egyenest a kormány megbízásából írta, s beleértve az előadás költségeit, összesen tízezer franknyi tiszteletdíjat kapott érte.

Berlioz két ízben csinált most hosszabb külföldi útát. Az elsőt 1841-ben kezdte, s itt a német városok voltak a főbb állomások. Brüsszelen kezdve, Stuttgart, Drezda, Weimar, Hamburg, Lipcse, Hannover, majd Berlin. Ami legjobban meglepte, s amit igen örvendezve talált: hogy mindenütt voltak oly zenekarok, amelyek előadhatták műveit. A sikere e hangversenyeknek különböző volt, támadtak a kritikában ellenséges, majd művészetét meg nem értő hangok is. De a haladó, a műveltebb zenei közönség intelligens része, s főleg a német muzsikuskok fiatal, új zenéért küzdő csoportja vele volt. A legnagyobb, hangozik sikert Berlinben érte el, ahol a porosz udvar, a porosz király valósággal lelkesedett érte. Erről a körútról 1843-ban tér haza Párisba, s megírja korszakos jelentőségű, úttörő könyvét a hangszerelés művészetéről, elméletéről (*Traite de l'instrumentation*).

1845-ben második külföldi turnéra indul. Ezúttal Bécs, Budapest, majd Prága a tartózkodásának főhelyei. Bécsben nagy szeretettel, ünnepléssel fogadják, a hangversenyek teljes sikere van, kritikái gáncs nem hallatszik. Egy megértő, finom, kitűnő zenei társaságot talál itt, amelynek a központja Liszt Ferenc, aki, mint már említettük, Berlioznak még Párisból barátja s mindvégig rajongó híve. Pesten folytatódik ez, s szinte entusiasmussá nő, lángoló ünnepléssé, amikor Berlioz

Berlioz

megírja a Rákóczi-induló átdolgozását, amely indulóval Erkel Ferenc ismertette meg.

Ezekben a vándorló években, mint zeneszerző sem tétlen. Sokszor két állomás közt ír részleteket, s dolgozik zenés legendának nevezett „Faust elkárhozása“ című művén. A „Faust elkárhozása“ ma már rég bejárta a világ legelső operaházait, bár hangversenyteremben is épp úgy előadható. Színpadra írt művei közt ez volt a legszerencsésebb, amely tulajdonképp nem opera, hanem oratórium. Annak idején, amikor előadták a párisi Opera Comique-ban (1848), a premier azonban meglehetősen részvétlenség jegyében folyt le. Ránk nézve egy érdekessége, hogy első jelenetének színhelyéül Berlioz a magyar pusztára gondolt, s hogy az első fölvonást a Rákóczi-indulóval zárja.

Az ötvenes évek közepéig megint nagyrészt külföldön tölti idejét. A párisi Conservatoire-nál egy kis színekurát kap, aztán London, Szt.-Pétervár, majd a szász udvar fogadja. Weimar, ahol szinte határt se ismer ünneplése.

Berlioz most már fönn van a zenei elismerés ormán. Híre, növekvő dicsősége meghódít minden határt, eljut minden város közönségéhez. Párisba visszatérve, egész más visszatérés ez, mint volt régen, ifjúkorában és férfikorának közepéig. Megkapja a becsületrend keresztjét, majd bevásztják a halhatatlanok közé az akadémiába. S közben nem nyugszik, lázasan dolgozik tovább, zenéje mindjobban misztikus, rejtelmes utakra tér, megírja „Jézus gyermekkora“ című oratóriumát, egy Te deum-ot stb. Az ünneplések, a legelőkelőbb helyekről feléje nyújtott hódolatok sorozatában telik el élete utolsó tizede. Egy csomó fájdalmat is el kellett azonban viselnie. Eltemetve apját, meg kellett érnie, hogy felesége után fiát is elvesztette, aki tengerész-tiszt volt, s messze a francia földtől, Havannában, egy nagy hajón érte utól a sárga halál . . .

A fehérhaju, hatvanéves Berliozt, ahová csak megy, min-

denütt úgy fogadják, mint zenei fejedelmet. Az emberek mintha megérezték volna, hogy mivel tartoznak neki nagy küzdelmeiért és a mellőztetésekért. Valóban: az egyik oszlop ő, amelyre a tizenkilencedik s a mai, huszadik századba nyúló zeneművészet épül. Időt tekintve, a szimfónikus zenében Liszt, a hangszerelésben Wagner előtt jár. Az úgynevezett vezérmotivum, a „leitmotiv“ nála jelentkezik határozottan legelőször. Liszttel együtt a „programmuzsika“ megalapítója, amely Beethovenből indul, de formailag a szimfóniát továbbfejleszti. Egy adott költői eszmét (programmot) akar zeneileg kifejezni.

New-Yorkba is hívják, egy hathónapos hangverseny-szezónra, 100.000 frank honorárium mellett. De Berlioz ezt már nem fogadja el, a tengeri út neki már merész vállalkozás volt. Halála előtt Bécsben, majd Péterváron időzik, az udvar tüntető kegye mellett. Moszkvában egy hangversenyét tízezer ember hallgatja, de ez ünneplések elől Berlioz már elkívánczik, a hó, a moszkvai tél elől még egyszer a meleg és ragyogó Nizza déli levegőjébe. Fáradt, érzi, hogy közel a vég. Amikor Párisba hazaindul, szülővárosa határán egyszerű emberek fogadják, egy csomó otthoni virágot és földet adnak át a világhírű művésznek, mást nem adhatnak. Berlioz szemében könnyekkel és virággal ért Párisba, ahol azonban ezt rövidesen korporsójára tették. Hatvanhatéves korában halt meg (1869) ott, a hová mint kisvárosi diák jött, küzdelmes időket élt, de úgy került ki e harcból, mint a francia gényes halhatatlanja. Pompával temették. Sírjánál Gounod beszélt, gyászt öltött nemcsak Páris, hanem az egész francia nemzet.

Offenbach.

Vidám, finom elmésség, játszi tréfa, pajkosság, életöröm: erre gondol mindenki, ha hallja e nevet: Offenbach.

Pezsgő és párfium az ő zenéjének éltetője, csiklandós jókedv. Csillogó női szemek és hódító mosolyok, panaszkodó Ámor és epedés. Kitörő, szilaj hangjai a gondokról megfélemező világfinak. Szerelem, inkább boldog, mint boldogtalan. Az élet epikur fölfogása. Valami olyféle filozófia, amit a latin költő úgy fejezett ki, hogy „carpe diem“. Szakaszd le minden napnak a virágát.

De ez csak az egyik Offenbach. Ilyen arccal csak az egyik tükörből néz felénk szellemes, derült arca, az élet gyöngyöző poharát magasra tartva.

A másik tükörből nem néznek elő selyemruhába öltözött boldog nők és ifjak mámoros arcai, ragyogó csillárok, legyezők, amelyek mögött szerelmi bókokat súg a rokokó-frizurás gaval-lér. A másik oldalról nem hangzanak a „Párisi élet“ szilaj ritmusai, Eurydike sóvárgó dala holdfény mellett, a „Gerolsteini

Offenbach

nagyhercegnő“ belépője, a „Voltam király Beóciában“ melódiája . . .

A másik tükör: félhomály. Leszálló est, ahol a diák-csap-székben, a kemény asztalok és sörös kancsók mellett föláll Hoffmann, a költő, és mesélni kezd . . . Stella, Olimpia, Antónia. Három rejtelmes történet, három fájdalom, három boldogtalanság. Misztikus hangok kavarnak itt, éles sikolyok, mély bánat, csalódás, s csöndes, lemondó zokogás melódiái. Az asztalon sötét lámpa ég. Zöld fényben víziók keringenek a szobában. Az orvos, mint valami ördög, játszik egy sápadt, hosszú szőkehajú leánnyal, akit két démon öl meg: a zene és a szerelem. Antónia énekel . . .

Ez az Offenbach: szemeivel a rejtelmek világát látó, kétségek közt vergődő, szívének elfödött titkait kiöntő zseni. A „Hoffmann meséi“ alkotója.

Csodálatos ember. A legérdekesebb jelenségek egyike a mult századbeli zene egén. A francia szellem ragyogó megnyilvánulása.

Jóllehet az eredete, apja révén, nem francia, hanem németországi zsidó. A szép német gót templom, a kölni dóm szigorú és ájtatos városában született s — a víg, az úgynevezett buffó-opera zseniális művésze.

Apja kántor volt a kölni izraelita hitközségnél. Jacques Offenbach (tulajdonképp eredetileg Eberst Jakab), 1819-ben született. Rendkívül élénk, mulatságos gyerek volt, akivel bizony sokszor akadt tanítójának baja, amikor komoly föladványok helyett tréfákon törte fejét. A zene azonban, mint annyi másét, az ő gyerekkorát is már lekötötte. Hegedűre, vonót fogni s a kották elemi ismeretére apja tanította, de már hét éves korában nagy könnyedséggel játszott ezen a szerszámon s túltett apján.

Rövidesen megismerkedett a csellóval is, és ezt már telje-

Offenbach

sen a maga erejéből tanulta meg. E nehéz és felnőtteknek, férfias kéznek való hangszeren tizenkét éves korában már annyit tudott, hogy általános csodálkozást keltett Köln város zenei köreiben. Virtuóz volt, aki hangversenyeken lépett föl. Az apja nem élt kedvező körülmények közt. A gyerek, a kis Offenbach további kiképztetése így gondot adott neki, de minden erejét idelfordította, minden krajcárt, ha csak lehetett, erre a célra spórolt. Látva a fiú rendkívüli tehetségét, kedvét és gyors haladását, vonatra ült vele s Párisba vitte.

Itt, mivelhogy külföldi volt, a Conservatoire-ba nem vették föl. Maga Cherubini, a híres operairó, a Conservatoire igazgatója érdeklődött azonban iránta, s egy kitünő, keresett tanárhoz, Vashinhoz ajánlotta.

Főleg a cselló-játékban, aztán a zeneszerzésben képezte magát, s tizenhét éves volt, amikor mint gordonkás bekerült az Opera Comique (Víg Opera) zenekarába.

Egész véletlenül tehát, de Offenbach oly helyre került, ami éppen neki való volt, aminél akarva se kereshetett volna jobbat. A víg műzsák színházának levegőjébe.

Különböző kisebb dolgokat komponált gordonkára, majd dalokat írt, de még nem keltett erősebb fölünést. Az Opera Comique zenekarából azonban nemsokára kilépett. Nyugtalan vére, röpködő szelleme hajtotta, s új állomásai a hangversenytermek pódiumai lettek. Angliában és német földön tett utazásokat mint gordonkaművész.

Angliában meg is nősült, s erre abbahagyta a hangverseny-zést, visszatért Párisba. Nevét néhány új kompozíciója most már ismertebbé teszi, kiadója akadt, de még a döntő, nagy, viharos siker messze van.

Előbb, 1850-ben újra állást vállal egy színháznál, még pedig — ami Párisban nagy szó, — a Theatre Français, a francia

Offenbach

nemzeti színház karmestere lesz, ahol a felvonásokat kitöltő, úgynevezett „köz-zenéket“ ír.

Öt évre rá átveszi a Champs Elysée-n lévő „Bouffes Parisiennes“ színházat, amely — ily néven, de máshol — ma is megvan, s a könnyű, vidám énekes párisi játék kedvelt helye. Ekkor kezdődik meg Offenbach igazi karrierje, diadalainak sorozata. Az aranykora, mely huszonöt éven át változatlanul tart, habár élete végén maga az „arany“ elhagyta őt.

Mint szerencsés színházigazgató, karmester és rendező működik, s elkezdődik a színpadi zeneíró tevékenysége. Legtöbb dolgát itt adja elő, de más színpadoknak is ír. Összesen e huszonöt év alatt mintegy száz apróbb és nagyobb, egyfölvonásos zenés játékot, operettet és háromfölvonásos víg operát írt, még pedig kivétel nélkül a siker jegyében.

Az egyfölvonásosak közül a leghíresebbek „Fortunio dala“, „Eljegyzés lámpafénynél“, amelyek inkább vaudeville-k, énekes játékok. Buffo-operái közül pedig a legnagyobb sikert aratták és legszebbek: „A szép Heléna“, „Orpheus az alvilágban“, „Kékszakáll“, „Párisi élet“, „A gerolsteini nagyhercegnő“, „Madame Favard“, s végül a már nem víg, nem kómikai téren járó „Hoffmann meséi“.

Ezek víg operák, s nem operettek, mint tévesen szokták nevezni őket. Az, amit a francia vaudeville-nek s mi operettnak nevezünk, Offenbach művei közt is található, de ennek ő nem megalapítója, ennek már előtte is, utána is voltak kitűnő mesterei, mint a francia Hervé, Planquette, Lecoque, Varney, a német Strauss János, Millöcker, Suppé, az angol Sullivan, Sidney Jones, ma Lehár és a bécsi Leó Fall. Offenbach ezekkel a víg operákkal egy újfajta zsánert csinált. Szövegük rendszerint valami fantasztikus, alap nélküli miliőben játszik, de kortársai a görög kosztümök alatt is ráismertek a saját koruk kifigurázására. Politikai és társadalmi satírák voltak ezek, burkol-

Offenbach

tan, aminek rejtett célzásait és ötleteit persze ma már nem ismerjük és élvezzük úgy, mint a „Bouffes Parisiennes“ közönsége. Ehhez a tartalomhoz, szöveghez járult Offenbach épp ily szellemdús, új, rengeteg változatu zenéje, amelyből csak a nagy operák zenekara hiányzott és a drámai, színpadi cselekvésből folyó úgynevezett „recitatio“. A finom ének és zenekari hatások, a humoros, burleszk ötletek egész tárháza Offenbach zenéje. A nagyképűség persze Offenbachot se szerette, azzal vádolgatta, hogy frivol, s nincsenek magasabb ideáljai, csak a napi sikert, a pénzt hajszolja. Hogy ezeknek nem volt igazuk, az kitűnik abból, hogy a zeneszerző, aki csörgősipkát szeretett tartani fején, kitűnő férj és apa volt. Távolról se mondható frivol gondolkodásúnak és ridegen önzőnek, mert épp jószívűsége, bohém könnyelműsége, amellyel művésztársai érdekeit viselte szem előtt, vitte élete végén anyagi ziláltságba. Amikor átvette a Gaité-színház igazgatását, annyi pénzt ölt bele, úgy fizetett mindenkit, hogy sikerek dacára, három év alatt tönkrement. Hangversenykörútra kellett mennie ismét, hogy rendezze magát, még pedig Amerikába.

Innen már súlyos betegen jött haza, s egy kézirattal, amelyen szinte ágyán vergődve, olykor lázas órákban dolgozott, s amellyel rációfolt azokra, akik azt mondták, hogy nincsenek magasabb ideáljai. Meghalt Párisban, 1880 október 5-én, anélkül, hogy láthatta volna színpadon azt, amivel a Nagy Operába akart bevonulni. A „Hoffmann meséit“.

Korának paródistája volt, aki egészséges kacajjal remegtetete meg a világot. Gúnyoros szemmel nézett az emberek és dolgok közé. Egy önfeledt pillanatban azonban úgy tűnt el, mint egy hirtelen előbukkanó misztikus költő, aki ajkán az égő szenvedély, a lázadó s aztán elcsöndesülő fájdalom melódiáival teszi be maga után az ajtót. Pán sípját fújta, s hatyúdala a „Hoffmann meséi“.

Rossini.

Művészvér folyt ereiben. Apja, Giuseppe Rossini maga is muzsikus volt és mint vadászkiűrtös járta be Romagna városait, anyja pedig operaénekesnő volt — úgynevezett *seconda donna* — és kisebb olasz színpadokon mutatta be művészetét. Bár kóbor művészek voltak, értettek a takarékosághoz is és félre-rakott garaskáikból csinos kis házat vásároltak Pesaróban. Itt született egyetlen gyermekük, — ezerhétszázkilencvenkettő február huszonkilencedikén — aki a Gioachino Antonió nevet nyerte el a keresztségben.

Négy éves sem volt még az eleven eszű, kissé pajkos kedvű fiúcska, amikor apját börtönbe hurcolták. Giuseppe Rossini ugyanis lelkes köztársasági érzelmű férfi volt és amikor a franciák megszállották a pápai államokat — ezerhétszázkilencvenhatban — és kihirdették a köztársaságot, a tüzes lelkű muzsikus ujjongva állott a győzők mellé. De az új reszpublika dicsősége nem volt tartós: az osztrák seregek nemsokára vissza-

Rossini

állították a régi uralmat és az idősebb Rossininak a börtönben jutott helye.

A fiúcska nevelésének kötelessége most anyjára maradt és ha a kis Gioachino Antonio elég szép haladást tanúsított is a latin nyelvben, de a muzsikához semmi hajlandóságot sem mutatott. Amikor apja kiszabadult az osztrák börtönből, ő látott hozzá, hogy fiát zenére oktassa. De ez sehogyse ment. A kis makrancos Rossini, akiből később egyik legnagyobb zeneszerzőnk lett, valóságos ellenszenvet érzett a zene iránt talán éppen azért, mert . . . zenére akarták tanítani! Pedig tehetsége lett volna hozzá és apja ezt föl is ösmerte benne. Ekkor aztán radikálisabb módot választott, hogy fia makaességát megtörje.

— Ha nem akarsz zenét tanulni, — mondta — hát odaadlak kovácsinasnak!

És oda is adta. A kis Rossininek most azután füstösen, kormosan a kovácstűzhely fújtatóját kellett taposnia. És ez még nem volt elég. Pajtásai, barátai gúnyolták, csúfolták is a „kovácsinasat“. Ez azután hatott. A kis Gioachino hirtelen kijelentette, hogy most már testtel, lélekkel a zenének kívánja magát szentelni.

Tizenkét éves volt, amikor a tulajdonképpeni zenei tanulmányokba fogott és megtanult énekelni, zongorázni, de meg a zeneelméletből is nyert valamelyes oktatást. Pár hónap múlva már néhány ezüstpénzt is keresett énekével a templomban és tiszta, csengő szép hangjával, kellemes megjelenésével hamarosan magára terelte a zenebarátok figyelmét. Közben még egyre tanult és tizennégy éves korában már alkalmazást is kapott egy vándorló opera-társulatnál, amelynek karmestere lett. Ő vezette a kórus próbáit és zongorája mellett ülve a magánénekeseket is ő tanította be. Egy esztendeig volt karmester, azután — mert ő maga is úgy találta, hogy még tanulnia kellene, — beiratkozott a bolognai zenei liceumba, ahol rögtön felösmerték a tizenöt-

Rossini

esztendősi fiúcska rendkívüli tehetségét. Az évváró nagy hangverseny számára minden évben pályázatot hirdetett a zeneakadémia növendékei között egy kantate komponálására és most Rossini vitte el a díjat. Ez az első szerzeménye „Harmónia siráma Orfeusz halálán” volt és olyan nagy sikert aratott, hogy Capi grófja tüstént több zenekari szerzeményt is rendelt meg nála.

A fiatal zeneszerző híre egyre jobban és jobban terjedt és nemsokára már a bolognai „Academia dei Concordi” igazgatójának választották meg. Ez a zenei egyesület minden hónapban egy-egy hangversenyt szokott tartani és Rossini új állásában havonként tíz arany fizetést kapott. Ez már akkora összeg volt számára, hogy nemcsak szépen megélhetett belőle, de még szüleit is támogathatta. Mert a szülei bizony ekkor már rászorultak fiúk támogatására: apja már alig-alig keresett valamit vadászkürtjével, anyja pedig elvesztette a hangját.

Az ifju Rossini ekkor elhatározta magában, hogy nem is engedni többé szüleit a kenyérkereset fársztó munkájával gyötörödni. Majd ő gondoskodik róluk ezután... Pénzt fog szerezni, sok pénzt!... És mert apró szerzeményekkel, meg zenekari darabokkal még sem lehet annyi pénzt keresni, mint operákkal, elhatározta, hogy operákat fog komponálni.

Érdekes története van annak, hogy mint jutott első szövegkönyvéhez.

Rossini akkortájt még zongorista volt (maestro di cembalo) a sinigagliai operatársulatnál, amelynek igazgatója, Cavali marchese, gyöngéd érzelmekkel viseltetett a társulat első énekesnője, Signora Carpani iránt. A primadonna még nagyon szép nő volt, de már fogytán volt hangjának és ezt harsogásával igyekezett ellensúlyozni. Már a próbák alatt, nagy harsányan, hangját nekieresztve, jónéhány hamis hangot vágott ki, ami a zongorista Rossini érzékeny fülét fölöttebb sértette. Az előadás alatt azután, bár Rossini figyelmeztette, hogy hol és mikor énekel ha-

misan, a primadonna megint csak nekieresztette hangját és — ez olyan hamis volt, hogy az ifjú „maestro di cembalo“ harsány kacagásba tört ki. A publikum természetesen vele nevetett és Signora Carpani ekkor — lesújtó pillantást vetett Rossini felé. Az előadás után pedig sietett az igazgatóhoz, elpanaszolta az esetet és példás megtorlást követelt. Cavali marchese meg is ígérte ezt és magához rendelte a kis zongoristát. A szidalmak egész áradata zúdult most Rossinire, aki egyszerre csak elvesztette türelmét.

— Nemes marchese, — kiáltotta közbe, — önnek alapos okai lehetnek, hogy védelmébe vegye a primadonnáját, de énnekem is, akinek nagyon csiklandós fülem van, éppen úgy megvoltak a magam okai, hogy elkacagjam magam. És ha a világ minden ágyúja felém is lett volna irányítva, én mégis csak kacagásba törtem volna ki és bizonyos vagyok benne, hogy az én helyemben, ön sem tudta volna türtőztetni magát, mert hiszen ön is ért a zenéhez. Tegye a kezét a szívére, és vallja meg, komoly tudna-e maradni, ha ezeket a hangokat hallja?

És Rossini most elismételte a primadonna énekét, éppen olyan hamisan, és közben Signora Carpani arckifejezését, mozdulatait is híven utánozta, még azt a haragos, lesújtó tekintetet is, amelyet feléje vetett. Mindezt pedig olyan hűséggel, olyan kicsapongó szilajsággal, hogy a marchese — elkacagta magát.

— Fiaeskám, — mondta most, — úgy látszik, tebelőled még komponista lesz, olyan büszke vagy. Talán bizony máris szeretnél operát írni?

— Természetesen. Hát mit gondol ön, nemes marchese, azzal akarom talán eltölteni egész életemet, hogy mindig csak ilyen énekesnőket kísérjek zongorán, mint az ön Carpanija?

— Hát jó, — felelte a marchese, — szerzek neked egy jó operaszöveget és akkor majd meglátjuk, hogy mit tudsz.

Rossini első operájának szövegét tényleg Cavalli marchese szerezte meg számára. Egyfölvonásos kis opera volt ez

(„*Csere a házasságban*“) és az ezernyolcszáztizedik esztendőben került színre először a velencei San Mosè-színházban óriási sikerrel.

Tizennyolc esztendőös volt Rossini, amikor első operáját megírta. És három év múlva már egész Itália kedvelt muzsikusa volt, akinek hírneve nemcsak Velencétől Sziciliáig terjedt, de egész sor műve az egész zenei világban is őszinte szeretetet szerzett az ifjú komponista számára. Ezalatt az idő alatt csak úgy buzogtak lelkéből a szebbnél-szebb melódiák és e három év alatt nem kevesebb mint nyolc operát írt meg, amelyek mind nagy sikert arattak. Közben a milánói híres Scala-színház kapui is megnyíltak előtte és az első operája, amely itt színre került, „*La pietra del paragone* (A próbanő) volt. Ezért hatszáz frank tiszteletdíjat kapott Rossini és az olasz király, aki jelen volt az opera első előadásánál, abban a kivételes kegyben részesítette az ifjú, katonaköteles zeneszerzőt, hogy — egyszer és mindenkorra fölmentette a katonai szolgálat alól.

— Ez — írta később Rossini, — nagy szerencse volt... a hadseregre nézve, mert én lettem volna a világ legrosszabb katonája!

Sikerei pedig még egyre növekedtek és egyik legszebb babérágat a „*Tankréd*“ című operája szerezte meg számára. A velencei Fenice-színházban került ez először bemutatóra és a boldog zeneszerzőnek markába az első előadás estéjén — ötszáz frankot olvasott le a színház igazgatója. Valóságos Rossini-láz ütött ki most a lagunák városában és még a nagy Napoleon megérkezése Velencébe, sem tudta elterelni az érdeklődést a fiatal zeneszerzőről.

A „*Tankréd*“ nagy sikerét újabb nagy siker követte, amelyet „*Olasz nő Algírban*“ című operájával aratott Rossini. Ez az operája került ki először külföldre és Itálián kívül (amelynek szinte valamennyi színpadát bejárta) Münchenben adták elő először.

Rossini

Ez a vidám opera Rossini legkicsapongóbb kedvü alkotása: káprázatos melódiái, habzó, gyöngyöző, pezsgő muzsikája egyszerre meghódította a szíveket.

A nagy sikerek után most egyszerre két, majd a harmadik operájával is balsikert ért el. A milánói Scalá-ban előadott „*Aurelianus Palmirában*” és az ugyancsak Milanóban színrekerült „*Egy török Itáliában*” nem tudta megnyerni a közönség tetszését. Még siralmasabb sors várt „*Zsigmond*” című operájára, amelyet egyenest kifütyültek. Ezt a művét egyébként Rossini sem becsülte sokra és amikor a bemutató estéjén az első fütyök fölhangzottak, ő maga mondta:

— Csak fütyüljetek irgalmatlanul! Ez az opera igazán nem érdemel egyebet . . .

Rossini nagyon jól tudta, hogy olyan termékeny zeneszerzőnél, mint amilyen ő (aki tíz-tizennégy nap alatt meg tudott írni egy egész estét betöltő operát) megtörténik olykor, hogy egyik-másik mű nem sikerül úgy, mint a többi. És nem hogy kedvét szegték volna ezek a balsikerek, de még humorától sem tudták megfosztani. Anyjának írott leveleinek szélére tréfálkozva, hol nagyobb, hol meg kisebb flaskót rajzolt oda, aszerint, hogy egyik-másik operájával kisebb vagy nagyobb fiaskó érte. Mert az olasz „*fiasco*” szó tulajdonképpen flaskót, üveget jelent . . . A legnagyobb flaskót természetesen arra a levelére rajzolta, amelyben a „*Zsigmond*” sorsáról értesítette anyját, ilyen kiméletes, tréfás módon.

Ezek az apróbb balsikerek azonban nemcsak hogy a saját, önmagába és tehetségébe vetett bizalmát ingatták volna meg, de másoknak Rossinibe vetett hite sem rendült meg miattuk. Éppen ezidőtájt történt például, hogy a nápolyi opera igazgatójának hívták meg a huszonöt esztendő s mestert. Domenico Barbaja volt a nápolyi opera vállalkozója és ez a kalandos múltú ember azelőtt pincér volt egy milánói kávéházban, majd teljes

egy milliót nyert — kártyán. Amikor a nápolyi opera leégett, tüstént leutazott Ferdinándhoz, az akkori nápolyi királyság uralkodójához, kihallgatást kért nála és így szólott hozzá:

— Sire, kötelezem magam, hogy kilenc hónap alatt újra föl-építem kedvelt színházát, amely a lángok martaléka lett.

És meg is tartotta szavát. Még épülőben volt a színház, amikor már Domenico Barbaja szerződést kötött Rossinivel, hogy ő lesz az igazgatója az új nápolyi operának, a San Carlo-színháznak és hogy egyúttal a másik színháznak, a Teatro del Fondo-nak is ő lesz a művészi vezetője. Mert Barbaja mester, az ex-pincér ekkor már ezt is kibérelte, éppen úgy, mint . . . a nápolyi játékbarlangokat is. Rossininek havi nyolcszáz frank fizetést adott, azonkívül a színházak jövedelmeiből is részesítette őt, éppen úgy, mint a . . . rulett- és fáraó-bankok jövedelméből.

A San Carlo színházi évadát, ezernyolcszáztizenöt öszén már Rossini egyik operájával — „*Erzsébet*”-tel — nyitották meg. Az új opera óriási sikert aratott, rövidesen Drezdában is előadták és a fiatal, ünnepezt zeneszerzőnél folyton újabb és újabb operákat rendeltek meg az impresszáriók. Rómában a következő év farsangján mutatták be „*Torvald és Dorliska*” című operáját, majd halhatatlan művét, „*A sevillai borbély*”-t is. Az utóbbit — tizenhárom nap alatt írta meg Rossini, aki külön négyszáz aranyat kapott azért, hogy ő is tanította be a római „Teatro Argentina” művészeit új operájára.

Szinte megmagyarázhatatlan, de „*A sevillai borbély*” első előadásán . . . megbukott. Az előadás is gyöngé volt, a díszletek is szegényesek és a balsiker másik, talán legfontosabb oka az volt, hogy már volt egy másik, régibb opera is, ugyanezzel a címmel és ugyanezzel a — szövegkönyvvel is. Ezt Paisiello, a nápolyi királyság udvari zenekarának karmestere zenésítette meg és éppen ezért Rossini nem is akart vállalkozni

arra, hogy a már ösmert és mástól megzenésített szövegre új muzsikát írjon. De az impresszáriója egyenest kényszerítette erre . . .

„*A szevillai borbély*“ első előadásának bukásáért a következő esztendő kárpótolták Rossinit és operája, miután följútták, óriási sikert ért el és azóta bejárta a földkerekség minden opera-színházának színpadát és még ma is, közel száz évvel megszületése után, egyik legkedveltebb zenedarabja a közönségnek.

„*A szevillai borbély*“ római bemutatója után Rossini visszatuzott Nápolyba és még ugyanabban az esztendőben megírta az ottani „Teatro del Fondo“ számára új operáját, „*Otello*“-t. Az opera szövegének, amely Shakespeare remekműve után készült, tulajdonképpen semmi köze sincs a gyönyörű tragédiához, sokkal inkább egy fantasztikus történet valamilyen kékszakállu hercegről. De a darab zenéje annál szebb és fenszárnyalóbb. Mégis a darab, első előadásánál, majd hogy meg nem bukott, mert a közönség sehogy sem tudott megbarátkozni avval, hogy egy Rossini-opera halállal végződjék. Amikor azután a következő esztendőben Rómában is bemutatták az új operát, Rossini meg is változtatta a darab végét, még pedig . . . az akkori közönség ízlése szerint. Mielőtt ugyanis *Otello* megölné *Desdemonát*, még egy szép duettet énekelnek, amelynek végén *Desdemona* azt kérdezi:

— Mit akarsz tenni, szerencsétlen? Hiszen én ártatlan vagyok!

— Igaz-e ez? — kérdezi a szerencsen hős.

— Esküszöm néked! — és meg is esküszik ott nyomban *Desdemona*, amire — és ez volt az a bizonyos új megoldás, amely a publikum ízlése szerint történt — *Desdemona* és *Otello* szépen kezét fognak, a rivalda elé lépnek és ott egy boldog *allegro*-t énekelnek . . .

Igy azután, ezzel a változással, óriási sikere volt az új operájának, éppen úgy, mint a következő esztendőben a bájós „*Hamupipőke*“ című új dalművének.

Erre a készülő új operájára ezerötszáz frank előleget vett föl Rossini és amikor a szerződésben kikötött terminusra még egy hangjegyet sem írt meg belőle, impresszáriója valósággal fogságban tartotta az ifju zeneóriást, senkit sem engedett be hozzá és ő maga sem mehetett el hazúlról, amíg el nem készült az egész opera muzsikája.

Mihelyt elkészült vele, máris újabb operát írt és ez a milánói Scala-színházban került színre „*La gazza ladra*“ (A tolvaj szarka) címmel, majd pedig néhány nap alatt megírta „*Armida*“ című operáját a nápolyi San Carlo-színház számára. Ebben az esztendőben egyébként még két operát is írt és az egyik, „*Burgundi Adelhaida*“ Rómában, a másik, „*Mózes Egyiptomban*“ Nápolyban került bemutatóra. Utóbbi operája már-már oratórium-számba megy és óriási sikerre tett szert, különösen, amikor az első előadás után egy újabb számot is írt még belé Rossini. A darab harmadik fölvonásában ugyanis a szövegíró, Totola, megírta a zsidók átkelését a Vörös-tengeren és bizony, ezt a vörös tengert nehezebb volt színpadra vinni, mint . . . az egyiptomi sötétséget. Az ügyetlen rendezés és díszletezés folytán majdhogy ki nem fütyülték a darabot a bemutatón. Totola a második előadásra már írt egy imát, amit a zsidóknak kellene előbb elénekelniök, mielőtt a Vörös-tengeren átkelnének és ez az ima arra lett volna jó, hogy . . . amíg azt eléneklük, addig a díszletezők szépen, kényelmesen fölállíthassák a díszleteket.

— Mester, — mondotta Totola Rossininek, aki szokása szerint ágyán heverve lustálkodott — ezt az imát én egy óra alatt írtam.

Rossini ránézett:

— Hogyan, egy teljes óra alatt? Nos, hát én megírom a muzsikáját egy . . . negyedóra alatt.

Azzal kiugrott az ágyból, az íróasztalához ült és nyolc perc alatt megírta a zenét, azt az énekszámot, amelynek legfrenekikusabb sikere volt.

A „*Mózes Egyiptomban*“ egyébként eladdig legjobban jövedelmező operája volt Rossininek és négyezerkétszáz frankkal gazdagította az olasz zene fejedelmét.

Még egy sereg operát írt Rossini és valamennyivel óriási sikereket ért el hazájában és a külföldön is, amikor kitört a forradalom Nápolyban és Barbaja, Rossini impresszáriója elvesztette egész vagyonát és be kellett csuknia mindkét színházát. Rossini ekkor Bécsbe költözött, ott ő maga kibérelt egy színházat és olasz társulatával előadatta néhány operáját. Három hónapig időzött Rossini a dunaparti császárvárosban és ez a három hónap az ünnepeltetések szakadatlan sora volt. A bécsi színházi évad befejeztével újra hazájába tért és most már huszonhatezer frankot kapott új operájáért, amely Velencében került színre „*Mohamed*“ címmel. Velencéből megint külföldre ment, most Londonba, ahol IV. György angol király fogadta és számos angol főúr külön fogadóestét rendezett Rossini tiszteletére. Három hónapig volt Londonban és — kétszázezer frankkal gazdagabban tért haza e rövid fertály esztendő múlva. Egyetlen hangversenyével például negyvenezer frankot keresett.

Babér és arany egész zuhatagban omlott a pesarói kóbor művészek fiának lábai elé. Az egyszerű kis zongoristából, alig egy-két évtized alatt, az egész zenei világ ünnepelt fejedelme lett, akinél többet — akkor még — egyetlen zeneszerző sem keresett műveivel.

Polignac herceg, az akkori londoni francia nagykövet, valósággal ostromolta Rossinit, hogy fogadja el a párisi királyi

Nagy Opera igazgatói állását. Húszezer frank évi fizetést kapott új állásában az olasz művész, aki azonban csak másfél esztendőn át töltötte be hivatalát. A hivatalos órákhoz kötött állás sehogy sem felelt meg az ő természetének, amely a teljes függetlenséget és szabadságot szerette. Lemondott hát a díszes állásról. A francia kormány azonban továbbra is meghagyta fizetését és a fizetéshez új címet adott. Kinevezték „a király első zeneszerzőjének és az énekművészet főfelügyelőjének“, anélkül, hogy most már bármit is kellett volna tennie az évi húszezer frank fizetésért.

Rossini, aki gyakran önmagát is kigúnyolta, sokat tréfálkozott ezen az új sinecuráján. Például, séta közben, olykor-olykor hirtelen megállt az utcán, ha egy-egy utcai énekes rázendített valami dalra, vagy ha egy-egy ablakból éneklők hangok hallatszottak ki az utcára. Ilyenkor komoly arcot vágott és odasúgta barátainak, hogy ne zavarják most: az „inspecteur du chant“ most hivatalában van és gyűjti az anyagot legközelebbi jelentése számára.

Közben a párisi színpadokon állandóan műsoron voltak Rossini régibb és újabb operái, amelyekhez legközelebb legújabb műve, a „*Tell Vilmos*“ sorakozott. Ezen az operáján teljes félesztendeig dolgozott Rossini, ami fölöttébb nagy szó nála, aki egy, legföljebb két hét alatt szokta megírni operáit. Az ezernyolcszázhuszonkilencedik esztendő augusztus havában került bemutatóra az új opera, amely Rossini alkotásainak legkiválóbbja, de egyúttal . . . utolsó operája is.

Valóságos lélektani rejtély az, hogy a harminchét esztendő, ünnepelt zenei óriás egyszerre miért hagyta abba a komponálást, sőt, hogy meg is esküdött, hogy soha többé nem ír egyetlenegy operát is. Tény az, hogy valóban nem írt többé operát, sőt kisebb zeneszerzeményt is legföljebb csak egy-kettőt komponált még az alatt a negyven esztendő alatt, ame-

lyet még az isteni gondviselés ajándékozott neki. A zenei élet számára jóformán megszűnt élni Rossini, aki Párisból elvonult Passyba és ott úgy élt, mint valami nyárspolgár.

A „*Tell Vilmos*“ volt a hattyúdala és őt elnevezték „a pesaroi hattyúnak“, aki még élete delén énekelte el hattyúdálát. Hiába ígértek neki bármekkora összegeket, hogy komponáljon egy új operát, erre sehogy sem volt rábírható. Egy zenekiadó, Troupenas például kerek százezer frankot ígért Rossininek egy új operája kiadási jogáért, de a „pesarói hattyú“ röviden így felelt:

„Kedves Troupenasom!

Dicsőségért már nem írok. Pénzem pedig van elég! Sajnálom ugyan, de nem fogadhatom el ajánlatát.

Őszinte *Rossini*-je.“

Pénze pedig tényleg volt bőségesen: jó néhány milliót gyűjtött össze harminchét éves koráig. Igaz, hogy szinte elképzelhetetlenül sokat dolgozott érte, de most már azután — pihenhetett, nagyúri kényelemben. Az ételt, italt rendkívül szerette és vendégeit leginkább makarónival kínálhatta meg, amelyet ő maga készített. Mert ő is, mint annyi más kiváló művész, szintén genialis szakácsnak tartotta magát.

A hírneves Ristori asszony azonban, úgy látszik, inkább Rossini muzsikájától volt elragadtatva, mint szakácstudományától, mert efelől így nyilatkozott:

— Határtalan csodálattal bámulom Rossi zenéjét, de a makkaróniját . . . megemészthetetlennek tartom.

Rossini, éppen ingyenc volta miatt, intim barátságot tartott fönn a párisi Rothschild James báróval és — annak szakácsával, Carême-mel is. Amikor azután Rossini elhatározta, hogy Bolognában telepedik le állandó tartózkodásra, a híres szakácsművész, a búcsú-lakomára pompás vad-pástétomot küldött az

Rossini

ünnepeelt, de még életében örökre elhallgatott nagy zeneszerzőnek. A doboz tetejére pedig, amelyben a konyhaművészet e remekét küldötte, ezt az egyszerű fölirotot rakatta ki aranybetűkkel:

„*Carême Rossini-nek.*“

Rossinit annyira meghatotta ez a figyelem, hogy rögtön leült és egy szép dalt komponált szakács-barátjának és azt írta rá:

„*Rossini Carême-nek.*“

És ettől kezdve még vagy negyven esztendőn át jóformán semmit sem komponált, az egy „*Stabat mater*“-en és legutolsó szerzeményén, a „*Requiem*“-en kívül. Amikor erre Albani énekesnőt betanította, így szólt hozzá:

— Gyermekeim, ezt fogja ön énekelni a temetésemen!

Egész életében egészséges volt mindig és csak hetvenhat éves korában kezdett el betegeskedni. De ekkor azután hamar végzett vele a halál. Ő maga is érezte hirtelen, közeli halálát és ezernyolcszázhatvannyolc november tizenkettedikén sürgősen papot hivatott, hogy fölvegye az utolsó kenetet.

— Mester, — kérdezte tőle a lelkész — hisz ön a keresztény vallás szent igazságaiban és tanaiban?

Rossini fáradtan mosolygott:

— Aki a „*Stabat mater*“-t írta, annak hinnie is kell!

Megkapta a fölloldozást, az utolsó kenetet is . . . és két nap múlva, november tizennegyedikén, éjjel, félegykor, kilehelte halhatatlan lelkét.

Földi maradványa a firenzei „*Santa Croxe*“ székesegyházban nyugszik ma, ugyanott, ahol Michel Angelo és Galilei porai pihennek, a nagy szellemek e gyönyörű pantheonjában.

Gounod.

A világ legszebb operaépületében, a párisi Grand' Opera-ban ma is, minden héten előadják egyszer azt az operát, amit „Faust“ néven ismer talán még az is, aki sohase volt, vagy alig jár operába.

Nincs műsor, honnan a Faust hiányoznék. A legjobb énekesek ambíciója az, hogy itt, a Grand' Opera színpadán elénekeljék valamelyik nehéz és híres szerepét. Margarétát, Faustot, vagy Mefisztofeleszt. S ha ez sikerül nekik, akkor keresztül mentek a tűzpróbán, a francia közönség előtt megállták a legerősebb vizsgát.

Ma már tudja isten hányadszor adják itt ezt a megzenésített Goethe-költeményt. Túl az ezeröttszázadik előadáson jár az előadása, s mégis, ha új szereplő jelentkezik benne, valósággal ünnep. Azon a napon, amikor mindenkit, a külvárosok népét egy évben egyszer, a júliusi forradalom, a Bastille bevételének emlékére, ingyen eresztik be az Operába, amikor a nagy Opera zsölléin és páholyaiban milliomosok, nagykövetek, márkik he-

Gounod

lyén egyszerű szegények ülnek, — ekkor is a Faustot adják. De ez az előadás, egy Faust-előadás Párisban aztán olyan, ami az egész operának, külföldi előtt új szint, új formát ad. Máshol is vannak kitünő Faust-előadások, jó főszereplők, primadonnák és drága, vagyonnal fizetett tenoristák. De ahogy Wagnert igazán, legtökéletesebben Bayreuthban lehet hallani, a német, a germán szellem földjén, — vannak operák, amelyek egész másként hangzanak Párisban, mint másutt. Ahogy Bayreuthban Wagner operáiban a német szellem, Párisban bizonyos operákkal a francia izlés, a francia géniusz jelentkezik, kezdve a zenekartól a kórusig, oly együttműködésben, ami másutt így nem található. Ily operák a „Carmen“, a Vígoperában egy „Mignon“ vagy „Manon“ előadás, a nagy operában a „Faust“.

Szerzője, a francia zene halhatatlanja, Charles François Gounod.

A családban, amelyből Gounod származott, régóta, több generáción át megvolt, fejlesztődött a művészi érzék. Már előtte is szerepelnek a Gounodok a francia művészet-történetében. Először ez a név a tizennyolcadik század közepén jön elő. Gounod nagyapja, Antoine Gounod, híres fegyverkovács volt, iparművész. Apja festő, Vernet, a híres csatafestő barátja.

Alig hogy Gounod megszületett, apja meghalt, s bizony, éppen nem hagyott hátra családjá számára kedvező anyagi körülményeket. Anyja zeneileg művelt, talentumos zongorista volt. Úgy tartotta fenn magát tehát, hogy zongoraórákat adott.

Ebből persze valami fényes megélhetést nem biztosíthattott, de úgy ahogy fölnevelhette fiát, a kis Gounodot, akiben korán jelentkeztek zenei hajlamai. Anyja mellett tízéves korában már kitünően zongorázott, hat évvel később pedig belép a konzervatóriumba, ahol Halévy, a „Zsidónő“ szerzője, Reicha és Leseur tanították.

Gounod

A párisi születésű Gounod — született 1818-ban — csakhamar kedvelt lett a professzorok előtt, sőt rövidesen szeméfenye a Conservatoire-nak. Élénk, gyors fölfogású, szellemes és rendkívül tanulékony, szorgalmas ifjú. Igazi párisi, aki amellet, hogy valósággal ölte magát a legnehezebb zenei studiumokkal, nem tagadta meg ifjúságát s kivette részét az élet örömeiben. Később, amikor már ünnevelt muzsik, híres ember, akkor is megmaradt ebbeli vonása. Egész szalon, udvar támadt körülötte. Szimpatikus, finom, választékos társalgó volt, akiből nem hiányzott a világfői vonás. Igazi párisi, akitől távol állt minden fölösleges szentimentalizmus.

A Conservatoire-ban a nyílt arcú, csapongó kedvű, rendkívül intelligenciájú ifjura csakhamar úgy tekintettek, mint akire sok vár a jövőben. Huszonegy éves korában megnyerte egy cantate-tal a híres római díjat, ami a legnagyobb elérhető kitüntetés fiatal francia zeneszerzők számára. Ezzel most már levette anyjáról is a terhet, s megszabadult attól, hogy maga is zongoraórákat adjon. Anyja boldog büszkeséggel nézte fiát, aki most két éven át külföldön, Rómában képezhette magát, állami stipendiummal, anyagi gondtól mentesen.

Lent Rómában főleg a régi egyházi zene nagy művésze, a reneszánsz idők zeneszerzője, Palestrina gyakorolt reá befolyást. A misztikus egyházi zene felé vonzódása már ekkor kezdődött, s később azzal a tervvel is foglalkozott, hogy belép a papi rendbe. Érdekes és különös ez, mert ellentétben áll Gounodnak azzal a képével, amit róla, mint emberről ismerünk. Zenéjének egyébként francia világossága, áttetszősége mellett, a komoly, misztikus szín mindig fővonása maradt. Erre elég, ha nagy művét, a Faustot említjük példa gyanánt.

A római évek után Párisba visszatérve, Gounodot is az foglalkoztatta, ami minden ifjú művész számára, a tiszta művészeti studiumok mellett, nehéz és nem könnyen megoldható

Gounod

probléma: a kenyér. A megélhetés. A nagy operára gondolt természetesen elsősorban. Itt szeretett volna helyet kapni, de egyelőre meg kellett elégednie azzal, hogy egy szeminárium-ban talált alkalmazásra, mint orgonista és kartinító.

Első szerzeményeivel, hangversenydarabjaival, kis operájával még nem aratott megemlíteni való sikert. Két szimfónikus műve azonban, az ifjú művészek újonnan alapított társaságának (Société des jeunes artistes) hangversenyein már nagy föltűnést keltett az ötvenes évek közepén.

Ugyanekkor oly körülmények közé jutott, amelyek erősen lendítettek anyagi helyzetén. Egy szépségéről híres nő, Zimmermannak, a Conservatoire professzorának leánya lett a felesége, aki tehetős szülők gyermeke lévén, oly hozományt kapott, hogy Gounod függetlenül a napi kenyérkeresettől, zeneszerzői munkájának, tehetségének élhetett.

Az az opera, amellyel Gounod világhírű lett, a „Faust” 1859-ben került színre a Theatre Lyriqueben. Ez a téma régóta foglalkoztatta, már húsz éves korában rajongott Goethe költeményeiért. Érdekes azonban, hogy mint sok nagy, örök szépségű mű, eleinte ez sem találkozott a kellő, szépségének, értékének megfelelő elismeréssel s megértéssel. A „Faust” első előadásán, a Theatre Lyrique színpadán csak amolyan „se hideg, se meleg” fogadtatásban részesült. Le is vették a műsorról, s csak hosszú év múlva adták megint elő ugyanitt. Ekkor mintha jobban melegedett volna érte a közönség, emlegetni kezdték.

A döntő, nagy, világraszóló sikerig azonban még várnia kellett 1869-ig. Ezt a nagy operában való előadás hozta meg. Mintha egyszerre fölfedezték volna. Gounod diadalával telt meg a francia főváros, a zenei körök, a közönség s ezt csakhamar aláírta, sőt megsokszorozta a külföldi fogadtatás. Előbb London, aztán sorba az európai operaszínpadok előadták. A „Faust” megkezdte hódító útját, átvitte Gounod hírét túl a

Gounod

vizen, Amerikába is, elfoglalta az operák műsorán ma is meglevő pozícióját. A „Faust“ Gounodnak örökéletű műve. Ebben az operában ragyog művészetének, tehetségének teljessége. Utána, vagy húsz éven át még sokat írt. Dalai, lírikus dolgai gyönyörűek, operái közül azonban egyedül a „Romeó és Julia“-nak volt nagy sikere, amely sok szépségével a „Faust“ mellé állítható.

Az ezernyolcszázhetvenedik év csatazaja, a francia-német háboru izgalma, ágyudörejes levegője Gounodot Londonban érte. Három évig élt itt az angol fővárosban, dolgozva és hangversenyeket adva.

Tanítványai közt volt az új francia zene négy oly világhírű nagysága, mint Bizet, Delibes, St. Saëns, Massenet.

Párisban utolsó éveit visszahúzódva, övéi közt, szűk baráti körében élte. Hetvenöt éves korában halt meg, 1893 okt. 18-án. A francia nagyságok ravatalos terméből, a Madeleine-templomból kísérték utolsó útjára. Nemzeti pompával, a boulevardok levett kalapu sokadalma, a francia hadsereg tisztelgése mellett.

Bizet.

Mint a legtöbb nagy költőt, őt is csak az utókor értette meg igazán. Rövid életében, — harminchét éves korában halt meg, — babérban, aranyban nem sok része volt, de már halála után egy évtizeddel a zenei publikum annál lelkesebben gyönyörködött Bizet halhatatlan muzsikájában, mint például „Carmen“ című operájában és az új francia zene színpadi iskolája Bizet alapvető elveitől számítja az új opera korszakát. Ha mindez a dicsőség életében jutott volna osztályrészeül! De az égi hatalmak nem mindenkor olyan kegyesek, hogy az istenáldotta tehetségeknek megengednék azt, hogy megérjék sikereiket . . .

Párisban született Bizet, az Úr ezernyolcszázharmincnyolcadik esztendejében, október huszonötödikén és a keresztségben Sándor Cézár Lipót nevet kapta. E három keresztnéve közül azonban egyet sem használt és a negyedik keresztnévét, a Györgyöt, amellyel minden alkotását szignálta, egy öreg, harcias kedvű nagybácsijának köszönhette, aki a kappadóciai sárkányölő iránt való lelkesedésében, szerette volna kis rokonát is

Bizet

Szent György aranypikkelyes vértetében látni. A derék öreg úr talán nem is sejtette még akkor, hogy a kis Bizetnek valamikor mennyi küzdelme lesz még a legfélelmetesebb sárkánnyal, az előítélettel, és hogy ez a hétfejű sárkány — az a közönség, amely nem érti meg a lángész alkotását — bénító, kénköves tüzet fog okádni arra a kis fiúra, akit ő harcos kedvében Györgynek nevezett el . . .

Bizet családjában a zenének előkelő helye jutott, sőt egyenest kenyérkereseti eszköz is volt. Bizet apja énektanár volt és anyja, valamint annak nővére kedvelt zongoraművésznő. A két asszony taníttatta a kis fiúcskát az írás-olvasásra és a hangjegyek ösmeretére is és a kis György különösen a zenében kitűnően haladt. Mint Mozartban, ő benne is leküzdhetetlen szeretet élt a zene iránt és már négy esztendő korában ő is ott üldögejt a zongora mellett, vagy odaosont apja szobájának ajtajához és hallgatta, hogy odabent mint énekelnek, muzsikálnak. Amikor apja később a kis Györgyöt, kilenc esztendő korában komolyabban akarta zenére tanítani, nagy és örömteljes meglepetésére azt tapasztalta, hogy fia már derekas ösmeretekre tett szert a zenében.

Kilenc esztendő korában már a konzervatórium növendéke volt a kis Bizet, ahová természetesen csak előzetes fölvételi vizsga alapján vették föl. A jövő kis növendéknek hátat kellett fordítania a zongorának és hiba nélkül kellett elmondania a megütött akkordokat. A vizsgálat olyan kitűnően sikerült, hogy végre tanárai a legszokatlanabb és legkevésbé használatos hangfutamokat ütötték meg, de a fiúcska ekkor sem jött zavarba és a következő pillanatban már föl is sorolta a zenei hangokat egyetlen hiba nélkül.

Természetes, hogy fölvették és Bizet most Marmontel tanítványa lett. A kiváló zenetanár saját ősz mesterének, Zimmermann-nak figyelmét is fölhívta a ritka nagy tehetségű fiúcska

iránt és ettől kezdve Zimmermann és Marmontel együttesen tanították kedvelt növendékeiket, akitől nagy sikereket vártak. Zimmermann büszke volt a páratlan szorgalmu és még nagyobb talentumu kis Bizetre és amikor, olykor-olykor, egyéb halaszthatatlan teendői miatt nem tarthatta meg őt, veje Gounod, aki akkor harminchét esztendő volt, helyettesítette és ő vállalta magára ilyenkor a csodagyerek oktatását.

Gounod és Bizet között, akik mind a ketten olyan ragyogó nevet vívtak ki maguknak a zene történelmében, lassanként őszinte, meleg barátság fejlődött ki, mintha nem is egy gyerekről és egy érett művészről lett volna szó.

Tizenegy éves volt a kis Bizet-gyerek, amikor a konzervatóriumon a második díjat nyerte el zongorajátékával és a következő esztendőben már az első díjat is megkapta. Majd később, az ezernyolcszázötvenötödik esztendőben az orgonajátékával is díjat nyert, még pedig két ízben és mind a kétszer a konzervatórium első díját.

Amikor Zimmermann meghalt, Halévy vette át helyét a konzervatóriumban, aki természetesen, szintén különös gonddal fordult a törekvő, nagytehetségű fiatal növendéke, Bizet felé. Marmontel és Gounod mellett most még Halévyyt is — mind a három kiváló zenei nagyság — őszinte jóakarójának mondhatta a fiúcska, aki nemsokára még egy új zenei nagyság szeretetét biztosíthatta magának és ez — Berlioz volt

Ez időtájt pályázat volt kiírva egy kantate írására, Gaston d'Albana szövegére, melynek *Dávid* volt a címe. A tömérdek beérkezett pályamű bírálói hosszas vita után az ifjú Bizetnek jutatták a díjat és ez főként Berlioznak volt köszönhető, aki nyíltan és öntudatos keménységgel Bizet pártjára állott.

— Tizenhárom esztendő gyereknek nem adhatunk ki ilyen díjat, amikor itt érett művészek is versenyeznek! — mondta egyik-másik pályabíró.

Bizet

De Berlioz feléjük mennydörgött:

— Itt nem a művész korát, hanem a tehetségét és az alkotását kell megbírálnunk!

És úgy is történt. A pályadíjat Bizet kapta meg. Ez a kantate, Bizet első alkotása, sohasem került nyilvános előadásra. Az első műve, amellyel nyilvános előadásban szerepelt, egy kis operett volt, amely Offenbach színházában került színre. Offenbach ugyanis egy operett szövegekönyvének megzenésítésére, — amelynek címe *Le Docteur Miracle* volt, — pályázatot hirdetett és az operettet Bizet meg Lecocq is megzenésítette. Offenbach azután mind a két zeneszerző darabját előadatta, egy este Lecocq, a másik este Bizet műve szerepelt a műsoron és ha némi sikert arattak is, de egyikük darabjának sikere sem volt tartós-nak mondható.

Még egy újabb pályadíjat is elvitt Bizet, még pedig azt, amelyet a francia Akadémia írt ki egy lírai kantátére, Burion *Cloves et Clotilde* című szövegére. És talán éppen ennek a pályanyertes művének köszönhette, hogy a római, zenei ösztöndíjat elnyerhette és mint ösztöndíjas lakója lehetett a gyönyörű Medici-villának, Rómában. Tizenkilenc éves volt ekkor Bizet, aki Rómában is szorgalmasan folytatta zenei tanulmányait és különösen a régi olasz templomi muzsikát studirozta erősen.

Rómától megmámorosodva, sokat sétálgatott az „örök városban“ és gyönyörködött az antik művészetek és történelmi emlékek e gyönyörű városában. Sétája közben egyszer betévedt egy régi könyvekkel kereskedő antikváriushoz és az elsárgult levelű, ócska könyvek között talált egyet, amelyből — úgy vélte — anyagot meríthet egy víg operához. Ő maga írta meg a szöveget is — a víg opera címe *Don Procopio* volt — és úgy gondolta, hogy egy olasz témához olaszas zenét is kell írnia. Így is tett és művét elküldte Rómába, ahonnan azonban a várt

Bizet

elösmerés helyett szinte dorgálást kapott azért az alkotásáért, amelyet bírálója nem értett meg.

A következő évben Bizet, mint a római díj laureátusa, Viktor Hugo *Esmeralda*-ját óhajtotta megzenésíteni, majd a harmadik esztendőben egy szimfóniát írt. Erőser dolgozott és éppen ezért, amikor egy kis utazásra akart indulni, semmiféle akadályt sem gördítettek eléje. Az ezernyolcszázötvenkilencedik esztendő nyarának végén Nápolyba utazott és a nápolyi operában, a San Carlo-színházban kedves órákat töltött el az új olasz zene hallgatásában. Nápolyban föl is akarta keresni az olasz zeneszerzők atyját, Mercadantet és ezért ajánlólevelet kért hozzá Carafától. Ez a Carafa kalandos életű nápolyi tiszt volt valamikor, aki Murat személye körüli adjutánsa lett, majd mint amatőr-muzsikus a párisi konzervatórium tanári állását is megszerezte magának előkelő összeköttetései — és egyáltalán nem a tehetsége — révén.

Carafa megírta az ajánlólevelet, megcímezte, lepecsételte nemesi pecsétnyomójával (amelyre egyébként fölöttébb büszke volt) és Bizet zsebrevágta a levelet, amelyről majd hogy meg nem feledkezett. Csak elutazása előtt pár nappal jutott ismét eszébe. Napról-napra halogatta, hogy majd holnap, holnap okvetlenül fölkeresi Mercadantet, de azután lejárt szabadsága, anélkül, hogy fölkereste volna és vissza kellett utaznia Rómába.

Útközben kíváncsi lett, hogy mi is áll abban az ajánlólevélben és hogy mennyire becsüli meg az ő talentumát Carafa. Fölbontotta hát a levelet és ezt olvasta:

Kedves öreg barátom!

Szíves figyelmedbe ajánlom e levél átadóóját, Bizet urat, intézetünk laureátusát. Nagyon szeretetreméltó, kedves fiu, aki megérdemli a rokonszenvet, de magunk közt szólva: nincs egy garas ára tehetsége.

Hű barátod

Carafa Mihály.

Bizet

Jóságos Isten! Milyen csodálkozó arcot vágott most Bizet! De a dolgot humoros oldaláról fogta föl és — nevetve mutatta meg társainak ezt a „meleg ajánlólevelet“.

Rómába visszatérve, ismét szorgalmasan munkához látott Bizet és rövidesen Párisba küldhette újabb szerzeményét, a *Vasco da Gama-t*, egy nagy szimfóniát kórusokkal és egy zenekari *Suite*-jét.

Mind a kettőt elő is adták később Párisban és a zenekari darabnak olyan lelkes sikere volt, hogy Bizet a mű egyik részletét belevette későbbi nagy szimfóniájába, a *Souvenirs de Rome*-ba (Római emlékek).

Rómából alig tért haza, Párisba, máris szomoru, fájdalmas napok vártak reá. Anyja meghalt, a családra anyagi gondok nehezültek és — a dicsőség is elmaradt, amely pedig, azt hitte, biztosan osztályrészeül jut, mihelyt hazatér Párisba. Ehelyett azonban a komoly munka és a gond várt reá . . .

Akkoriban szokás volt, hogy a római díj nyerteseinek, ha hazatérnek az „örök városból“, az Opéra Comique kapui megnyílnak . . . egy egyfelvonásos opera erejéig. Ezzel mutatkoznak be a közönség előtt és egyúttal ezzel számolnak be fejlődésükről. Természetes, hogy Bizet is, aki tisztában volt saját zeneszerzői talentumával, élni óhajtott ezzel a szokásszerűleg biztosított jogával és már el is kezdte írni egyfelvonásos operáját, amikor olyasvalami történt, amely az optimista Bizet lelkét megtöltötte örömmel és a biztos siker reményével. A Théâtre Lyrique fölszólította, hogy írjon számára egy egész estét betöltő operát.

Bizet kapva kapott az alkalmon, mert nagyon jól tudta, hogy az Opéra Comique, ha el is fogadja előadásra a római díjasok egyfelvonásosát, esztendőig is megvárhatja őket az előadással. Erről a várakozásról gúnyos kuplékat is énekelgettek Párisban és ezek szerint hatvan-hetven esztendő aggastyánok

is még mindig várják, hogy elő fogják adni operájukat, amelyeket mint hús esztendőös ifjak nyujtottak be . . . Bizet nem akart erre a sorsra jutni és amikor a Théâtre Lyrique igazgatója, Carvalho, megszerezte neki a *Gyöngyhalászkok* szövegekönyvét, az ifju zeneszerző boldogan látott munkához.

Bizet első operája ezernyolcszázhatvanhárom szeptember huszonkilencedikén került először előadásra. A dallamos, finom muzsika nem nyerte meg a publikum osztatlan tetszését és szemére vetették, hogy az olasz mesterek hatása érződik meg a zenén. Tulajdonképpen pedig az történt, hogy a közönség valami egészen új karakterü zenét kapott és azzal szemben tartózkodó volt. A *Gyöngyhalászkok* napjai tehát meg voltak számlálva és összesen tizennyolc előadást értek meg.

Ekkor már új operáján dolgozott Bizet, sőt be is fejezte azt. A címe *Rettenetes Iván* volt. De a *Gyöngyhalászkok* balsikere annyira elkedvetlenítette a fiatal zeneszerzőt, hogy új operáját . . . tűzbe dobta. Nem is került sohasem előadásra Bizet *Rettenetes Iván*-ja.

Carvalho, a Théâtre Lyrique kitünő igazgatóját azonban nem tette olyan kishitüvé a félsiker, mint Bizet-t. Új szövegekönyvet szerzett számára, amelyet — *A szép perthi leány* — Bizet meg is zenésített. De ekkor már megélhetési gondok gyötörték, anyagi zavarokkal kellett küzdenie és a komponálást minduntalan félbe kellett szakítania, hogy gyorsan, megrendelt tánc-zenéket hevenyésszen össze, amelyekért éppen csak annyit kapott, hogy valahogyan, szűkösen eltengődhetett. Nagy nehezen mégis csak elkészült operájával és ez ezernyolcszázhatvanhét december huszonhatodikán került először színre. *A szép perthi leány*-nak már valamivel nagyobb sikere volt — itt huszonötször adták elő egymásután, és színre került Bécsben, Brüsszelben, Frankfurtban is, — de még ez sem volt az igazi siker, amelyről Bizet álmodozott.

Bizet

Most azután megint csak a kenyérkereset gondjai szakadtak rá. Olyan zenét kellett írnia, amilyent a közönség kívánt és nem olyant, aminőt a szíve-lelke diktált. De ezeket a szerzeményeit rendszerint névtelenül írta és így buffo-operettekhez is írt muzsikát, egy-egy tánc zenéjét, vagy egy-egy kuplét, amikor az illető operett muzsikusának kimerült a vénája. Ezeket a szerzeményeit elég jól megfizették és mihelyt Bizet megszabadult, ha csak kis időre is, a kenyérkereset emésztő gondjaitól, rögtön a magasabb színvonalu zenéhez tért vissza. Ekkortájt írta gyönyörű zongora-darabjait, a *Grandes Variations Chromatique*-t és a *Notturmo*-ját. Közben, mint Carvalho zenei tanácsadója, aínházhoz beérkezett operák partitúráját bírálta, majd Halévy halála után befejezte egykori mesterének hátrahagyott, csonka operáját, a *Noe*-t. Itt azután, a Halévy családja iránt érzett barátságból erősebb kötelékek is származtak és Bizet rokona lett a Halévy-családnak, amennyiben elhalt mesterének leányát, Genovévát feleségül vette az ezernyolcszázhatvankilencedik esztendőben, harmincegy éves korában.

Ez az esztendő egyébként fölöttébb gazdag volt eseményekben Bizet számára. Ekkor nyújtotta be a „*Noe*“-t a Théâtre Lyrique-be és ekkor került színre nagy zenekari alkotása, a *Souvenirs de Rome*, amelyet most már, Bizet halála óta *Roma* címmel ösmer a zenei közönség.

E nagy zenekari művének köszönhetette Bizet, hogy az Akadémia kinevezte a nagy zsüri tagjának, amely zsüri a római ösztöndijasok beérkezett műveit volt hivatva megbírálni.

Nemsokára azután megírta *Djamile* című operáját, amely szintén a Théâtre Lyriqueben került színre. Harmincnégy esztendő volt már ekkor Bizet és még mindig nem volt része igazi sikerben. Új operájával sem tudta megnyerni a közönség ízlését, bár mint keleti rózsaoaj illatával, az egész dalművet behizelgő, édes melódiákkal itatta át.

A „*Djanile*“ előadása után ezt írja Bizet egyik barátjának a darab sorsáról:

— Ha nem is siker, de eredmény.

Biztos volt saját tudásában és tehetségében, és ezért nem kedvetlenedett el sohasem.

— Majd, majd! — biztatgatta magát és újult erővel fogott új nagy munkájába. Daudet írta: *Az arlesi nő* melodrámájának megzenésítéséhez. És amint eddigi munkáiban a kelet poézisét varázsolta elő, e melodrámában a Provence dalos mesevilágát csilantotta föl muzsikájában. Huszonnégy zeneszám díszíti ezt a melodrámát, amelynek Bizet zenéje biztosította a halhatatlanságot.

Ezernyolcszázhetvenkettő október elsején került először színre Bizet melodrámája a Vaudeville-Theâtre-ban és ez végre meghozta számára a sikert. A következő hónapban már külön hangversenyt is adott *Az arlesi nő* legszebb számaiból öszszeválogatott műsorral és itt még sokkalta nagyobb sikerben volt része, mert még hatásosabban érvényesülhettek szerzeményei, mint a színpadon, ahol a szereplő színészek játéka is befolyásolja a hatást.

Most ismét a zenekari szerzemények felé fordult Bizet és újabb kompozícióival ha aranyakat nem is valami bőségesen, de babérokát annál dúsabban aratott. Ő maga is kitűnő zongoraművész volt és mint ilyennek, a zongora fejedelmének, Lisztnek legnagyobb elismerésében volt része.

Előkelő zenei társaságban találkozott Bizet Liszt Ferencsel, aki nemsokára zongorához ült és eljátszotta legújabb szerzeményeit, amelyeket a jelenvoltak közül még senki sem ösmert: a szinte legyőzhetetlennek látszó technikai nehézségeket mestersen oldotta meg Liszt, aki játékát egy passage-zsal fejezte be, amely más földi halandó ujjaiából aligha folyt volna ilyen könny-

Bizet

nyedén. Mindenki a nagy művészhez sietett, gratuláltak neki, lelkesedtek virtuóz játékáért és Liszt ekkor így szólt:

— Igen, magam is azt hiszem, hogy ez a zenedarab nehéz, rettenetesen nehéz és én csak két zongoraművészt ösmerek egész Európában, akik el tudják játszani ebben a tempóban. És ez a két művész: Hans von Bülow és — én!

Bizetnek egyik barátja most hozzá, *Az arlesi nő* komponistájához fordult, aki híres volt kitűnő zenei memoriájáról és így szólt hozzá:

— Megfigyelted ezt a passage-t? — és a kérdést a zongorán néhány akkord megütésével kísérte, amelyek a kompozíciónak azt a részletét vázolták, amely az imént olyan nagy feltűnést keltett.

Bizet leült a zongorához és fönnakadás nélkül, teljes tempóban lejátszotta ezt a részletet, a legnehezebbet az egész kompozícióban.

Liszt csodálkozva nézett rá. Aztán így szólt:

— Várjon csak, fiatal barátom. Nálam van a kézirat, abból könnyebben le tudja játszani.

A kéziratot Bizet elé tették és az ifjú zeneszerző, a vendég-sereg legnagyobb csodálkozása közben, egyetlen hiba nélkül és olyan gyors tempóban, olyan vervevel játszotta végig a darabot, amelynek kottáit most látta először életében, hogy valóságos tapsorkán zúgott föl.

Liszt pedig odalépett ismét Bizethez, melegen megszorította kezét és így szólt:

— Kedves ifju barátom, eddig azt hittem, hogy csak két ember van, aki diadalmasan le tudja győzni azokat a nehézségeket, amelyeket én e művemben fölállítottam. De csalódtam. Hárman vagyunk. És ha igazságos akarok lenni, hozzá kell tennem, hogy közöttünk a legfiatalabb: a legbátrabb és a legragyogóbb tudásu zongoraművész!

Bizet

Bizet azonban sohasem lépett a nagy művilánosság elé zongoraművészetével: ő szerzeményeivel vélte elérhetni a nagy, világgraszoló sikereket. Ismét visszatért tehát a szinpadhoz, az operához. A kor ideges, túlfűtött, szenvedélyes hangulatát igyekezett visszaadni új művében, a *Carmen*-ben, amely ezernyolcszázhetvenöt március harmadikán került először színre az Opéra Comiqueben.

A *habanera* gyönyörű dala közel negyven esztendeje már, hogy először csendült föl a világot jelentő deszkákon és még ma is megremegteti a lelket elfojtott tüzével, mely mint vulkánból a láva, ki-kitörni készül. Érdekes jelenség, hogy az opera első formájában a *habanera* hiányzott a halhatatlan dalműből és ennek helyén egy hat-nyolcados ütemű kardal volt. De a *Carmen* ábrázoló művész, Galli-Marié Célestine, addig kérte Bizet-t, hogy írjon ide, ebbe a jelenetbe egy szép számot az ő részére, mert akkor lesz csak igazán sikere neki is, meg a zeneszerzőnek is, hogy Bizet végre is engedett és megírta örökszép *habanera*-ját, egy régi spanyol dal motivumaiból.

A siker azonban elmaradt. Legalább is az első előadásokon. Amiben nagy része volt a, ha nem is szegényes, de túlon túl is realisztikus kiállításnak, amelyben a darabban szereplő csempészek és utcai gyerekek igazi, piszkos rongyokban jelentek meg a szinpadon. De meg azután az egész előadás is fölöttébb gyenge volt, éppen úgy, mint a zenekar játéka is.

A bemutató estéje rettenetes órákat hozott Bizet számára. A szegény komponista ott ült, már betegen, láztól gyötörtén az igazgatói szobában és látta, érezte, hogy a siker csábító, káprázatos aranyadara megint elrepül mellette . . . És talán már azt is érezte ekkor, hogy ideje kiméretett és többé nem lesz, nem lehet reménye sem arra, hogy életében megérhessen végre egy igazi, forró, egész világgraszoló diadalmas nagy sikert . . .

Pedig remekművét már megalkotta ekkor. Azt a remek-

Bizet

művét, amely a halhatatlanságot biztosította számára, azt a művét, amely meg is hozta az epedve várt forró sikert, csakhogy már későn . . . Mert akkorra már Bizet nem volt az élők sorában. Amikor a *Carmen* már meghódította az egész művelt világot és Párisban is föllevenítették — ezernyolcszáznyolcvanhárom április huszonegyedikén — Bizet már halott volt teljes nyolc esztendeje.

Boulevardban halt meg, Páris közelében, ezernyolcszázhetvenöt június harmadikán, ifju feleségének karjai között. Három hónappal a *Carmen* első előadása után. Ami halálos ágyán is még némi örömet tudott jelenteni számára, az volt, hogy a bécsi udvari opera elfogadta előadásra a *Carmen*-t.

De az előadást már nem érte meg.

A késő babérok már csak sírját ékesíthették.

Erkel.

Van egy dal, amely nekünk, a magyar kulturának ugyanaz, ami franciáknak a Marseillaise, angoloknak a Good save the King, németeknek a Wacht am Rhein. Ebben a dalban bent él egy nemzet méltósága, halk bánata és jövőbe vetett hite. Megnevezni majdnem fölösleges, az olvasó, mindenki magától is könnyen kitalálja, hogy ez a Himnusz, a magyarság szentté avatott akkordjai. Ezrek, százezrek és milliók éneklik, kunyhók körül, ünneplő palotákban, lelkes fiatalok és emlékező öregek. Kottája, szövege bent van minden iskolakönyvben, mégis, bár generációk nőnek föl e dallal ajkukon, mire megférfiásodnak, sokan felejtik, hogy e dal szerzője Erkel Ferenc, a magyar zene tüneményes jelensége, akinek ma már csak szobra áll az Andrásy-úton, az Opera homlokzata előtt s néz bele a mulandóságba.

Aki ily dalt ír, ami évszázadokra szól, amit egy nép, egy nemzet himnusszá avat, aki ennyire eltalálja nagy tömegek mélyén, szívében keringő érzéshullámokat: az bizonyára zseni.

Erkel

Van sok himnusz, amelynek szerzőjéről nincs tudomásunk, amely, mint a népdal, ismeretlenül alakult, járt szájról-szájra, míg végre kicsiszolódott. De ha valaki, egy ember végzi el ezt, ha valaki ennyire közelébe férkőzik a nemzeti hangulathoz, s azt tökéletes módon ki is tudja fejezni, mint például a francia forradalom lázában a Marseillaise-t éneklő Rouget de Lisle, — akkor ez ritka, rendkívüli ember, ehhez a zseni nagyszerű pillanatai kellene. Erkel Ferenc zenei hagyatékában azonban a Himnusz csak egy gyöngy a sok közt. Csak egy szem azon a láncon, amely a magyar zenei história gyönyörű nyakéke, s amelyen oly zenei drágakövek szórják soha nem múló fényüket, mint a Bánk bán és Hunyadi László.

Két opera, amellyel a magyar zene európai színvonalra jutott. Amellyel, ha nem is lezárt, végleges fomában, hanem kezdeményezészerűen meglett az, ami azelőtt, tegnap még egyáltalában nem volt: a magyar opera. Hirtelen, máról-holnapra, majdnem a semmiből történt ez, de hisz az idő, a levegő akkor tele volt hasonló jelenségekkel. A magyarság nagyjainak nagyszerű feltörése ez, amikor — a mult század elejétől a század közepéig — szinte üstökösszerűen jönnek elő a magyar műveltség, tudomány és politika hősei. Régi mulasztások pótlói s az elkövetkező fejlődés megalapozói. Egész sora, pazar bősége azoknak, akiket ma klasszikusoknak hívunk, s akik közt a magyar zene klasszikus ágát Erkel Ferenc képviseli.

Mint Petőfi Sándor és mások, a magyar renaissance nem egy kimagasló alakja, — Erkel Ferenc is eredetére nézve, távoli földről való. Ereiben, apai részről, idegen vér folyt, anyja azonban Ruttkay Klára, akinek révén rokonságba jutott a Kosuth-familiával. Családi hagyomány szerint az Erkelek Hollandiából származtak, ahol nemességük is volt, s valamikor a XVIII. század közepe táján kerülhettek Magyarországra. A magyar opera megteremtőjének apja a Wenckheim grófok me-

zögazdaságát igazgatta. Ez szintén a németalföldi eredetre mutat, amely föld tudvalévőleg a növénytenyésztés klasszikus házája. Apai részről tehát Erkel Ferenc holland eredet, s hogy mégis a magyar zene génusza lett, ebben — mint sok hasonló esetben — könnyű megtalálnunk a magyarság győzelmes beolvasztó erejét.

A hely, ahol Erkel Ferenc született, a békésmegyei Gyula volt, az idő 1810. Már 10—12 éves korában, amikor zárdában „kosztoló“ kis diák volt Pozsonyban, föltűnt, s nagyra tartották orgonajátékát, de igazi művész lett, még pedig ugyancsak nagyon fiatalon, a zongorán. Eleinte zongorajátékra apja tanította, aki maga is foglalkozott muzsikával, de aztán csakhamar saját erejére és képességére maradt. S mégis: virtuóz kézségű zongorista volt már tizennégy éves korában. Ebbeli híre rövidesen túljutott Pozsony határain. Hangversenyeket adott, nevét mindenfelé emlegették. Első csodálói és kritikussai közt ott volt Brassai Samu is, a polihisztor, a nagy magyar tudós, aki szinte nem győzött a fiatal Erkel kezében gyönyörködni: milyen gömbölyű, puha kézfő. Egyenesen a művészi zongorázásra van teremtve! Valóban, Erkel ebbeli művészetét késő aggkoráig is megőrizte, s gyönyörűen játszott még a 80-ik születésnapján tartott filharmóniai díszhangversenyen is. Kritikussai, az egykoru tudósítások mind megjegyzik, hogy játéka csupa mély érzés, ahol meg kellett: csupa tűz, lüktető szenvedély.

Tüzelt ő másképpen is: 1848-ban nem egyszer rajongva említette, hogy legközelebb beáll honvédnak vagy nemzetőrnek . . . Utóbb azonban mégis győzött az a belátása, hogy a katonai szolgálat neki nem való, aztán: a helye máshol is van. Akkor kezdett érlelődni alkotó képességének teljes ereje, nem szólva arról, hogy hat gyermek apja volt. A magyarságért nem karddal, hanem a zeneíró tollával verekedett. Tá-

borba tehát nem szállt, s talán ez is hozzásegítette ahhoz, hogy az ötvenes években, amikor Albrecht főherceg, mint az ország kormányzója Budán élt, leányainak zongoratanítását Erkel Ferencre bízta. A sorsnak érdekes játéka ez: Erkel Ferenc és Albrecht főherceg. A forradalmi, izzó operák költője s a magyarokon békót tartó zordon nagyúr, aki nem akarta elismerni a magyar alkotmányt, s akinek el kellett ismerni a magyar zenét, mert hisz' ennek legnagyobb mestere tanította leányait, s kísérte az udvari hangversenyeken a leigázott nemzet két nagyszerű s magyarszavu énekesét: Fűredy Mihályt és Hollósy Kornéliát. A kis főhercegnők, Albrecht leányai megismerték a Himnuszt s a legenda szerint Erzsébet királyné 1857-ben tőlük hallotta először.

Erkel a zongorán már fiatalon avatott mester volt, mégis, a virtuóz-pályát nem tekintette célnak, a nyilvános hangversenyzést csak mellékesen űzte. A reprodukáló művészet helyett alkotó munkára érzett hivatottságot. Teljes erővel, izigvérig igazi muzsikussá akart lenni s amikor Csáky Kálmán gróf meghívására az egészen ifjú Erkel Kolozsvárra ment hangversenyezni, a hangversenyzést csakhamar fölváltotta egyéb tevékenysége és studiuma. A Kolozsvárott alakult zenekar karmestere lett, mindjobban belemerült a zeneszerzés, a hangszerelés titkaiba. Mintegy hat évig maradt itt, de pályáját most már megjelöli ez a szó s majdnem haláláig kitart mellette: karmester. Ez volt, ami kenyeret adott neki küzdelmes napokban, ez volt ekszisztenciája, címe s az egyik — persze már rég elszállt — dicsősége.

A másik, ami ezzel összefügg ugyan, de ami nagyobb és soha nem muló, maradandó: Erkel Ferenc a zeneszerző. A fiatal zeneszerző, aki nagy terveken tör a fejét, aki álomnak tetsző bizakodással jár a színház udvarán, aki, mialatt a színház karmesteri székében ül, és vezénypálcát forgat, titkon

arra gondol, hogy oly operát dirigálhasson, amelyben ne csak magyar színészek fessék ki arcaikat és énekeljék a magas C-t, hanem magyar opera is legyen . . . Hosszú évek mulnak, míg ez valóra válik s ez az idő tele van küzdelmekkel, közönnyel, mesterséges és önkéntelen, a viszonyokban rejlő akadályokkal. De Erkel, a magyar opera fanatikusa, talentumával, zsenijével és kitartásával végül is legyőzte valamennyit.

A harmincas évek vége felé jön Kolozsvárról Pestre Erkel Ferenc, az ébredő, egyre csinosodó fővárosba. Erős, égő temperamentumu, de emellett kevészavú, a külső törtetést, olcsó feltűnést kerülő ember volt. Már foglalkoztatták korszakos zenei mondanivalói, lelkében már valahol csirázódhattak eljövő operák hangjai, de sietni azért nem sietett: megvolt benne a zsenik egyik igazi tulajdonsága, az erős önkritika. Pestre bár nem érkezett tele tarisznyával, gondjai bőven voltak, nem állást jött keresni, hanem úgy hívták ide, a német színházhoz, második karnagynak. Ezt a pozíciót, a német színház második karmesteri széket azonban rövidesen fölcserélte egy elsővel, még pedig a magyar Nemzeti Színházban, amely ekkor nyílt meg, 1837-ben. Az egész országra s az egész magyar zenei kultúréletre kiható működése, s alkotásainak sorozata aztán ettől az időtől kezdődik.

A Nemzeti Színház operaelőadások számára is megnyílik s Erkel első föladata, hogy zenekarát európai színvonalra fejlessze. S ezt a föladatot meg is oldja. A fővárosban addig egyedül uralkodó s nagyhírű német színház a Nemzeti Színház operájában oly versenytársra talált néhány pár év után, hogy többé már nem volt képes túlszárnyalni. Ha jön külföldi művész, mindig Erkel veszik elő. Ő az, akinek zenekart mindenképpen áll és rendben van, akinek műsorát nem lehet zavarba hozni, mert kívülről ismeri a műsort, az összes klasszikusokat. 1840-ben aztán a fiatal karmester egy dalművel állott elő. Az első operá-

jával, aminek címe Báthory Mária volt, Egressy Béni szövegére készült, s augusztus 8-án mutatták be. Ez az opera, amelyet akkor siker követett, még félénkebb, de már tudatos lépése volt a magyar zenének a nemzetközi színvonal felé.

Ugyanaz az Egressy Béni, aki a Báthory Mária szövegét írta, dalköltő és segédszínész, a nagy tragikus színész öccse, egyszer a Nemzeti Színház udvarán ácsorog.

— Mi van a kezében, Béni? — kérdé tőle Erkel.

— Egy operaszöveget irtam, — felel Egressy.

Erkel lapozgatja, olvasgatni kezd és megdobbán a szíve. Megvan az annyira keresett magyar operaszöveg, amely hívja, csábítja a megzenésítést. Így született meg az az opera, amely Erkel Ferenc egyik örök műve. A Hunyadi László, amelyet 1844-ben mutattak be, amelynek már az első előadáson oly sikere volt, hogy szerzőjét drága kiállításu, finom veretű karmesteri pálcával lepték meg, belsejében száz darab arannyal. A forradalom előtt, amikor Metternich megbukott, mint aktuális politikai dalt is énekelték a Hunyadi László e részletét: „Meghalt a cselszövő, elmúlt a rút viszály“, s a forradalom alatt a Hunyadi-indulót is sokat játszották a katonazenekarok. De a közvélemény csak a forradalom után, az elnyomás keserű éveiben ébredt tudatára annak, hogy mit bír Erkel Ferenc zenéjében.

Minden itt járt neves, gondolkodó és érző külföldihez ez a zene internacionális nyelvén egy létező, bár elfojtott világ törekvéseiről. Szigligeti a drámában, főleg a népszínműben, Jókai a regényben, Arany, Tompa és Tóth Kálmán a költészetben tartották a nemzet öntudatát bizalommal és reménységgel, Erkel ugyanezt cselekedte a zene nyelvén, az opera műfajában. A Hunyadi László az ötvenes években így nemcsak mint zenei munka hatott, hanem mint egy történelmi élesztő is. A Bánk bán előadásával, — amelynek premiérje 1861-ben volt, s amely

Erkel másik örökszép alkotása, — ez aztán még magasabb lobbót vetett. Itt már nemcsak a közönség, hanem az egész sajtó kivétel nélkül ünnepelte Erkelt, míg a Hunyadi Lászlónál a kritika általában mindenféle gánccsal huzakodott elő, amelyről azonban ma már könnyű megállapítani, hogy nem egyebek, mint tájékozatlanságok, kritikai tudatlanságok.

Erkel Ferenc operáiban a magyar zene, a magyar ritmus, az úgynevezett magyar skála alakult műzenévé. A magyar népdalból sarjadzó motívumok jutottak színpadra s adták meg Erkel drámai zenéjének különös alapszínét, persze az operírás akkori irányának formái közt. Ez az uralkodó irány: az olasz opera. Amit Erkel csinált, az annyira új, forradalmi volt s emellett annyira kiforrott értékű, hogy úgy tetszik első pillanatra, mintha előtte lettek volna hasonló próbálkozások, lett volna tradíció, amibe Erkel biztos kézzel nyulhatott. Holott, ami Erkel előtt volt, az inkább egy káosz, amelyben igen vékonyan, elvéve csörgedez a magasabb magyar zene, a műzene. Ami van, az csak népdal, s egy úgynevezett magyar palotás stílus, amely a XVIII. század végén olasz hatás, valamint Haydn és Mozart műveinek hatása alatt nő ki, s amelynek főmestere három hegedüvirtuóz volt: Lavotta, Bihari és Csermák. Színpadon, a magyar opera felé, Erkel előtt csak egy igen primitív, bár azért zenetörténeti jelentőségű kísérlet történt. Ez a Béla futása, amit Ruzicska József katonakapitány írt s 1821-ben adták elő Kolozsvárott. Erkel alig tanulhatott belőle, bár igaz, hogy az első lökést törekvéseihez ez adhatta meg.

A népdal akkoriban él ugyan, de csak a nép közt. Művelt zenészek nem igen írtak ilyet, vagy ha igen, akkor ezt idegenes, cifrázott, mesterkéltségek formában zenésítették meg. Erkelnél is a népdal hatása eleinte kevés. Hunyadi Lászlónál például kimutatható ez a börtönduett ritmusaiban, a nyitányban, a híres

La Grange-áriában. A többi mind palotás vagy olaszos zene. A Bánk bánban aztán már erősebb ennek a hatása is. Erkel első operájában, a Báthory Máriában még nagyon sok az olaszos operai elem. A Hunyadi László uralkodó vonása azonban már egészen más. Itt már magyar a zene különös színe, a temperamentum, az egységes lendület és lüktetés, amely rajta végigvonul. Egyes sajátosságait a zeneírók a magyar zene iskolai példái gyanánt idézik. (Ilyenek például a kettéosztott trilla a nyitány elején és másutt, a sokszor jelentkező szeszélyes, változatos magyar hangszer, a hol pattogó, hol kicifrázott záradékok, a synkopált dallamok).

Mint egy mérföldmutató kő, úgy áll ez a magyar zenei história területén. A huszas évek elején az idegen, ha magyar zenét kívánt hallani, a vénülő Biharit mutatták neki, magasabb zenét, szinpadi zenét azonban alig. Most egyszerre minden megváltozott; Pestre jövő idegennek észre kellett vennie, hogy van magyar zene a cigányon kívül is.

Híres énekesnők, ha Pestre jöttek vendégszerepelni, be-tanulták főszerepét (La Grange asszony), külföldi zongora-művészek változatokat irtak dallamain s fölvtették műsorukba. Szóval, a zenében a magyarság első finomabb, öntudatos nyilvánulása volt ez az opera, valamint az őt követő Bánk bán, amely bizonyos szempontból gazdagodás és emelkedés Erkel pályáján. Egyes részleteiben erősebben támaszkodik a népdal-formákra, színesebb, többszólamubb (polifonikusabb), ének-szólamainak koloratúrája csiszoltabb, hangszerelése gazdagabb.

Később, a Bánk bán követő idők folyamán Erkel még öt operát szerzett. Ezek: Sarolta, Dózsa György, Brankovics, Névtelen hősök és István király, amely már az Andrássy-úti operaházban került színre, 1885-ben. Ezek közül a Brankovics György és Névtelen hősök jelent emelkedést Erkel munkás-

ságában. Az elsőben a cselekmény és zene párhuzamos drámaisága, a tömegek szerepeltetése, másokban az erősebb népeség és sok komikai vonás jelent Erkel zenéjében új területekre való kitérést. Ezekben már más stílushoz való alkalmazkodást találni. Erkel itt halad a korrallal, a színpadi zene új vívmányai-
val, s főleg az István királyban érezni a wagneri elveknek való behódolást. Mindazonáltal ezekben is élt és megmaradt Erkel nemzeti zenei érzéke, a magyar zenéhez való kapcsolódása. Sikere az újabb operáinak már nem volt olyan, mint az előzőké, ennek oka azonban egyrészt a szövegen is mullott, amelyeknek megválasztásában Erkelnek már nem volt szerencséje. Mikor az István királyt előadták, az opera már mérsékelt sikerét az ősz mester is beismerte, s csak ennyit mondott: „Megmutatta, hogy wagneri zenét is tudok írni“.

Csakugyan, Erkel bár megértett minden újat, közvetítette a filharmónikus hangversenyeken a zenei újdonságokat, szívesebben élt abban a régiesebb illatú magyar zenei világban, amit úgyszólván maga teremtett a maga képére. Fáradhatatlanul tanította be és dirigálta évtizedeken át Berlioz és Wagner műveit, mégis teljesen, a vérével nem hódolt be Wagnernek s csak kevéssé hagyta magát befolyásolni. Amit nem tudott sehogyse fejlejtetni: az a magyar zenei félmult, amely mögötte volt, amelyből kinőtt, amelyhez fiatalsága, s férfias ereje kötötte. Urat, parancsoló szót pedig csak egyet ismert: saját egyéniségét, meggyőződését.

Erkel Ferenc hét fia közül az egyik, Gyula, jelentős munkása volt a magyar zenekulturának. Tanár volt a Zeneakadémián, zongoraművész, karnagy, Sándor pedig az Operának és a filharmónikusoknak talán legkiválóbb magyar karmestere.

Maga Erkel nagy kort élt, nyolcvanhárom évet. A körülötte megváltozott világban, a folyvást növvő, fejlődő Pesten „régimódi“ ember volt, aki rendszeren két szál gyertya mellett sakk-

zott, pipázott éjfélig. A fővárosi sakkör megválasztotta elnökének. Itt, ahol rendes esti vendég volt, ismerkedett meg vele Gárdonyi Géza, maga is szenvedélyes sakkista. Erkelrel való érintkezéséről egy finom emlékezést írt Gárdonyi Géza, amelyben Erkel azt mondja el, hogy mint született meg a Himnusz. Gárdonyi írása találó, egyszerű, markáns vonásokkal állítja elénk itt Erkel, az embert is.

A SZÓZAT MEG A HIMNUSZ.

Egy nyári estén nyitva volt a sakkör ablaka. (A Velence-kávéház egy elfalazott része volt a kör szobája.) Az átellenes házban valaki zongorázott.

A körben már nem volt senki. A sakktáblák szanaszét heverték az asztalokon. Az utolsó játék az enyém volt, s az én társam is elment. Erkel maradt ott, aki csak szemlélője volt a játékunknak.

Én még az ottmaradt sakkállásra bámultam (bizonyosra mondhatom, hogy én vesztettem) és így mind a ketten csöndesen ültünk. Aztán, hogy a zongora sűrűn trillázott s egy mesteri kéz futamai áradtak be hozzánk, fölfigyeltem.

— Hallja, elnök úr? — mondtam kifelé intve, csupán hogy mondjak valamit.

Az öreg úr a fejét szokása szerint lecsüggesztve ült s maga elé nézett.

A szavamra megmozdult a keze feje: Legyintett:

— Klamperozás.

Vártam, hogy fölkel és elmegyünk, de csak maradt.

Ült és hallgatott. A zongora verője is mintha meghallotta volna az öreg úr megjegyzését, elhallgatott.

Akkor hozzám fordul az öreg úr és szól az ő szokott álmodozó, dűnnyögő hangján:

— Az ilyen kisasszonyok gyorskezüek. Megtanulják a futamokat, a trillákat, de meg nem értik. Gépek.

Megvető oldalpillantás. Én magamban hálálkodok az Istennek, hogy az öreg úr sohase hall engem zongorázni. Ő egy perc múlva folytatja.

— Egressy is így zongorázott. Trilla és trilla. Az ember bámulja, honnan szedte azt a sok melódiát.

— Hát nem volt mestere a zenének?

— Fene volt. Mikoriban együtt dolgoztunk a Nemzeti Színháznál, minden szerzeményét velem iratta át. A Szózatot is én írtam neki zenekarra.

— Ugy-e az a legremekebb munkája Egressynek?

Ezt megint csak azért mondtam, hogy el ne aludjunk.

— Semmi, — felelte az öreg úr. — Nyomorék gyereke Vörösmartynak is, Egressynek is.

Azt hittem, elsülyedek.

Néha túlságosan keserű volt az öreg úr. Betegség nehezítette. Talán nem is úgy akarta mondani, csakhogy nem válogatott a szavakban. De az ilyen ember gondolkozásának még az árnyéka is érdekes.

Folytatta:

— Micsoda össze-nem-illés van a szöveg meg a dallam között, mikor mindjárt az elején így kezdi: *Hazádnak ren-...* Mi ez a: *nak ren?*

— Nem mondom, hogy éppen így, de ahol hangsúly van a szövegben, hangsúlynak kell a zenében is lennie. Érti?

Elhallgatott, hogy kipihenje a huszonöt szót, amit egymásután mondott el. Aztán csöndesebb hangon folytatta:

— Én nem pályáztam. Eszem ágába se volt, hogy pályázzak. A Himnuszra se pályáztam volna. Hanem egyszer az történik velem, hogy megfog az utcán, a lakása előtt Bartay.*

* A Nemzeti Zenede igazgatója.

Fölhí és azt mondja odafenn:

— Írtál-e himnuszt?

— Nem. Nem is irok. Egressynek hagyom ezt az örömet. Neki az effélékben kedve telik.

— Hát ő megírta már?

— Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy pályázik és engem megkért, hogy írjam át zenekarra. De napról-napra halogatja. Pedig most jut eszembe, hogy holnap már lejár a pályázat.

— És te nem veszed észre, hogy ez szándékosság?

— Micsoda szándékosság?

— Hát az, hogy neked eszedbe se jusson pályázni.

— De ha nem is akarok.

— Kell! Nem érted és nem érzed, hogy ez a pályázat nem a nyomorult aranyaknak szól, hanem az örökkévalóságnak? Amelyik dalt megjutalmazták, azt meg is szentelik. Egy hét múlva milliók ajka zengi vissza. És az lesz a dalok dala, az örökkévaló, a halhatatlan, a szerzőjével együtt.

Ezt mondva, — folytatta Erkel — betuszokolt engem a mel-lékszobába, ahol egy kopott zongora sárgállott. Odatett egy ív kótapapírost, melléje a szöveget.

— Csináld meg rögtön.

— De, bátyám, hová gondol! Nem szivar-sodrás ez, hogy csak úgy *rögtön*.

— Meg kell csinálnod!

— Nem lehet. Késő már!

Felelet helyett egyet lépett. Kifordult az ajtón, s rám for-dította a kulcsot. Még csak annyit hallottam, hogy: alás-szolgája.

Állok, mint Nepomuki János. Hallom, hogy a külső ajtó is csukódik, záródik. No kutyateremtette: szépen vagyunk!

Csend van. Ülök és gondolkodok: hát hogy is kellene azt

a himnuszt megcsinálni? Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkodok.

És amint így elgondolkozom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta: fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe.

És ott a szoba csöndességében megzendülnek az én fülemben a pozsonyi harangok.

Áhítat száll meg. A kezemet a zongorára teszem és hang hang után olvad. Egy óra nem telik belé, megvan a himnusz, úgy amint ma ismeri.

Akkorra már visszajött Bartay is. Eljátszottam neki. Szépnek mondotta.

Hazamegyek. Leírom zenekarra. Másnap benyujtom.

Elérkezik a döntés napja. A színház ünnepi díszben. Mert, hogy szavamat ne felejtsem, nem választott pályabírák döntöttek, hanem maga a közönség.

Elkezdjük. A közönség figyelemmel hallgatja ezt is, azt is. De nem melegszik.

Végre az enyimre kerül a sor. Engem a harangszóra való gondolat annyira eltöltött, hogy a zenekari átiratban is harangszóval kezdtem.

Ez már előre hatott.

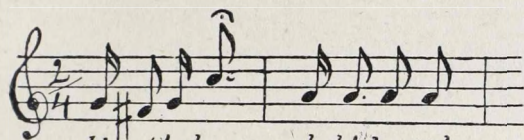
Az addigi dallamok mindenféle csiri-csári nóták; semmi mély érzés; semmi himnuszi szárnyalás. Az én dallamom egyszerre áhitatra kelt mindenkit. Az arcok megmerednek. A szemek megtelnek könnyel.

És alighogy az utolsó sor elhangzik, a tapsolásnak és éljenzésnek orkánja rázza meg a színházat.

Az enyim lett a dicsőség.

Hát lássa: ész kell a zenéhez, nemcsak klimpi-klampi!

Erkel

Házdának ren - du let' le - nül

Operáin kívül, külön fejezet a zenehistóriában: Erkel, aki mindenütt ott van hitével, tudásával és erejével, ahol a magyar zenekultúra körül történik valami kezdeményezés. Zeneigazgatója az Operának, megszervezi s vezényli a filharmoniai hangversenyeket, az országos dalosegyesületet, igazgatója lesz a Zeneakadémiának, zongorát tanít az akadémia virtuóz-tanfolyamán.

Költő, akit most már egy nemzet koszorúja, hálája övez, a király kitüntetése ér, nagy országos ünnepség fog körül ötvenéves karmesteri jubileumán, ahol elsőnek nagy kortársa, az írók fejedelme, Jókai üdvözlí: „A fenségestől kezdve a népiesig, a paloták komoly méltóságától, a tragikum gyászától kezdve a puszta méla ábrándozásáig mindent föltaalunk Erkel műveiben, ami magyar, ami a mienk.“

1893 június 15-én, egy svábhegyi villában, szép alkonyaton hal meg a gyulai gazdatiszt fia. Az egyszerű, kis vidéki karmester, aki még életében megérte, hogy operáit, a Bánk bánt és Hunyadi Lászlót több százszor adták az ország első színházában. Aki, ha ugyanezzel a talentummal, zsenijével és energiával máshol, egy hatalmasabb nemzet tagjának, franciának, angolnak, németnek születik, talán gazdagabb a jutalma, teljesebb a világot bejáró híre és dicsősége.

De hisz' a nagysága éppen az, hogy ő ezen a földön, ezért a népért, ebben a levegőben akart s tudott dolgozni. Hogy nem törődött mással, csak azzal, amit szeretett. Hogy nem jutalomért tette, amit cselekedett, hanem valami különös rajongással az iránt, ami: magyar.

Goldmark.

Ezerkilencszáztíz májusában a bécsi gyorsvonattal egy kistermetű, egészen alacsony, boldog és fehérhaju öreg úr igyekezett a szép balatoni város, Keszthely felé.

Aki valahogyan hallhatta az öreg úr beszédét, azt hihette, hogy idegen. A nyelv ugyanis, amelyen szólt és felelt a hozzá intézett köszöntésekre, német. De csak a nyelv az. Arcán, amint kinézett a vonat ablakán, valami különös meghatottság sugárzott. Kezei gyöngéd reszketéssel fogták meg a kilincset, amint kiszállt, s rálépett arra a földre, ahol gyerekkorában, a napos mezőn színes lepkéket űzött, s vígan lubickolt a Balaton kék vizében. Amint közelgett a keszthelyi határ, amint egyre közelebb integettek a házak, minden pillanat elárulta, hogy ő itthon van. Hogy itt minden fűszálat ismer, hogy ez a föld, ez a levegő, ez a napfény az, ahol nevelkedett, amit nem tud felejteni, ahová mindig vissza-visszatér, amely felé szemében valami különös csillogással kitarja karjait.

Goldmark

Ez a fehérhajú öreg úr, ez a boldog ember, Goldmark Károly volt.

A Sába királynő európai hírű és örök értékű költője, a németül beszélő, de magát mindvégig magyarnak valló nagy művész.

Keszthely, a balatoni város, egy fölemelő ünnep keretei közt fogadta. Abból az alkalomból, hogy Goldmark nyolcvan éves lett. Az utcákon mindenütt zászlók díszítették a házakat. Eléje bandérium ment, s az üdvözlők sorában ott voltak az állam, a város, a művészvilág képviselői.

Ez az ünnep, az ország sajtójának lelkes hangjai mellett, folytatódott a fővárosban is. Az Operaház napokon át Goldmark-ciklust rendezett. Kezdve a bécsi kormánytól, mindenki megragadta az alkalmat, hogy kifejezze szeretetét és hódolatát az élő nagy művész iránt. A nyolcvan esztendő a művészt, Goldmark Károlyt csodálatos frissen találta. Aki csak látta és beszélt vele, aki ismeri, az mind meglepődve állt fiatalossága előtt. Pedig szemre, külsőre inkább törékeny fizikum. S ha valaki, akkor ő ugyancsak azok közt van, akinek a fizikumát is hős megpróbáltatásoknak tette ki annak idején sok esztendő nélkülözése.

Az országos ünneplés fényében, az Opera csillárai alatt az az előkelő társaság, hölgyek és szmokingos urak, akik körülvették az ősz művészt, s virágot, koszorút dobtak feléje, — alig tudhatták, hogy aki előttük áll egyszerű fekete ruhában, mily időket élt s hogy jutott idáig. Hogy az ifjúsága szinte kész regény. Hogy az élet bőven tett eléje akadályokat s mégis, nem tudta eltéríteni útjától. Hogy küzdenie kellett nemcsak azért, hogy tanulhasson s legyőzze művészetének nehézségeit, hanem hogy megszerezhesse az egyszerű kenyeret is, máriólnapra.

Nem volt elkényeztetett gyermek, nem is lehetett,

mert rajta kívül még huszonegy testvérével kellett osztozkodni az apai szereteten és a tűzhely — sokszor, legtöbbször nem is meleg — vacsoráján. Hazulról nem kapott egyebet, csak jó tanácsot, anyai símogatást, puritán nevelést. Talentuma veleszületett, istenadta talentum volt, de az élet nem adta kezébe könnyen és tálcán azokat az eszközöket, amelyekkel talentumát kifejthesse. Neki magának kellett előbb megszerezni őket.

S mégis: nevét beírta a művészet klasszikus emberei közé. Nem produkált sokat, talán mert nagyon szigorú gond, csiszolt-ság, erős önkritika jellemzi. De amit produkált, az kivétel nélkül a tiszta művészet magaslatán áll. A Sába királynője az egész művelt világ ítélete szerint örök szépségű mestermű.

A vidék, ahol Goldmark született, jól művelt, munkás vidék régóta. Melegágya a kultúrának. Nem véletlen, hogy csupán a zeneművészet számára itt született Liszt, Haydn, Goldmark. Ugyanez a vidék ma már sokkal kevésbé, de a tizenkilencedik század elején még a német nyelv jegyében él. Közel van hozzá Bécs, érezni súlyát, kultúrfőlénye idáig elér. Goldmark is német nyelven nevelkedett tehát, s az akkor még tökéletesen német Sopronban nyerte legelső zenei ismereteit. A szálakat azonban, amelyek Magyarországhoz fűzték, sohasem szakította el. Sőt a szabadságharc idején tettel is bizonyította a magyarsághoz való tartozását. Még pedig úgy, hogy majdnem súlyos, végzetes árt kellett fizetnie érte.

Goldmark apja messzi idegenből vándorolt Magyarországra. A keszthelyi zsidó hitközségnél kapott állást, mint kántor. Fia, Goldmark Károly 1830 május 18-án született. Nyomasztó szegénységben töltötte gyermekkorát, aminek két oka volt. Egyik: apjának igen csekély javadalmazásu állása, a másik pedig, hogy e javadalmazásnak még háromszorosa is kevés lett volna, hogy a család kenyerét oly sokfelé ossza el, huszonegy testvér közt.

Goldmark

Goldmark Károly a soproni zenedében hegedűt tanult. Innét Bécsbe került, ahol rövid időt töltött a zeneakadémián. Bécsben ugyanis bátyja, a jóval idősebb Goldmark József orvosdoktor neveltette, aki 1848-ban a bécsi forradalmi mozgalomban nevezetes szerepet játszott, amely miatt Amerikába kellett bujdosnia. Goldmark Károly a magyar szabadságharc idején hazajött, maga is fegyvert fogott, s csak nehezen tudott menekülni, hogy el ne fogják s ne sujtsák súlyos büntetéssel. Bátyja, Goldmark József Amerikába történt bujdosása után Goldmark Károly egészen magára maradt. A nyomorúság jegyében folyt vergődés az, ami most kezdődik életében. Keserves küzködéssel előbb Bécsben, majd Pesten kottamásolással, zongoratanítással, hol mint színházi hegedűs tartja fenn magát. Nagy tudását mester nélkül szerezte meg. Könyvek és zeneművek tanulmányozásából képezte magát, ami körülményei közt valóban a nem csüggedő, törhetetlen energia ritka példája. Magánúton tanulta meg nemcsak a zeneelméletet, hanem így tökéletesítette tehetségét a zongorajátzásban is. Mint zongoraművész nagy föltűnést keltett az ötvenes évek elején Bécsben, ahol 1857-ben mutatta be legelső szerzeményeit, majd pedig Pesten, egy évvel később.

Csöndben, visszahúzódva és nagyon szűkös anyagi körülmények közt él 1867-ig, amikor óriási sikere van Bécsben a Sakuntala-nyitánnyal, amit rövidesen a budapesti filharmóniai társaság is bemutatót Erkel Ferenc vezénylete mellett.

Ekkor már dolgozik a „Sába királynője“ operáján, amit hogy bevégezhesen, Eötvös József báró, az akkori kultuszminiszter nyolcszáz forint állami segélyt utalt ki számára. Ez a hatalmas mű 1870-ben készült el, de öt évig kellett várnia, amíg színre kerülhetett. 1875-ig tartott, míg Liszt Ferenc révén, Andrassy Gyula gróf közbenjárására a bécsi udvari opera elfogadta előadásra, s egy évre rá a pesti Nemzeti Színházban

is színrekerült. Főleg ez a darabja szerezte meg világhírét. De a többi operáiban, zenekari műveiben is ugyanaz a színgazdag, különös eredetiségű, őszerejű művész hangzik felénk. Bécsi s egyéb külföldi kritikusaiknak is mindjárt föltűnt ez a vonás, zenéjének orientális zamata. Mintha kelet titkos meséi, meleg éjszakái, érzékisége, illata s szertartásossága verődne vissza a Sába királynő hangjaiban . . .

A Sába királynője után tizenkét évvel írt operája: a Merlin, ami ha nem hatott a Sába királynője elemi erejével, az oka ennek talán az, hogy a közönség még ennél is többet várt. Dickens „A tűzhely tücske“ című regényéből írta Goldmark egy rendkívül bájos, finom patinájú operáját, aztán a súlyos, komor szépségű Hadifogoly és Berlichingeni Götzöt, majd az idilli hangulatu, ismét gyönyörű áriákkal és tánczenével fűszerezett Téli regét. Az anyagi sikert, a világhírt a külföld adta meg Goldmarknak, de ő vissza-visszatért hozzánk. A „Berlichingeni Götz“ első előadása, bemutatója is Budapesten volt, 1902-ben.

Goldmark bámulatos művészi gonddal dolgozik, amit ír azt folyton csiszolja, javítgatja. Teljes tíz éven át dolgozott a Sába királynőjén, de ez aztán minőség, érték és hódító erő tekintetében a világ első operái közt áll. Amit ír, az át meg átjárja nektárszerűen a legnaivabb közönség szívét is. Az olasz városi zenekarok nyílt piaci hangversenyein a külvárosok népe is oly átszellemülten hallgatja a „Sakuntala“ indiai csodavilágába varázsló zenei képeket, mint ahogy a német fővárosok zenetudománnyal vértezett hallgatósága gyönyörködik „A hadifogoly“ ó-görög szellemű, komor szenvedélyének zenei festésében.

Goldmark Károlyt a király magas rendjellel tüntette ki, a budapesti tudományegyetem díszdoktorrá avatta.

Keszthelyen még áll az a régi, több százéves ház, ahol a

Goldmark

lángésszel, aranyos szívvel és jellemmel megáldott Goldmark Károly született. Valamikor nemesi kúria volt, ma hosszú idő óta bérház. Külsőjét üzletek, raktárak foglalják el, fölöttük azonban egy tábla áll, amelynek domborművén lant látható s Goldmark arcképe. A tábla néhány szóval figyelmezteti a járókelőt, hogy az öreg tető alatt meghúzódó falakhoz egy darab kultúrhistoria fűződik. Hogy innen ment világgá az, valamikor poros, egy szál cipőben, akinek nagyságából csillogó sugarak ránk vetődnek.

Ebben a házban született

1830 május 18-án

GOLDMARK KÁROLY.

Volkmann.

Szarmazásra német, de már korán hozzánk került, s itt is maradt élete végéig. Idegenből szakadt Magyarországra, s bár ugyancsak része volt küzdelmekben, sohasem gondolt arra, hogy máshol keressen könnyebb érvényesülést, hogy helyét, működési körét fölcserélje.

Volkmann Róbert arra is példa, amivel egyébként tele van a magyar história, hogy valaki, ha nem is itt születik, menyire tud asszimilálódni, s nem egyszer a magyar kultúra előjáró harcosa lesz. Neki is nemcsak a bölcsője ringott idegen miliőben, hanem ifjúsága is ott telt. A mostoha magyar zeneviszonyok láttára visszaköltözhetett volna a fejlettebb német zene-kultúra világába. Volkmann mindazonáltal maradt. Vállalta a jövő bizonytalanságát, a kedvezőtlen körülmények közt való hosszú tengődést. Szinte azt lehetne mondani: a böjtlést, egy szebb jövő reményében. S ez az egyik vonás, ami Volkmann élete folyásában szépségével megragadó.

Csak ideálisták tesznek így, s ha valaki, akkor Volkmann

Volkmann

valóban az. Ezt mutatja élete, fölfogása, lelke, amely csak a zenében élt, s ezért minderről le tudott mondani.

Pompás, viharos külső sikerekben, lelkes, egetverő ünneptetésben nem volt különös része, de erre sohasem törekedett. Sőt inkább kitért előle. Zárkózott, visszavonult, az emberek előtt begombolkozó volt, s ebben élete hasonló a zene halhatatlan titánjához, Beethovenéhez, akit viszont igaz, hogy erre a büszke elzárkózásra, a végén már-már emberkerülő természetére, egy szomorú csapás, e művészre nézve szörnyű süketség kényszerített.

Volkmann Róbert egy kis szász városkában, Lammatzshban született, ezernyolcszáztizenöt április hatodikán. Első tanítója a zenében apja volt. Aztán Lipcsébe, majd Prágába került s itt járt a zenedébe.

Magyarországra 1839-ben került, huszonnégy éves korában. Viszontagságos életet élt, s életének általában első feléről kevés biztosat tudunk. Nem lehet biztosan tudni, hogy micsoda életfordulat járult ahhoz, hogy Magyarországot választotta második hazájának.

Mikor Pesten letelepedett, akkor még elég mostohák voltak a viszonyok, a fővárosban épp úgy, mint vidéken. Kevesen tudtak felőle, mert nagyon visszavonult, zajtalan, szerény életet folytatott, csak néhány polgári családdal s idegen ajku zenésztársaival érintkezve. Messze kerülte azokat a társaságokat, amelyek közelebb hozták volna az akkor ébredő s a cselekvéstől duzzadni kezdő magyar irodalmi és művészeti körköz.

A szabadságharc mindent fölkavaró, a magyar energiákat kilendítő levegője is nyomtalanul viharzott el fölötte. Csak az ötvenes évek elején kezdett beszélni róla a fáma. Úgy emlegetik, mint egy élve maradt, eldugva élő talentumot, zenei zsenit, aki nagy szerepre van hivatva.

Az 1849-ben alapított Rózsavölgyi és Társa zeneműkiadó cég volt az első, amely a nála megfordult zenészeket és műkedvelőket figyelmessé tette Volkmannra. Csodadolgokat beszéltek felőle, hogy az igénytelen külsejű, tartózkodó, hallgatótag modorú zeneszerző íróasztalának fiókja minő szépségeket rejt.

A zeneműkiadó cég főnöke, a magyar zeneszerző Rózsavölgyi Márk fia, keltette föl érdeklődését az 1851-ben Pestre került, világhírré kapott zongoraművésznék, Bülow Tamásnak, aki Liszt legkedveltebb tanítványa volt. Bülow fölkereste a remeteéletű zeneszerzőt, s megkérte, mutatná meg valamelyik kéziratát. Volkmann épp akkortájt fejezte be később világhírűvé lett B-moll zongorahármasát, de kiadatásáról szó se lehetett, mert a kiadók ekkor erre — kivált ismeretlen hangzású szerzőtől — nem mertek vállalkozni. Bülow valósággal fölkiáltott a meglepetéstől, amikor megismerte ezt a munkát. Elkérte Volkmann-tól, hogy bemutathassa Weimarban, Liszt-matinéján, Rózsavölgyi pedig vállalkozott a műnek előfizetés útján való kiadatására. A weimari hangverseny nagy sikert hozott. Óriási föltűnést keltett az eddig ismeretlen, Pesten rejtve élő zeneszerző munkája, s innen kezdődik Volkmann szereplése a nyilvánosság előtt.

Megírja híres „Tizenkét visegrádi zeneképét“, amely magyaros motívumokon épül, s ami itt is általánosan feléje tereli az érdeklődést, egyre növeszti művészi hírét. Társadalmi helyzete, körülményei is kezdenek megváltozni. A régi, küzdelmes esztendő elmúltak, s ha nem is úszhat bőségben, anyagi gondjaitól megszabadul. Heckenast Gusztáv, a gazdag kiadó, mecénása lesz, aki minden szükségessel ellátja, hogy dolgozhasson. Ennek fejében persze minden szerzeménye kiadási joga őt illette. De a régi esztendőkhöz képest ezek valósággal aranyozott napok. Volkmann teremőereje akadálytalanul nekilendül s egyre-

másra írja nagyszabásu műveit. Szimfóniákat, kamarazenét, koncerteket, nyitányokat, zongoradarabokat.

A hatvanas évek magyar világa Volkmannt is magyar stílusra ösztönzi, ami azonban neki nem sikerült úgy, mint Erkelnek, vagy Lisztnek magyar rapszódiaiban. A hetvenes évek derekáig, mint Liszt, Erkel, Mosonyi fegyvertársa, erős szerepe volt azonban a magyar zenekultúra fejlesztése körül. Egyébként mint zeneköltőnek jellemző, tartalmaz egyénisége volt. A régi klasszikusok jelentették ideáljait, főleg Beethoven. A zene minden ágában kimagasló dolgot produkált, amelyek közül nem egy a világ zenei irodalmában is becsült, ismert, maradandó helyet foglal el. Az operával is meg akart küzdeni, de egész haláláig csak az akaratnál maradt.

1875-ben közóhajra nevezték ki az ország Zeneakadémiájához professzornak. Valamikor régen, pályája első felében, olcsó, szerény díjazásért vállalt zongoraórákat. Most itt kivételes pozíciója ember volt, akit az akadémia díszének tekintettek. Volkmanon azonban ez az új pozíció se változtatott. Megmaradt annak, aki volt, a régi, egyszerű, külsőségekkel nem törődő embernek.

A Zeneakadémia tanárai közt egészen sajátos helyet foglalt el, részint idegen nyelve, részint tanításmódja és temperamentuma miatt. Szükszavú professzor volt, aki nem birt szóbőséggel, s tőle leginkább olyanok tanulhattak, akik már nem voltak egész kezdők, vagy pedig megvolt az a tehetségük, hogy önmaguktól is ki tudtak okosodni a zeneszerzés rejtettebb területén. Zeneszerzési és hangszerelési szak professzora volt, s legtöbbször minden bővebbi szó és magyarázat nélkül, némán javított a főladványokon. A többi tanítványai képességére, kombinációjára bízta. De aki aztán tudott okulni az ő javításán, aki levonta e némának tetsző módszerből a hasznos dolgokat, az rendkívül sokat tanulhatott tőle.

Egykori társa, id. Ábrányi Kornél jegyzi föl róla: „Volkman egyike volt a legkülönösebb embereknek, akit valaha ismertem. Nagy szenvedélyekkel nem birt. Kisebb szenvedélye csak egy volt: a tarokkjáték, amellyel bárhová is el lehetett csalni. Társalgás közben inkább hallgatag, mint közlékeny volt. Indulatba vagy effektusba nem igen jött, de ha nagyritkán belemelegedett valamely tárgyba, tanúságot tett széles olvasottságáról, általános műveltségéről. De ezek úgyszólván véka alá rejtett tulajdonságai maradtak. Velük se nem pózolt, se nem kérkedett. Szerette a magányosságot, mindig szerény lakást tartott s takarékos maradt haláláig. Családi életet nem élt, agglégény volt, sőt még semmiféle gyöngédebb viszonyáról sem beszélt soha a fáma. Szorosabb, mélyebb barátságot — az egy Heckenastot kivéve — alig tartott valakivel. Egyébként mindenkivel szemben udvariasságot, kimért előzékenységet tanúsított. Egészen a zeneköltészetnek élt. Politika, világesemények keveset érdekelték, nem igen törte magát utánuk. Sok önérettel birt, kevés élő művésznek volt bálványozója, ha valaki mélyebben érdekelte, azt inkább érezte, mint mutatta.“

Olykor megtörtént, hogy ellátogatott szülőhazájába, Szászországba. Családi összeköttetéseivel azonban meglehetősen szakított. Nem élt semmiféle rokonsága közelében, s halálakor, a hagyatékára netán igényt tartókat, úgy kellett hivatalosan értesíteni.

Meghalt 1883-ban, külsőleg rideg élet után, de ami mögött ott égett egy érzékeny szív, a művészet, a munka, a nemes tevékenység lobogó lángja. A magyar kultúra, a magyar zeneirodalom méltán sorolja nagyjai közé. Budán, fönn a Várban, a Dísz-tértől nem messze áll egy ház, amelyen kis emléktábla jelzi, hogy: itt lakott Volkman Róbert 1875-től 1883-ig.

Reményi.

A nevét nem őrzik operák, vastag, testes kották, szimfóniák. Csak néhány dal és hegedüverseny. Híre, dicsősége ma már csak emlék, aki megismerni akarná, annak föl kellene támasztani holt kezét és hegedüjét. Mint a színészé, az ő művészete is elmúlt életének kilobbanásával. Előadó, reprodukáló művész volt, aki világhírhez jutott, s itt, a világ nyilvánosságának szeme előtt szinte tüntetőleg, büszkén és hangosan vallotta magyarságát. Élete oly változó, oly érdekes, mint egy izgató, romantikus novella.

Ama virtuózok közt, akik nem voltak cigányok, s mint a hegedü művészei járták Európát, két magyar művész jutott legelőször a magasba. Joachim, a Berlinben letelepedett művész, a hegedü klasszikus mestere s Reményi Ede. Míg Joachim élete külföldön pereg, s művészete a klasszikus zenét tolmácsolja, addig Reményi itt nő föl, lelke folyvást a magyar levegőből táplálkozik, ha be is kalandozza nyugtalanul s forró vértől hajtva az egész világot. Művészete pedig, ha a klasszikus,

Reményi

a magasabb műzene szolgálatában is áll, azért valami különös, ördögös, szinte „cigányos“ karaktere volt a vonójának. A magyar dalok szépségeit is megszólaltatta idegen, előkelő szalónok csillárai alatt.

A szépvidékű, színmagyar, patinás falai közt régi kultúrát őrző város, Eger a szülőhelye Reményi Edének. Itt, a Dobó István, az egri hősök városában, ahol Telkesy István, a kuruc egri püspök hálaadó istentiszteletet tartott, amikor a szövetkezett rendek Magyarország fejedelmévé választották Rákóczi Ferencet, — e történelmi hangulatú városban született, 1829-ben. Ahol a szőlő dúsan érik, ott a dal is otthon van, s nem csoda, ha Reményi már mint kis gyerek hegedűn kísért énekes, daloló egri magyarokat. Tehetsége korán jelentkezett s nem is nyomta el senki és semmi. Vitték hamar Bécsbe, ahol a zenede híres hegedűtanáránál, Böhmnél művelte magát. Amikor a negyvenes évek második felében Pesten hangversenyezett, már mint nagyszerű ifjú hegedűsről beszéltek róla.

Hosszú időn át benső barátja, id. Ábrányi Kornél írja: „1846-ban ismerkedtem meg vele Pesten, a „Honderü“ szerkesztőjének, Petrácsevich Lajosnak szalonjában. Alig volt még tizenhét éves — épp akkor került ki a bécsi konzervatóriumból — de élénk temperamentuma, megnyerő társalgási modora, s nagyratörő, dominálni szerető művészi ambíciója már akkor előre vetette árnyékát annak a mesés változatosságu életpályának, amely reá várakozott.“

A szabadságharc, a negyvennyolc láza Reményit is elszólitotta hivatása, a hangversenyzés, a művészet mellől. Táborba szállt, honvédruhát öltött. Görgey segédtsíztje és táborig hegedűművésze lett, aki a vezért nagy ütközetek izgalmas napja után, fáradtan, nem egyszer szórakoztatta művészetével.

Id. Ábrányi Kornél följegyzése szerint: „A szabadságharc utolsó heteiben Görgey tábornoka Nagykállóban időzött, ahol

Reményi

a szabolcsi nők díszlakomát s táncestélyt rendeztek a honvédek tiszteletére. Reményi, mint Görgey kedvenc virtuóza, a megyeház nagytermében szórakoztatta a társaságot. Fölvidította, kitoró lelkesedést öntött bele, majd pedig vonójától észrevétlen könnycsepp csillogott a honvédszemekben. Szeptember havában, mielőtt külföldre emigrált, meglátogatott Pesten, hogy búcsút vegyen tőlem. Kezébe adtam azt a Stradivari-hegedűt, amelyet Lavotta hagyott az atyámra. Alig tudott tőle megválni s egy óránál tovább játszott rajta roppant lelkesedéssel. Már akkor szenvedélyes hegedűgyűjtő volt s mint ilyen kiváló szakértőnek bizonyult, mert mindjárt rájött, hogy a hegedű nyaka és csigája nem valódi. Igaza volt: az elkoptatott nyak feszélyezte atyámat a játékban s még korábban újat csináltatott helyette az akkori híres pesti hegedűkészítővel, Teuffelsdorfferrel.“

Reményinek is persze Világos után menekülnie kellett. Külföldre bujdosott, s jóideig nem jött haza. Tíz évig kellett távolmaradnia, még az osztrák határon se jöhetett át, mert könnyen elfogták volna. Ezt az időt nagyrészt Párisban és Londonban töltötte egyre növekvő siker jegyében. Viktória angol királynő udvari virtuózi címmel tüntette ki.

1860-ban aztán hazajöhet. Amnesztiát kap s boldogan és büszkén, mellén idegen rendjelekkel utazza be Magyarországot az egykori egri fiú. Nyomában pedig mindenütt, amerre megfordul, kiüt az első Reményi-láz. Oly diadalok, hangos sikerek, tobzódó elismerés éri idehaza is, amiben magyar hegedűművésznek hangversenytermekben még nem volt része.

Reményi rendkívül vonzó megjelenésű, sokoldaluan képzett, csillogó egyéniségű ember volt. Modorán, külsején, föllépésén rajt hagyták nyomukat azok a helyek, szalonok, ahol megfordult. Világfi volt, alapos ismeretekkel az irodalom, művészet, tudomány köréből, amit nem annyira környezete révén, könyv-

Reményi

búvárkodásokból szerzett, hanem rengeteg útitapasztalataiból. Abból, hogy folytonosan személyes érintkezésben állott tudósokkal, írókkal, művészekkel, diplomatákkal, az előkelő világ színe-javával.

Ami a hegedűt illeti, ebben nem ismert technikai nehézséget. Amivel nem egyszer bámulatba ejtett tekintélyeket, szakértő köröket: képes volt a hegedű mind a négy húrját széthanogni, s mégis tiszta kettős fogásokat hozni ki rajta.

Reményi egyéni élete és viselkedése ellentétben állt azzal, amit a költő úgy fejez ki, hogy a művész hazája széles e világ. Bár épp ellenkezője volt Erkel Ferencnek, aki Bécsen túl sohase járt, bár nyugtalan vére, fölcsigázott ambíciója folyton űzte, kergette egyik országból a másikba, — ambíciója az volt, hogy mindig magyar véralkatát, temperamentumát juttassa kifejezésre. Ez csakugyan megéreződött játékán akkor is, ha valami hegedűversenyt, klasszikus dolgot játszott. Ha pedig magyar hallgatóba, magyar téma fölötti változatokba fogott: lábai előtt még inkább ott hevert akár a német, olasz, francia, dán vagy norvég.

A hetvenes évek közepéig állandó lakása Budapesten volt, ahonnét időnként ellátogatott, körutakat tett, még Egyiptomba is.

Körútjain, hangversenyein azonban nem az vezette, hogy magának minél több pénzt, vagyont gyűjtsön. Áldozatkészsége nem ismert határt, főleg amikor magyar ügyről volt szó. Gavallér volt szinte a pazarlásig. A pénzt, amely könnyen szerezte, ugyanúgy túladott rajta, nem állta erszényét. Voltak különös passziói is, amiben semmi sem volt elég drága. Amatőr hajlandóságai révén valami speciális régiségért, ritkaságért képes volt a legmesszebbre menni, távoli útakra kelni, csak hogy megszerezze. Mikor keleten, Egyiptomban hangversenyzett, felesége, Fáy Gizella Pesten tartózkodott, s Reményi akár-

hányszor elkövette azt a pazarló tréfát, hogy 500—600 forintos táviratokban adta tudtára: nincs semmi baja. A kettős kontrapunkt elméletében amennyire otthon volt, annyira nem is tördődött a kettős könyvvitellet. Mindez csapongó, szilaj temperamentumának egy „bohém“ vonása, amely miatt természetesen voltak olyanok is, akik félreértették.

Arra a szoborra, amely az Eskü-téren áll s égre emelt kézzel mutatja a költő-zsenit: Petőfi Sándor szobrára is ő kezdeményezte a gyűjtést. A pénz nagy részét Reményi hegedülte össze Pesten és vidéki hangversenyein. Mintegy 61.000 forintot hegedült így össze, s odaadta a Petőfi-, valamint a Széchenyi-szoboralapnak, s egyéb jótékony célok számára.

Orczy Bódog báró, a Nemzeti Színház akkori intendánsa, 1870-ben versenymesternek hívta meg, de ezt csakhamar, egy év leforgása alatt otthagya. Reményi ama művésztermészetek közül való volt, akik nem tűrik a fegyelmezettséget, s ebből, valamint érzékenysége és bátor szókimondásából kifolyólag összeütközése támadt főlebbvalójával. Egyébként is sokáig nem tudta magát egy helyhez kötni. Égette a zenekari ülés, amiből önálló szerepre törekvő szelleme szabadulni akart. Kapóra jött egy incidens, amiben különben Reményinek volt igaza. Orczy báró ugyanis bizonyos Macsinszka nevű, — állítólag orosz hercegi származásu — énekesnőt akart mindenáron fölléptetni az „Ernáni“ operában. De már a próbánál kitűnt, hogy az állítólagos orosz hercegnő, amely szép, épp oly távol áll a művészeti képességektől. Mindenki duzzogott, háborgott ugyan, de az intendáns hatalma, tekintélye ellen senki se mert szólni. Egyedül Reményi hangoztatta, hogy botrány lesz belőle. Az előadás neki adott igazat. Az orosz csúfosan megbukott, s másnap Reményi az összes lapokban megtámadta barátját, az intendánst, s egyszersmind bejelentette kilépését a zenekarból. Megállapodása ugyan az volt a zenekarral, művésztársaival,

Reményi

hogy szolidárisak lesznek, de magára hagyták. Reményinek ki kellett lépni a színházi kötelékből, ami egyébként nem bántotta, legkevésbé sem sujtotta érzékenyen. Orczy báró tovább intézkedett az intendánsi székben, Reményi azonban azzal vígasztalta magát, hogy ha el is vesztette ugyan a csatát, s a közvélemény részéről is támadások érték, megmentette a művészeti zászló becsületét.

Felesége egy szép, szellemes és előkelő gentry-lány, Fáy Gizella lett, akivel aztán Párisba költözött, s itt hosszú éveken át él, hangversenyeket ad, majd áthajózik Amerikába, ahonnan még nagyobb művészi s anyagi sikerekkel tér haza. Az amerikai híresség jegyében, 1891-ben, most már ősz, fehérhajú művész járja az országot, ahol kiújul a második Reményi-láz.

A halál Amerikában érte, úgy, oly körülmények közt, mint valami hőst a harcmezőn. Ott, ahol diadalt-diadalra halmozott: a hangverseny-teremben. Chicagóban történt. A művész épp híres „Repülj fecském“ ábrándjába fogott, gondolatai talán hazakalandoztak, szemei a rónát, az egri völgyeket látták, — amikor a vonó kihullott kezéből, s ráborult az oceántúli világ-rész örök, idegen csöndje . . .

Lehár.

Gyöngyöző, édes melódiái máris bejárták az egész földkerekségét és az öt világrész minden zugában föl-fölszendülnek „A drótostót“, „A vig özvegy“, a „Luxemburg grófja“ és a „Cigányszerelem“ fülbemászó dalai. Operett-színpadokról indultak el világhódító útjukra ezek a formás, kerek, lezárt melódiájú dalok, hogy azután még a színpadi élet sikerén túl is hódítsanak, zenekarokban, gramofónokban. Ha valamelyik lelkiismeretes és alapos statisztikus bácsi statisztikát készítené arról, hogy kinek a dalait éneklék legsűrűbben az egész földkerekségén, a legnagyobb népszerűség babérkoszorúját okvetlenül Lehár Ferenc vinné el, az egykori kis magyar katonai karmester, aki ezekből a feketefejú hangjegyekből alig egy évtized alatt többszörös milliomos lett.

Kivételes szerencse jutott osztályrészéül Lehár Ferencnek, hogy ezt a páratlan népszerűséget még életében és ilyen fiatalon megérhette. Ez a szerencse azonban az ő esetében talán nem is egyedül a véletlen dolga volt: ezen a szerencsén — a magyar

közmondással élve, — ő maga is kovácsolt. Lankadatlan, a balsikerektől kedvét soha el nem vesztő szeretettel csüngött mindig Lehár Ferenc a zenén és minden gondolatát, egész erejét, kétségtelen nagy tehetségét a zenének szentelte. Az érvényesülés legfontosabb törvényét — az erők összpontosítását egyetlen cél érdekében — ilyesformán, talán öntudatlanul is, híven követte, erejét különböző célokra soha szét nem fogácsolta és így a sikernek előbb-utóbb be is kellett következnie. De amikor kezdetben a remélt sikerek mind csak balsikerekké sülyedtek alá, ő még ekkor sem csüggedt, bízott saját erejében és képességeiben és haladt, továbbra is csak előre, a megkezdett úton.

Pedig közben keserű küzdelmeken kellett átmennie. Szenvedett, küzdött, de a küzdelmek sohasem szegték kedvét és amikor később, már nagy, világraszóló sikerei után visszaemlékezett ezekre a viszontagságos időkre, mint igazán harmónikus lélekben, a keserüségnek fájdalmas szavai sohasem törtek útát és fájdalmas emlékeiből is csak a szép és kedves epizódokra tért ki.

A derüs, nemes, harmónikus lélek szólal meg ezekben a szavaiban is:

— A nehéz megpróbáltatások hosszú idejét Magyarországon éltem keresztül, — mondta Lehár Ferenc visszaemlékezéseiben, amikor nagy sikerei után végignézett pályafutásának gyönyörű ívén, — de viszont kedves hazám földjén részesültem először a legmelegebb ünneplésben is és mert az édes magyar anyatejjel a magyar haza iránt való szeretetet szívtam magamba, érthetően sok okom van, hogy lelkesedni tudjak minden iránt, ami magyar.

A magyarság iránt való őszinte, lelkes szeretete készítette arra is Lehár Ferencet, hogy amikor már a világhír melléje szegődött, magyar zenéjü operettet akart írni, hogy egyrészt

Lehár

így is dokumentálja a nagyvilág előtt magyar voltát, másrészt pedig, hogy újabb és újabb híveket szerezzen a magyar zenének.

Ekkor írta a „*Cigányszerelem*“ című operettjét, amelynek ha szöveggönyve gyöngé is, de muzsikája annál szebb és annál magyarosabb. A gyönyörű magyar népdalok nemes motívumaira épült nem egy nagyszerű dala ennek az operettnek és ezek a dalok elszállottak, népszerűvé lettek egész Európában éppen úgy, mint messze tengereken túl.

Magyarnak vallja magát még ma is Lehár Ferenc, bár atyja a morvaországi Schönwaldban született. Az apja is katonakarmester volt, mint később fia, Ferenc is, a világhírű zeneszerző.

— Úgynevezett „torniszter fiú“ vagyok, — írja Lehár Ferenc egy helyütt. — A monarchiában a hadseregbeliek ugyanis így nevezik azokat a gyermekeket, akiknek apjuk katona s akik a helyőrségről-helyőrségre való áthelyeztetésük alkalmával apjukkal együtt vándorolnak. Atyám Morvaországban, Schönwaldban született s nagyon szegény földművesek gyermeke volt. Sok küzködés után a Theater an der Wienhez került zenésznek, ugyanoda, ahol később én a „*Bécsi nők*“ című operettemmel az első nagy sikert arattam. Atyám később katonakarmester lett, sok helyőrségben szolgált s Komáromban ismerte meg az anyámat, akit megösmarkedésük után négy héttel már feleségül is vett.

Itt született Komáromban, a mai Nádor-utca egyik igénytelen házacskájában Lehár Ferenc. Az ezernyolcszázhetvenedik esztendő április havának harmincadik napján látta meg a napvilágot a morva születésű, de magyarrá lett katonai karmester fiacskája.

A katonai karmestereknek — akkortájt még különösen — valóságos vándoréletet kellett élniök. Egyik helyőrségből a má-

Lehár

sikba helyezték át őket és vihették magukkal mindenfelé egész családjukat.

Az öreg Lehár sem maradhatott sokáig az ősi Komárom lakója, mert onnan rövidesen Pozsonyba szólitotta a katonai parancs. De itt sem pihenhetett sokáig. Pozsonyból Sopronba helyezték át, majd onnan Karlsburgba. Aztán hirtelen egy napon csak parancsot kapott, hogy Erdélyben tanítsa be a katonai zenekarokat. Így került el Kolozsvárra. Kolozsvárról aztán Budapestre helyezték, majd újra csak Pozsonyba, onnan Prágába, azután Bécsbe, Szerajevóba, Brassóba és megint csak Budapestre.

Ilyesformán azután, — ha kényszerűségből is, — jóformán egész Ausztriát és Magyarországot beutazgatta a derék öreg katonai karmester és vele együtt végighurcolkodott az egész monarchián kis családja is, a felesége, meg a kis Ferenc gyerek is.

Lehár Ferenc édesanyja később, amikor a kis Ferenc gyerekből már világhírű zeneszerző lett, gyakran mesélgette, hogy a fia valóságos zenei csodagyerek volt. Már négy éves korában, amikor legtöbb gyerek még csak legföljebb játékgongorácskán kalimpálgat, ő minden dalt helyes kísérettel játszott el a nagy zongorán és bármilyen zenei témát adtak is föl számára, azt ő azon nyomban művésziesen tudta variálni.

Már-már azt hitték, hogy zongoraművész, valóságos zongora-virtuóz lesz a kis Ferenc gyerekből és természetesen akadtak sokan, akik azt tanácsolták, hogy jó volna nyilvános hangversenyen is bemutatni a kis zenei csodagyerek művészetét. De nemcsak tanácsokat kapott a derék katonakarmester, hanem kecsegtető üzleti ajánlatokat is, hogy ennyit meg ennyit fizetnek neki, ha fiát föllépteti egy nagy hangversenyen.

De hiába való volt minden csábító ajánlat, a bölcs és józan katonai karmester a lehető leghatározottabban visszautasított

Lehár

minden efféle ajánlatot, amely fiának nyilvános szereplésére és föllépésére vonatkozott.

— Így azután apámnak köszönhetem, — mondja még most is Lehár Ferenc, — hogy annyi sok csodagyerek szálnalmas sorsától megkimélt maradtam!

Pedig, igenis, valóságos zenei csodagyerek volt a kis Lehár Ferenc. Még iskolába is alig járt és máris fölragyogott benne a zeneszerzői talentum. Ekkor már nem érte be azzal, hogy mások dalait el-eljáltssza a zongorán, de ő maga is komponált dalokat. Az első dalt nagy titokban szerezte, hatéves korában és ezt a dalt édesanyjához írta.

Az első dalához tehát édesanyja ihlette meg Lehár Ferencet, aki mindig rajongó imádattal csüngött szelidlelkű, jószágos anyján. Az édesanyja iránt való nagy szeretetét talán még szavakban sem tudta volna formálni a csöpp fiúcska, de a zene az ő számára beszédesebb volt és nagy szeretetét, forró rajongását melódiákba öntötte.

Már ekkor, bár mégcsak gyermekcipőit koptatta, mindig csak a zene foglalkoztatta a kis Lehár Ferencet. Már gimnázista korában, a budapesti piaristák intézetében is föltűnt zenei képességeivel és tanáraiban valóságos csodálatot keltett.

Budapesti iskolai évei azonban nem voltak hosszúak. Atyját hivatása másfelé szólította és így került ő is a morvaországi Sternbergbe, ahol befejezte gimnáziumi tanulmányait, hogy azután Prágában a zenei konzervatórium növendéke legyen. Ekkor ugyanis már apja is tisztában volt azzal, hogy nagytehetségű fiát a zenei pályára kell nevelnie. És az öregedő katonai karmester boldogan gondolt arra, hogy fia — túl fogja szárnyalni őt, mert az ég kivételes tehetséggel áldotta meg gyermekét.

A prágai esztendőik azonban még nemcsak hogy semmit sem váltottak be ezekből a gyönyörű reményekből, de egyenest

nyomort, szenvedést és nélkülözést jelentettek a későbbi világhírű zeneszerző számára.

A konzervatóriumban, ahol rendszeres zenei tanításban részesült, a hangszerek közül főként hegedűjátékot tanult Lehár Ferenc, a kis kosztoló diák. De a szülei bizony nem támogathatták valami búsán fiukat, mert hiszen ők is csak nagy ügyelbajjal tudtak megélni a szerény katonakarmesteri fizetésből és így a Ferenc gyerek nem egyszer éhezett is. De azért sohasem panaszkodott, és főleg a szülei előtt titkolta, hogy milyen nyorúságban él.

Megtörtént aztán, hogy egyszer az éhségtől össze is esett Prágában, a nyílt utcán. De panaszkodni még ekkor sem tudott. Bízott a jövőben, a hivatásában és amikor ezidőtájt édesanyja fölkereste Prágában, — mert közben innen is elhelyezték szüleit — mindenről beszélt néki, csak a nélkülözéseiről nem.

„Csak amikor a vonat anyámmal már ismét elindult — írja Lehár Ferenc visszaemlékezéseiben — akkor tört ki belőlem minden szenvedés és félőrülten a vonat után loholva, kiáltottam:

— Anyám! Anyám, ne hagyj itt . . . !“

Tömerdek szenvedést jelentettek Lehár Ferenc számára ezek a prágai idők, de első valamelyes sikereit mégis itt érte el.

Az ezernyolcszáznyolcvanhetedik esztendőben — tehát tizenhétéves korában — Lehár, a zenei konzervatórium kis növendéke, nagyszerényen két szerzeményét, mind a kettő szonáta volt (az egyik g-dúrban, a másik d-mollban), nyújtotta át az akkor már világhírű Dvoraknak, hogy mondjon róluk véleményyt.

Dvorak megnézte a két szonátát, hosszasan elgondolkozott és így felelt:

— Kedves fiatal barátom, akassza szegre a hegedűjét és . . . inkább komponáljon!

Dvorak már ekkor felösmerte Lehár Ferenc nagy zene-

szerzői tehetségét, amelyből szinte elapadhatatlanul ömlenek, buzognak elő egyre és egyre az új, a friss melódiák.

Egy évvel később elvégezte tanulmányait a prágai konzervatóriumon és . . . bizony, az anyagi viszonyai még egyelőre nem engedték meg, hogy szögre akassza a hegedűjét. A Barmen-elberfeldi városi színházban ekkortájt megüresedett az első szólóhegedűs helye és ő sietett pályázni erre az állásra, amelyet el is nyert. Később, ugyancsak itt Barmenben hangversenymester lett „és hogy milyen komolyan fogtam föl ezt a hivatásomat is — írja egy helyütt Lehár — mi sem mutatja jobban, mint hogy hatszáz kiló súlyu hangjegyet hoztam magammal“.

De alig telt el egy esztendő, Lehár szerződészegő lett. Először és eddig utoljára egész életében. Nem tudta elviselni a kisvárosi viszonyokat és megszökött Barmenből. De nem kalandok után vágyódott, nem is ezért szökött meg, hanem hogy — három nappal később letegye a katonai esküt. Ekkor került a katonai karmesteri pályára, még pedig tulajdon atyjának zenekarához, a Bécsben állomásozó ötvenedik gyalogezredhez.

Ekkor mintha már megkezdődtek volna a boldogabb idők számára. Kiadta első nagyobb zeneművét, a Grillparzer-himnusz, amellyel szép sikere volt éppen úgy, mint több indulójával és tánc-zenéjével, valamint hegedűk számára írott románcával. Bécsből azután nemsokára elkerült Losoncra, karmesternek.

„Húsz éves voltam ekkor, — írja Lehár Ferenc visszaemlékezéseiben, — még ma is örömmel gondolok vissza a losonci kis helyőrségre, ahol a katonabanda szervezése volt legfőbb feladatam. Hiszen alig volt hivatásos zenész a zenekarban s a zeneértő ujonckokkal kellett dolgoznom. Losocon egyébként komoly munkát is folytattam, kvartetteket alakítottam... Általában Losoncon igen jól éreztem magam. Ott irtam első operámat is. Mlcoch főhadnagy, egy zseniális fiú, írta a librettót, melynek ze-

néjével egy opera-pályadíjra jelentkeztem. A díjat nem én nyertem el, de megvígasztalt, hogy „az első kutyák és az első operák a sutba valók“.

Losonci tartózkodásomnak azután hegedűjátékom vetett véget. Semmivel sem tudtam jobban a főként magyarokból álló közönségem szívéhez férközni, mint amikor a hegedűt magam vettem a kezembe s a zenekartól kísérve előbb hangulatos, lágy, andalító magyar dalokat, majd tüzes csárdásokat játszottam, egészen cigánymódra. Az egyik estén — az ezernyolcszázkilencvenharmadik esztendő december havában — hangverseny után farkasétvággal láttam hozzá a vacsorámhoz, amikor egy törzstiszt, a pincér útján, fölszólított, hogy hegedűszólón játszam el egyik kedvenc dalát.

Művészbüszkeségem fölháborodott az ilyen eljáráson és visszaüzentem, ugyancsak a pincér útján, a törzstisztnek:

— Én nem vagyok cigányprimás! Ha az úr akar valamit tőlem, hát jöjjön el ő maga és kérjen meg és ne üzengessen nekem pincérekkel!

Összetűzésre került a sor és bár a tisztikar rokonszenve az én oldalomon volt, mégis mint fiatalabbat, bocsánatkérésre szólítottak föl. Erre én állásom fölmondásával válaszoltam.

Apám azonban sehogy sem tudott beletörődni abba, hogy ne legyek katonakarmester. Ezért azután Ausztria és Magyarország egyetlen haditengerészeti zenekarának karmesterei állására pályáztam s a százhusz pályázó közül én lettem a győztes.“

E kis összetűzésnek köszönheti Lehár Ferenc, hogy komoly zeneszerzői tehetsége most már tökéletesen kifejlődhetett. Pólaban, ahol a haditengerészeti zenekarának karmestere volt, ebben a csöndes katonavárosban a föladatai, de meg főként az apró szórakozások nem kötötték le minden idejét — hiszen itt nem is igen nyilhatott alkalmá szórakozásokra — és így ráért arra

Lehár

is, hogy operát komponáljon. Ekkor szerezte a „*Kukuska*“ című operájának zenéjét.

Egyébként Pólában történt az, hogy II. Vilmos német császár, aki azidőtájt ott járt és Lehár zenekarától hallhatta a fiatal karmester néhány szép szerzeményét — amelyeket természetesen maga Lehár dirigált, — telefonon adatta tudtára a kis katonai karmesternek teljes megelégedését és érdemrenddel is tüntette ki.

Javában dolgozott Lehár „*Kukuska*“ című operáján, amikor arról értesült, hogy atyja, — aki ezidőtájt Budapesten katonakarmesterkedett — veszedelmesen megbetegedett tüdőgyulladásban. A szerető fiu Pólából sietett imádott atyjának halálos ágyához.

„Atyám — írja Lehár Ferenc, — aki a „*Kukuska*“ partitúrájának minden hangjegyét a szívébe zárta, arra kért, hogy játszam el neki ott, ágya mellett, a „*Kukuska*“ előjátékát. Szörnyen nehéz szívvel, de átérezve azt, hogy atyámnak utolsó órájában örömet szerzek, e megható pillanatban tudásom egész erejével játszottam. És drága jó atyám egyre jobban elhaló arcjátékából láttam, hogy megelégedettség, boldogság ült arcára abban a keserves órában, amikor a kaszás ember ágyához lépett. Soha az életben ennél szebb és nagyobb elismerés nem jut ki nekem.“

A „*Kukuska*“ opera zenéjén teljes tíz hónapon át dolgozott Lehár és ez a munkája már színre is került. A „*Kukuska*“ volt tehát első színpadi alkotása, amellyel elindult világhódító útjára. Az ezernyolcszázkilencvenhatodik esztendő november huszonnyolcadikán került először színre „*Tatjana*“ címmel Lipcsében.

A siker óriási volt. A közönség mámoros lelkesedésében húszszor, huszonötyszer is a lámpák elé szólította Lehárt, aki — saját szavai szerint, — „a földkerekség legboldogabb embere volt ekkor“.

Boldog volt, mérhetetlenül boldog és e nagy boldogságában szinte megfeledkezett arról is, hogy még huszonnégy órája sem múlt el annak, hogy — zálogba csapta óráját, gyűrűit, minden értéktárgyát! Mert még frakkja sem volt, amiben a lámpák előtt megjelenhetett volna és azt is csak a zálogházból kapott pénzen kölcsönzött ki magának. És ugyancsak a zálogházból kapott pénznek köszönhette azt, hogy a bemutató napján — megebédelhetett. Mert enélkül még ebédre sem lett volna pénze.

Ekkor már végleg ott akarta hagyni Lehár a katonai karmesterkedést, hogy tisztára csak a zeneszerzésnek éljen. A haditengerészet zenekarától már meg is vált, de mert a „Kukuska“ még nem jelentett valami busás jövedelmet, később mégis csak újra kezébe kellett vennie a karmesteri pálcikát. Triesztben vállalt ekkor karmesteri állást. Közben operájának kiadója csődbe került és így a „Kukuská“-t már elő sem adták többé, teljes két esztendeig. Már-már feledésbe is merült volna Lehár első színpadi műve, ha a budapesti Operaház elő nem adatja. De az opera Budapesten — megbukott.

Lehár számára most küzdelmes idők következtek, de ezek főként lelki küzdelmet jelentettek számára. A komoly operai műfajjal nem tudott sikert elérni, ezt maga is beismerte. A tetszetősebb genre-al, az operettel, érezte, nagyobb sikerei volnának. De művészi becsvágya még jó ideig tiltakozott ellene, hogy e népszerű operett-műfajjal próbálkozzék meg. Zenei tudása és képzettsége elegendő lett volna operák szerzésére és ezért hosszú hónapokon át kétségkedett, küzdött önmagával, hogy vajjon írjon-e operettet?

Bécsben katona-karmesterkedett ezidőtájt, a huszonhatodik gyalogezredben, mert végül mégis csak föl kellett vennie újra az egyenruhát és kezébe kellett vennie a karmesteri pálcát. A biztos megélhetést egyelőre még mindig csak ez jelentette számára. De anyagi viszonyai most már eloszlatták kétségeit:

érezte, hogy operettet kell írnia, mert azzal nemcsak hírt, nevet, de — pénzt is szerezhethet. Erre pedig égető szüksége volt.

Az ezerkilencszázadik esztendőben el is kezdte egy operett írását, amely azonban befejezetlen maradt. De azok előtt, akik a bécsi katonai karmesterek életét és szolgálatát ismerik, ez nem is fog csodálatot kelteni. A szolgálati kirukkolások, a Burg-várta, a „Burg-zene“, az udvari ünnepségek és temetések a dunaparti császárvárosban egyre váltakoznak a hangversenyekkel meg a jég- és bálzenével. A bécsiek folyvást csak katonazenét akarnak hallani és így Lehárnak bizony nem igen maradt annyi ideje, hogy operettjén dolgozhasson.

A véletlen azonban segítségére sietett. Ezredét áthelyezték Győrbe, amire ő újra csak elbúcsúzott a katonabandák karmesteri pulpitusától. És most már véglegesen. A karmesteri pálcát azonban még nem tette le. A „Theater an der Wien“ karmestere lett.

De itt sem volt sokáig maradása. Most már minden áron operettet akart írni és valódi jó librettót keresett. Leon Viktorhoz utasították, ám Leon Viktor — a divatos operett-szövegek gyártója, — kijelentette, hogy ő ismeretlen zeneszerzőknek nem ír szöveget.

Lehár le volt suitva. És már-már lemondott minden szép tervéről, minden gyönyörű álmáról, amikor egyszerre csak levelet kapott Leon Viktortól, hogy — megzenésítené-e a „Drótostót“ című operettjét?

Leon Viktor ugyanis Bécsben, valamelyik katonabandától egy gyönyörű indulót hallott. Új induló volt, tele tüsszel és tele melódiával.

— Ki írta ezt az indulót? — kérdezte Leon Viktor. — Akárki írta, világhírű muzsikus lesz még belőle!

— Valami volt katonai karmester írta, — volt a válasz. — Lehárnak hívják.

Lehár

És most eszébe jutott Leon Viktornak, hogy ugyanez a Lehár már járt nála szövegeknyvért és ő nyersen elutasította. Pedig ez az ember — igenis — világhírű muzsikusz lesz még és boldog lesz minden író, ha az ő szövegéhez ír majd muzsikát.

Még aznap írt Lehárnak és följajánlotta neki a „*Drótostót*” szövegének megzenésítését.

„A bécsi Károly-színházban volt az első operettem bemutatója, — írja Lehár Ferenc. — Az előadás után barátaimmal ültem együtt, az operett bécsi kritikáiról tanácskozva. Egyre jobban erőt vett rajtam az izgatottság. Végül is Leonnal magamra maradtam. Átvirrasztottuk az egész éjjelt. Alig pitymallott, beamentünk az egyik szerkesztőségbe. Remegtünk, amikor az operetről szóló első sort olvasni kezdtük. Jóformán lenyeltük, fölfaltuk az egész kefelenyomatot. De milyen hosszúra nyúlt az ábrázatunk! Hiszen amit operettünkről írtak, az minden volt, csak nem hízelgő. Kigúnyolták, lebecsmérelték. Leon majdnem sírva mondta:

— Bocsáss meg, kedves Lehár, hogy olyan rossz szöveget írtam!

... És én szinte boldog voltam, amikor Weinberger (egy színházi ügynök) kétezer koronáért megvette, ám később tapasztalnom kellett, hogy nagyon rossz üzletember voltam s hogy Weinberger kitünően spekulált. Ő ezzel az operettel legalább százhatvanezer koronát keresett.“

Lehár sikerei azután egyre fokozódtak. Újabb operettjei, a „*Bécsi nők*“, a „*Bálványférj*“, a „*Vig özvegy*“, „*Luxemburg grófja*“ és a „*Cigányszerelem*“, majd a „*Hercegisasszony*“, meghozták már számára a világhírt és — ami után mindig vágyakozott — az anyagi függetlenséget.

Az egykori igénytelen kis katonai karmester ma már többszörös milliomos.

Hubay.

Az a közönség, amely Budapesten a magasabb színvonalú zenei élvezeteket keresi, egy időben különösen azokat az estéket látogatta, ahol négy magyar művész adta elő a klasszikus zene sok szép remekét, kvartetteket, triókat. Ezek az esték a „Kamarazene“ jegyében folytak le, s első hegedüséről és gordonkásáról nevezték őket: Hubay—Popper-négyes.

Művészi s egyben társasági események voltak ezek, akár csak a filharmonikusok hangversenyei. Éveken át sűrűn, havonként többször hallhatta itt a közönség a gordonka és a hegedű e két kiváló, mély és szubtilis egyéniségű művészt. Ezek az esték, mindenkinek sajnálatára, ma már megszűntek, de hatásuk nem tűnt el nyomtalanul a magyar főváros zenei életében. Feljlesztő, finomító szerepük volt, olyféle a rangjuk, mint a híres Joachim négyesé, a német főváros, Berlin művészeti világában. Utánuk, nyomukban más kvartettek is alakultak, de a Hubay—Popper-esték felejthetetlen emlék szépségeivel élnek, s szinte historikus jelentőségűeknek is lehet nevezni őket.

Hubay

A kvartett első hegedője ekkor már a legteljesebb európai elismertség után vezető, súlyos, hangadó pozíciót foglalt el itt, a magyar zenei művelődés területén. Szóló-hangversenyei a legelsőrangú előadó-művészek sorába emelték, szerzeményei közül nem eggyel maradandó szépségűt alkotott. Ezt a pozíciót, ezt a helyet ma is tartja, mint az ország legelső zenei intézetének művésztanárja.

De életének e legújabb fejezetében főleg abban az irányban fejti ki tudását, képességeit, csillogó szellemét, amelyről a nagyközönség már kevesebbet tud, mert nem közvetlenül, hanem mások révén van előtte. Ezek a mások: fiatal művészek. Ez a fejezet: Hubay Jenő, a pedagógus, a művésznevelő, a hegedű-művészet jelöltjeinek mestere. Ma alakjával, zseniális, érdekes, kifejező fejével s gesztusaival leginkább az „Akadémiai zenekar” hangversenyein találkozunk, amelynek szimfónikus előadásait vezényli.

Hubay Jenő az újabb magyar zene történetének reperezen-táló embere. Nevének ékes, csillogó verete van, nemcsak itt nálunk, hanem külföldön is, olasz, francia, német zenei körökben egyaránt.

Az apja szintén a magyar zene egyik érdemes, hasznos és tevékeny munkása. Apja Huber Károly volt, zeneszerző, karnagy és tanár, akinek arcképét könnyű megtalálni a legrégebb magyar zeneintézet, a Nemzeti Zenede falain.

Hubay Jenő Budapesten született 1858-ban. A miliő, amelyben nevelkedett, a zene otthona volt. S így korán jelentkező talentuma akadály nélkül talált fejlesztésre.

Tizenegy éves volt, amikor magára vonta egy Viotti-féle versenymű eljátszásával a figyelmet. Első tanítója apja volt, aki 1871-ben kiküldi Berlinbe, ahol Joachim elragadtatással hallgatta s elvállalja továbbképzését. Négy évig élt itt, a német fővárosban, Joachim mellett, s amikor tizennyolcéves korában haza-

Hubay

jön, egyszeribe országos siker támad nyomában. 1876-ban lép föl Szegeden, az országos dal- és zene-ünnepély nagy hangversenyén, ahonnét szenzáció gyanánt kezd terjedni híre. Hubay, a tizennyolcéves ifjú, a magyar zene jövő reménysége.

Körutat rendez, Budapesten kezdve s a nagyobb városokban folytatva. A siker után a minisztérium ösztöndíjával és Liszt, Ferenc ajánlólevelével a francia fővárosba utazik, Párisba.

Párisban a hegedű egy nagymesterénél és a komponista Vieuxtempsnél kopogtatott be. Eljátszotta előtte műveit, s a francia művész boldogan ölelte keblére. Ettől kezdve benső viszony fejlődött közöttük. Vieuxtemps utolsó művét, a hetedik versenyműt is neki diktálta tollba. Párisból Londonba is átment Hubay, ahol több hangversenyt adott, föltünést keltve, osztatlan sikerrel, a kritika és közönség részéről egyaránt. Innét lemegy Algirba 1880. év nyarán, ahová a beteg, haldokló Vieuxtemps hívja, megbízván Hubayt zenei hagyatékának rendezésével, ami egy évvel később meg is történt, Brandus párisi zeneműkiadó kiadásában.

Ugyanekkor egy őszi vasárnapon fiatal hegedűs kopogtat Massanet, a „Manon“ szerzőjének lakásán, Párisban a rue Constantinopel egy régi házában. Saját szerzeményét szorongatta hóna alatt, a „Lahor király“ (ez Massanet-nek egyik operája) melódiáiból írt suitejét. Eljött, hogy kéziratát s vele hódolatát bemutassa a mesternek. Massanet nyomban zongorához ült és hozzáfognak a darabhoz. Alig játszottak azonban néhány oldalt, Massanet fölugrott s kisietett, hogy behívja a feleségét. Mikor befejezték a suite-t, a zeneköltő elragadtatással szorongatta fiatal vendége kezét s biztosította, hogy Padeloup (abban az időben híres hangversenyeket rendezett) föltétlenül elő fogja adni.

Egyszersmind kijelentette, hogy a hozzávaló kiséreteket ő maga, Massanet fogja hangszerelni. Decemberben Padeloupnál

Hubay

csakugyan föl is lépett az ismeretlen művész, ismeretlen darabjával. A siker óriási volt, a közönség tombolva adott kifejezést tetszésének, a sajtó új Paganinit emlegetett. Massanet boldogan ölelte meg a francia közönség, a telt és zajos széksorok előtt a suite szerzőjét és előadóját. A szerző és előadó, a fiatal hegedűs — Hubay Jenő volt.

Reá nemsokára, Wieniawsky elhalálózván, a belga király Gaevert zenedei igazgató ajánlatára Hubayt hívja meg a brüsszeli konzervatóriumhoz s kinevezi hegedűtanárává. Ekkor egyremásra jelennek meg főleg hegedűre írt művei, de már opera-tervekkel is foglalkozik.

1885-ben meghal apja s Hubay Jenő hazajön. Ha kinnmarad, ha tisztán hangverseny-művész lesz, akkor is bejárja híre a világot a legelső sorában s ami az anyagi sikert illeti, bizonyára többet ér el. De Hubayt nemcsak az előadó-művészet, hanem a komponálás, az alkotó tevékenység is izgatta s már akkor kiváló jelét adta a benne rejlő, művésznevelésre hivatott tulajdonság.

Hazahívják a budapesti Zeneakadémiához s Hubay örömmel jön haza, érzi, hogy itt fontos feladat vár rá s igazi helyét különben is itt találja, a magyar levegőben. Egyidejűleg a Nemzeti Zenedében is a legfelsőbb hegedű-tanfolyam professzora, az országos daláregyesület megválasztja karnagyának, ettől azonban néhány év múlva visszavonul.

Itthon, 1894-ben megnősül, elveszi Czebrián Róza grófnőt és sokaldalu produktív és tanító munkát fejt ki. Sok dalt ír, amelyek az énekművésznők állandó műsorán szerepelnek. Kiadja népszerű csárdajeleneteit, ábrándjait, férfi karait, amelyekben mindenütt a magyar ritmikára, magyar motívumokra épülő zenére törekszik. Az operába legelőször „Alienor“ című dalművel vonul be, majd a „Cremonai hegedűs“-sel, amivel a legnagyobb sikert éri. Ezt követi a „Falu rossza“ című operája, amely egé-

Hubay

szen új törekvés a magyar színpadon, a magyar népies opera megalkotást célzó munka. Eddig utolsó színpadi munkája az ugyancsak magyar dallamfűzésből táplálkozó „Lavotta szerelme“, amelynek hangszerelését ugyanaz a színes, finom, cizelláló művészet jellemzi, ami a „Cremonai hegedűs“-t.

Erejének, férfikorának teljén, ma a magyar zeneművészet még sok szépet és értékest vár tőle.

Zichy.

Vagy hetven kilométerre Budapesttől van a Zichy-grófok egyik ősi birtoka. A neve szép, magyaros hangzású: Seregélyes. A kastély, amely rajta áll, görögös homlokzatu épület, s a portája arról nevezetes, hogy a vendéget amily szívesen fogadták, épp oly nehezen engedték el. Mint minden igazi magyar úr, a Zichy grófok is híresek voltak vendéglátó szeretetükről. Volt aztán ennek a kastélynak és a Zichy-familiának még egy eredendő tulajdonsága. A víg, hangos vadászatok rendezése. A Nimródok sportja, amely a Zichyek vérében generációról-generációra szállt. Mint ahogy maga Zichy Géza gróf írja életéről szóló „Emlékeim“ című könyvében: „Minden Zichy szenvedélyes vadász. Nem ok nélkül viseljük címerünkben az agancsot. Családunk bővelkedett mintaszerű egyházi emberekben, kik az élet minden örömről lemondtak, úgy éltek, mint az aszkéták, de ha a szarvas bögött, rögtön kiugrottak a reverendából.“

Ennek a szenvedélynek azonban tragikus fejezete akadt

Zichy Géza életében. Drágán fizetett érte. Viszont lemondani azért nem tudott róla. A vadászat később, továbbra is megmaradt spontán örömeinek, bár a puskát csak félkézzel, balkézzel fogadta.

Meleg, verőfényes nyári napon történt, hogy a seregélyesi kastélyból vadászni indult egy társaság. Köztük Zichy Géza gróf is, aki ekkor szinte még egészen gyerek, alig tizennégy éves. Tartózkodó, félénk, ideges természetű, akinek halvány arcán erősen látszik a szorgalmas gimnáziumi tanuló s a zeneleckékkel való foglalkozás. Társaságban még nem találja föl magát, félénksége, halványsága azonban eltűnik, ha lóra kell ülni s könnyű fegyvert vesz a kezébe. A ló hátán otthon van s valósággal rajong, amikor a „nagyok“ vadászni viszik. Ez a rajongás aztán, egy kis vigyázatlansággal párosulva, s előre nem látott véletlen folytán hozta meg az ifju Zichy gróf jobb kezének tragédiáját. A kitűnő fegyver, amit magával vitt, hogy vele erdei szalonkákat küldjön a másvilágra, elsült, s a társaság egy szépen indult vadásznapon zsákmány helyett az ifju gróf átlőtt, véres, széttroncsolt kezével tért vissza. Életét az orvosok megmentették, de a fizetség a fiatal Zichy gróf jobbkeze volt. Amputálni kellett.

Ily, vagy ehhez hasonló eset bizonyára mással is történt már, vagy történhet. De akivel akár felnőtt férfikorban történik ily katasztrófa, ez elhatározóan hat ki egész életére, s csonka, fél ember marad. Amit azonban Zichy Géza gróf így produkált, amit az ő élete, sorsa, pályafutása, művészi karrierje mutat, az valóban páratlan, szinte egyedül áll a maga nemében.

Ha valakinek gyerekkorban, tizennégy éves korában elövik a jobbkezét, aztán felnő, derék, egész férfiember lesz, anélkül, hogy érezné ennek a hiányát, kiveszi mindenből a részét, elvégez mindent, épp úgy, mint mások, a többiek, a „két kezűek“: ez már így is hatalmas erélyre, ritka okosságra és föl-

Zichy

találó képességre vall. De Zichy Géza gróf mindezt tetézi azzal, hogy oly tevékenységgel lett világhírű, ami éppen a kezek munkájára, még pedig ugyancsak megfeszített munkájára van alapítva. A zongorajátszást értjük ezalatt, a zongora-virtuóz művészetét, amely zenei talentumon, zenei értelmén s műveltségen kívül erős dinamikai munka s az izomerőt legelőször veszi igénybe. Ha Zichy Géza gróf csak zeneszerző lesz s magának zongorázgat: ez is oly valami, ami föltétlen elismerést érdemel.

Csakhogy Zichy Géza gróf nem elégedett meg ezzel. Ő a hangverseny dobogójára, a nagy, világot jelentő nyilvánosság székei elé ült, s egy kézzel, még hozzá balkézzel produkált oly művészetet, mint a nála szerencsésebb mesterek. Zichy Géza gróf költő és értékes, a magyar kulturára kiváló munkásságu zeneszerző is, a nagy, lobogó, minden kritikát elnémító siker azonban a zongoraművész nyomában támadt.

Ahhoz, hogy Zichy Géza gróf e helyre kerüljön, hatalmas akarat, szívós kitartás, merészség, nem tágító energia kellett s veleszületett zenei talentum. Az elsőt apjától örökölte, aki — Zichy Lipót gróf — honvédezredes volt a negyvennyolcas idők harcaiban. Ha a hatalommal, Béccsel tart, élhetett volna tovább is úgy, mint azelőtt, békésen, zavartalanul és kellemesen; ő azonban, mint abban az időben nem egy fölvilágosult mágnás — társadalmi rangja, osztály-helyzete dacára az új Magyarországért, a demokratikus jogokért küzdők közé állt. Honvédcsapatok élén szembeszállt az osztrák hatalommal, egy csomó véres emlékü csatát harcolt végig, s csak nagynehezen, hatalmas befolyások révén tudta elérni, hogy nem küldték Kufsteinba, nem lötték főbe.

Gyermekei közül a nyílt, férfias föllépést, az önkénykedés, az erőszak ellen való bátor tiltakozást, a merészséget mindnyájan örökölték. Csak a fiatal, a gyerekek Zichy Géza grófon

látszott egy ideig, mintha más, elvonuló, csöndes, álmódzó természetű volna. Ez azonban csak tizennégy éves koráig tartott, ama napig, amíg nem sújtott rá az a bizonyos katasztrófa. Ettől kezdve mintha hirtelen, gyökeresen kicserélték volna. A gyerek, — tizennégy éves kis ember, — szinte felnőtt okossággal, világosan, tisztán látta maga előtt helyzetét. S fölébredt benne a dac, az elszántsággal párosult erő, hogy ezen változtatni fog. Hogy legyőzi az akadályt, amit az élet most ridegen s kegyetlenül elébe állított. Levelet írt nevelőjének, amelyben ezt mondja: „Ha egy év lefolyása után nem leszek képes mindent, — mit eddig két kézzel végeztem, — egy kézzel megtenni, főbe lövöm magamat.“

Ebben a kijelentésben már a Zichyek régi vére szól, egy más, egy korát fölülhaladó, érett ember hangja. S csakugyan, a gyerek, a serdülni kezdő ifju, tömérdek gyötrődés, fejtörés, a dolgokkal, tárgyakkal, környezetével való birkózás után, de eléri azt, amit ígért. Kezdi az öltözködésen, az íráson, az évésen, s folytatja a lovagláson és zongorán. Erre ő maga így emlékszik vissza: „Alig gyógyult be sebem, már is a vívőiskolába mentem, ahol erőteljes vágásokat osztogattam ellenfeleimnek. Egy új zongoramestert kaptam, kemény, irgalmatlan egyént: a kényszerűséget, mely nemcsak törvényt bont, de néha zongorákat is rombol. Balkarom megerősödött, ujjaim megacélo-sodtak, én mindenáron zongorázni akartam s hüvelykujjamat használtam jobbkezem helyett. Én voltam a föltaláló, a kezdeményező. Azon törtem fejemet, miként lehet egy kézzel zongorázni? Egyáltalán nem tudtam, miként fogjak hozzá, csak zongoráztam. Augusztusban jó sikerrel vizsgáztam a negyedik gimnáziumi osztályból és szeptemberben már fegyverrel vállamon suhantam ki a seregélyesi kastélyból. Atyám rajta ért és szigoruan kérdezte: ki engedte meg, hogy vadászni járj? — Saját magam, édesapám, — válaszoltam, — én egész férfi aka-

Zichy

rok lenni! — Az öreg honvéd karjaiba zárt s könnyek közt rebegte: — Jól teszed, fiam, helyesen cselekszel.“

Zichy Géza gróf a magyar szabadságharc második évében, 1849 július 23-án született a zemplénmegyei Sztárán, a Sztárayak ősi kastélyában. A levegő mindenfelé tele volt löporzaggal, ágyúk, haldoklók és küzdők összevegyülő hangjaival. Anyja csupa rettegés, halálos aggodalmak közt hozta világra. Amikor született, apja nem volt otthon, valahol künt éjjelkedett egy honvédtábor sátra alatt. Ami felőle hazaérkezett, csupa riasztó hír volt elfogatásáról, megsebesüléséről vagy haláláról. Anyai részről Zichy Géza gróf a Sztárayak- és Szirmayakkal van rokonságban, amely családokban mindig otthon volt a zenével, költészettel való foglalkozás.

Zongorázni már három éves korában kezdett. Érdekes, hogy első zongoramestere arra a kérdésre, hogy a kis zenész minő haladást tanúsít, így felelt: „A jobb kéz rendkívül ügyes, de a balból semmi sem lesz“.

Arra egyébként, hogy kizárólag a zenével foglalkozzék, már felnőtt ifju volt, s még mindig nem gondolt. Ehelyett tiszt akart lenni, már majdnem kinevezték hadnagynak, amikor ezt meghiusította apja ellenállása. Továbbra is efajta vágyak foglalkoztatták. Mindenáron tengerész akar lenni, s ebben az ügyben fönt jár a királynál, aki audiencián fogadja. Éppen csak az árbóc-szolgálatától kéri fölmentését, s a király meg is adja a fölmentést, a fiatal Zichy gróf már majdnem hajóra száll, de a szülői beleegyezésén ismét megtörik a dolog.

Zenei tanulmányait azért nem hanyagolja el, sőt folyvást nagyobb hévvel, több elmerüléssel végzi. Ehhez hozzájárult pozsonyi tartózkodása is, az erősen zenekedvelő pozsonyi miliő. Most már hangjegyolvasással, a zene teoretikus részével is erősen foglalkozik, amiben első mestere egy Mayerberger Károly nevű pozsonyi karmester. Első nyilvános hangversenyét is itt

tartja, amelyről a később nagy színésszé lett Náday Ferenc írt lelkes kritikát (1866). Közben azonban beiratkozik a jogakadémiára, s részt vesz az elegáns fiatalság sportoló örömeiben, alelnöke az evezős- és vívó-körnek.

Pesten 1868. év tavaszán zongorázik először. Az azonban, amikor az ünnepeelt zongoraművész lép elénk, még messze van. 1870-ben meghal édesatyja, s a gyász után, szomorúságából magához térve, célja az volt, hogy a kultuszminisztériumban vállaljon állást. Zsebében az államvizsgai képesítéssel, tiszteletbeli fogalmazógyakornok lett Eötvös József báró minisztériumában, ez is azonban csakhamar véget ért. Eötvös József báró meghalt s ő kilépett a szolgálatból, ahol úgy se nézték valami jó szemmel az alantasabb, kisebb hivatalnokok, látva, hogy a gróf, aki fogalmazó-gyakornok, reggelenként bérkocsin jön a hivatalba.

S itt kezdődik a fordulópont, a döntő elhajolás a zene felé. Zichy grófra, a zeneszerzőre Volkmann Róbert, a zongoraművészre pedig a zongora szuverén és halhatatlan fejedelme, Liszt Ferenc volt elhatározó befolyással. Oly két ember, akiknél nagyszerűbb mestereket keresve sem találhatott.

Volkmannel Pozsonyban ismerkedett meg, még pedig ugyancsak novellisztikusan. Volkmann külön, nehezen hozzáférhető ember hírében állt. Ezt a találkozást egyébként ő így meséli el: „Midőn a harmadik emeleten lévő lakásához följutottam, egy öreg embert láttam a folyosón nyitott ajtó előtt állani; durva kötött mellényt viselt s kezében seprüt tartott. Hol lakik Volkmann úr? — kérdezém. Az öreg ember balkezebe vette a seprüt s jobbjának hüvelykujjával saját magára mutatott. Egy pillanatig megzavarodtam, de csakhamar összeszedtem magamat s lehajolva a személtapáthoz, kezembe vettem. Nevem Zichy Géza, — szóltam, — talán segíthetek önnek a

Zichy

tisztogatásnál? Volkmann barnaprémés sapkáját a jobbfülére tolta s bámulva nézett rám, de nem ellenkezett. Mikor minden rendben volt, azt kérdeztem, hogy hajlandó-e engem tanítani? Nem adok zongoraórákat, — felelte szárazon. — Nem óhajtok zongoraórákat venni, kérem, tanítson ön zeneelméletre. Volkmann gúnyosan mosolygott: Mirevaló egy grófocskának zeneelmélet?”

A dolog tényleg nehezen ment, Volkmann mindenféle kibúvót talált, húzódozott, zsarnokoskodott a nagy művész érthető makacsságával. De végül mégis sikerült; Zichy Géza Volkmann tanítványa lett, s a mester és tanítvány közti viszony erős, mély és önzetlen barátságnak lett alapja. Ami azonban nem zárta ki, hogy az öreg úr, a nagy művész, ne legyen tanítványának ugyancsak erős, szókimondó kritikusa. A legszigorúbb mértéket alkalmazta vele szemben s éppen nem bókolt munka közben. Zichy Géza ugyanekkor már irodalommal is foglalkozott. Volkmann legnagyobb „mulatságára“ operakritikákat írt az Esti Lapokba. Amire az öreg úr meg is jegyezte, elmésen és gúnyosan: „Ön édes-keveset tud s ez elég ahhoz, hogy zenekritikus lehessen.“

Maga Volkmann nem tartotta lehetségesnek, hogy Zichy Géza gróf zongoravirtuóz legyen. Amíg nem hallotta Liszt Ferencet játszani, s nem került melléje, tán ő se gondolt rá komolyabban, de a Liszttel való találkozás döntött, s hatalmas lépésekkel vitte előre. Ekkor már, — alig mult huszonegy éves, — egyébként nős is volt, Karátsonyi Melanie grófnőt vette feleségül. Télen, Pesten töltve a hónapokat, kereste a magyar irodalmi körökkel való érintkezést. Egyengette útját a Petőfi-Társaság alakulásának, sok költeményt, vígjátékot, költői beszélyeket írt. Volkmannel való tanítványi viszonya eredménye egy „Zách Klára“ című ballada volt. Ezt a balladát a Magyar Tudományos Akadémia termében játszották el egy hangverse-

Zichy

nyen, amit Liszt Ferenc is meghallgatott. Előadás után hozzá ment s kérte, hogy látogassa meg. Zichy Géza fölkereste a nagy és ősz mestert. „Meglátogattam. Liszt zongorához ült s eljátszotta balladámat. Oh, hogyan játszotta ő azt! Az egyhangúbb helyeket azonnal megváltoztatta, transzponálta, a főmotívumot kibővítette s földiszítette a futamok aranyesőjével s közben így szólt: „Tudom, hogy ön ezt így gondolta!“ Meg akartam csókolni a kezét, de ő megölelt s azt mondá: „Majd közeledni fogunk egymáshoz, s mestere meg fogja nekem bocsátani, ha foglalkozni fogok önnel!“ Midőn a nagy embertől távoztam, szédültem s egy új világ tárult föl szemeim előtt.“

Valóban: új világ tárult föl szemei előtt, új régió nyílt meg előtte, a művészi sikerek régiója. Liszt zsenijének közelében kinyílik, szárnyra kap művészi egyénisége. Megkezdődik körútja, amelyet egy európai közönség tapsa kísér. Liszt tanítványa lesz, s rövid évek alatt följut a művészi virtuózitás tetőfokára. Sokszor együtt játszanak, kézzongorás hangversenyeket adnak, a mester és tanítvány, Liszt, a nagyszerű zenei titán és az egykezű gróf. Az emberek pedig csodálkoznak, s a „balkéz művésze“, mint valami páratlan példa, bevonul a híres virtuózok, a zongora mestereinek sorába.

Hangversenyein a művészi becsvágy, tisztán a játékért való művészi öröm vezérelte: a jövedelmet jótékony célra, közművelődésre, vagy szegényeknek adja.

Liszt a zeneszerző Zichy Gézára is fejlesztő hatással volt, akit ebben főleg egy szempont vezérelt, s ez a zenekultura magyarsága. Ez mindig programja volt, akár komponált, akár mint a Nemzeti Zenede elnöke, vagy az Opera intendánsa vett részt a zenei élet irányításában. Ami zongorára írt eredeti darabjait, valamint átíratáit illeti, ezek az általános zeneirodalomban a maguk nemében azért unikumok, mert a balkéz virtuózitásán alapulnak. Zenekari művein kívül (Dolores, Egy vár története),

operáiban is az úgynevezett romantikus irányhoz sorolható. Ez a romantika azonban mindenütt magyar motívumokból táplálkozik. Operáival: Alár, Roland mester s a Rákóczi-trilógiát kiegészítő Nemo, Rákóczi, Rodostóval a nemzeti opera egyik lelkes, fáradhatatlan és kiváló munkása. Ezek közül az Alárt és Roland mestert külföldön, Berlinben is bemutatták. A zongoraművésznek adott, világot jelentő tapsok már rég elcsendesültek, csak messzi visszhangjuk él, de ami erre emlékezteti: egy csomó hervadt babér, kritikák, levelek, kitüntetések, a magyar királytól kapott Lipót-rend középkeresztje.

Híres primások.

A párisi Père Lachaise temetőben, ahol a kultúra, a tudomány, művészet egy csomó hőse pihen, van egy sírkő, ami mellett közömbösen, szótlánul megy el a párisi, vagy külföldről való idegen. Magyar vándor azonban nem áll meg mellette meghatódás nélkül.

A sírkő szép, finom szobrászi munka. Földre omló nőt ábrázol, akinek márványarcán fájdalom ül. A fölírás a Père Lachaise csöndes lakói közt idegen, szokatlan, különös, keleti hangzású. Közülünk való világbórló, innen való utas azonban, ha elolvassa, ismerős szavakra talál, meglepődik, s hamarosan nem tudja, hogy az miképpen kerül ide, nyugat világvárosának holt szigetébe.

Egy magyar cigány nyugszik itt. Patikárius Ferkó, akit nyugtalan vére, művész-ambíciója Párisba hajtott, s az élet sodra, amelyben egy szerelmi viszony játszik közre, végül is itt tartott. A sírkövet egy gazdag francia csokoládégyáros felesége emeltette.

Híres primások

A kő, a gyöngéden megmunkált márvány, ha beszélni tudna a Père Lachaise csöndjében, bizonyosan szép, romantikus történet kelne ki belőle. Történetet, amiben ott van a magyar Alföld napfénye, s világvárosok kavargó folyama, magyar urak mulatása és oly siker, amit a külföld aranyzacskókkal mér. Ez a történet, az ilyfajta romantika végigvonul egy csomó magyar hegedűs karrierjén, aki cigány s művész. Primásokén, akik nem jártak híres zeneiskolákba, akadémiákra, s mégis a hegedű oly művészei voltak, hogy a közönség csodálkozásai mellett egy Paganini, Liszt, Joachim stb. is meghajtotta előttük az elismerés, a művészet zászlaját.

Londontól, előkelő, drága párisi Café-restaurantokon át Egyiptomig, sőt Amerikában is meg lehet találni őket, a magyar cigányzenekarokat. Amerre csak megfordulnak, kétségtelenül megismertetik a magyar dal- és tánc-zene szépségeit. A külföld ugyanazt az istenadta, velük született tehetséget bámulja bennük, ami szinte játszva győzi le a „kottából“ játszó cseh vagy német zenekarokat. Intelligens, érdekes uri arcuk, föllépésük nem egy helyütt persze nevetséges tévedést, komikumot szül, amikor úgy szerepelnek, mint „Ungarisches Magnetten Kapelle.“

Különös specialitás a zene területén a cigány, amit külföldi ember ma is fölkeres és meghallgat, ha hozzánk kerül. Casals Pablo például, a világhírű spanyol gordonkás, valahányszor Pesten hangversenyzik, legfőbb passziója a cigányzenekarokkal való ismerkedés. Megtörtént, hogy a Vigadóból, egy nagyszerű est izgalma után, valósággal megszökött barátainak, tisztelőinek ünneplése elől és sietve kereste föl a cigánymuzsikusok klasszikus mohikánját, Banda Marcit. Közéjük ült, beült a „bandába“, s velük gordonkázott késő éjfélutánig.

A múlt század elején kezdődik Európában az igazi „cigányláz“ s tart a nyolcvanas évekig. A magyar cigányzenekarokat ekkor ismeri meg egész Európa. A híres primások és zenekarok

Híres primások

„aranykora“ ez. Mert ma már nemcsak a színvonal más, alacsonyabb, hanem a pozíció is, amit elfoglalnak. Oka ennek egyrészt, hogy a magasabb zenei kultúra ma sokkal elterjedtebb nálunk is. Annakidején, száz évvel ezelőtt azonban szinte a cigány jelentette s kultiválta ezt. Erkel Ferenc előtt nemcsak a dal- és tánczenét, a népies muzsikát ápolták, hanem egy műzene félét is, az úgynevezett „palotás“ stílust. A cigány nemcsak — mint ma — mulató alkalmakra szolgált, nyilvános éttermek és kávéházak szórakoztatója volt, hanem hangverseny-művész számba ment. Bihari zenekarát például jobbnak tartották, mint Strauss Jánosét s ez a zenekar nem oly kis, vonós házi zenekar volt, mint a mai primásoké, hanem vagy ötven emberből állt, sőt fúvóhangszere is volt. Valósággal szimfónikus zenekarnak nevezhető. Bihari után alakulnak a cigányzenekarok kisebbé, tisztán vonós jelle-
güvé.

Az a mondás, hogy „egy cigány egy király, egy cigány egy király“, tulszának, fantasztikusnak hangzik. Pedig reális alapja is mindenesetre van. Karriérek rejtőznek mögötte. Híres primások és zenekarok karriérjei. Primások, akiket legelső udvarok fogadtak, s sokszor nem kisebb kitüntetésben részesítettek, mint a hangverseny-pódiumok nemzetkezi művészeit.

E kimondottan zenészfajtáról, a cigányokról, akiknek a zenélés szinte egyedüli foglalkozásuk, — krónikások általában azt mondják, hogy Zsigmond király idejében, a XV. században jöttek Magyarországra. Arra, hogy honnan jöttek, már nem oly könnyű pontos és határozott feleletet adni. Legvalószínűbb, hogy Indiából kerültek Európába, s így hozzánk is. Ebben az időben, a XV—XVI. században, mint a história írja, vándorló hegedősök, lantosok, igricek képviselték a világi zenét. Ők szórakoztatták a kastélyok urait, zenés krónikát, regét mondtak, mint például a nem egy éneke révén ma is ismeretes Tinódi Sebestyén. Lassankint azonban a cigányok veszik át tőlük ezt a szerepet.

Híres primások

Előbb a magukkal hozott keleti hangszerekkel, főleg a cimbalommal művészkedtek, de aztán a hegedűt és egyéb hangszert is birtokba vették. Kialakultak köztük a primások, akik egész zenekarok élén állottak. Sikerük titka az, hogy teljesen asszimilálódni tudtak a magyar környezettel, s teljesen a magyar dalokra támaszkodva, komponáltak is. Régi krónika megemlíti több híres primást, aki egyben zeneszerző volt. Így Kármán Dömét, aki Thurzó Imre lakodalmán keltett nagy föltűnést. Igazán azonban II. Rákóczi Ferenc idejében kezdődik a cigányprimások viruló korszaka, amikor maga a fejedelem és kuruc vezérei, Bercsényi és más főurak rendes udvari zenészek gyanánt tartották őket. Sőt az egyházi méltóságoknak, a főpapoknak is voltak hasonló zenekaraik. Csáky Imre bibornok udvari zenésze volt például Barna Miska, aki 1737-ben Szepesváralján tizenegy versenyző cigányprimás közt megnyerte az első díjat.

Rákóczi udvari zenésze, az öreg Czinka, aki a híres Rákóczi-kesergőt komponálta, akit azonban dicsőségben s ünnepeltetésben túlszárnyalt leánya, a ragyogó szépségű Czinka Panna. 1772-ben halt meg s nagy pompával temették.

A XIX. század elején a híres cigánymuzikusok sorát Bihari János nyitja meg, aki legelső klasszikusa fajtájának. Művésztének elismerői között ott volt maga Beethoven is. Híre ma is legendás. Európai névre emelkedett, akivel, az 1815-iki bécsi kongresszus alatt, császárok, királyok szorítottak kezét, s elárasztották bőséggel, drága adományokkal. Valósággal úszott a pénzben, de másrészt egy nagy úr bőkezűségével pazarolt, s amikor keze megbénult, tragikus fejezettel zárta életét. Szinte nyomorban halt meg Pesten, 1828-ban. Biharinak, mint zeneszerzőnek is sokat köszönhet a magyar zene fejlődése. A káden-ciák, figurák, zenei ékítmények mestere volt. A magyar hallgató nótáknak, toborzó-zenének és indulóknak klasszikus formát adott. Főleg „Bihari kesergője“ híres. A Czinka Pannától hátra-

Híres primások

hagyott Rákóczi kesergőből is ő formálta a mai Rákóczi-indulót.

Akik utána következtek, nagyrészt az ő szellemében, zenei stílusában, ezek közt kiválik az öreg Bokor András, Dombi Marci, Martinovics, de még inkább a debreceni primás, Boka Károly. A 40—50-es években élte virágkorát, s a híres debreceni országos vásárokat el se lehetett képzelni bandája nélkül. Az alföldi gentryvilág körülünnepelt primása volt. Boka kesergője ma is fölcsendül egy-egy tőzsgyökeresebb, tradíciókba fogódzó cigányzenekar játékában.

Patikárius Ferkó az ötvenes években kezdett szerepelni, s eljutott, mint említettük, Párisig. Mellette Fátyol Károly osztozott az országos ismertség babérain, aki mint gordonkás szerepelt, zenekari kíséret mellett.

Egy másik nagyság, az öreg Rácz Pali, aki harminchat fiában egész cigánynemzedéket hagyott hátra. Kalandos, nyugtalan életet élt. Gazdagon nősült Olaszországban, ahol ugyancsak mint altiszt is szolgált Radetzky seregében. A pénz zápokként hullott hozzá, de ugyanígy el is ment, s késő, öreg éveiben is mindennap bandája élén kellett játszania. Sok nótát, tánczenét komponált, valamint Bunkó Ferenc és Sárközy Ferenc, aki a negyvennyolcas időkben mint honvédtiszt, hadnagyi ranggal s zenekarvezető gyanánt szerepelt. Több ütközetben vett részt, a világosi fegyverletétel után az első volt, aki európai körútra ment. Rendkívül elegáns megjelenésű primás volt, akit udvari estélyekre és bálokra is sokszor hívtak. Nevelőapja lett Hegyi Poldi leányának, Hegyi Arankának, a Népszínház primadonnájának, akit ő taníttatott ki, s nevelte belőle a magyar énekes színpad csillagát.

TARTALOM.

	Oldal
Beethoven	5
Mozart	14
Liszt ..	26
Chopin	53
Bach ..	64
Verdi ..	70
Wagner	85
Haydn	96
Berlioz	106
Offenbach	123
Rossini	128
Gounod	141
Bizet ..	146
Erkel ..	158
Goldmark	172
Volkman	178
Reményi	183
Lehár ..	189
Hubay ..	201
Zichy ..	206
Hires primások	215

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA BUDAPEST

A FÖLD KÖRÜL

Utleírás hat kötetben, körülbelül ezer képpel, sok színes és színezetlen műmelléklettel, 4 térképpel.

IRTA: DR. GÁSPÁR FERENC

volt császári és királyi fregatt-orvos.

VÁMBÉRY ÁRMIN előszavával.

A ki végigolvassa e könyvet, amely Gáspár Ferenc, a kitűnő utleíró tollából, hat kötetben jelent meg: szinte egy kényelmes modern vonatra ül, amellyel fönnakadás nélkül jut mindenüvé, kezdve a legnyugatibb kultúra állomásától, addig, ahol az ős növény és állatfajok mellett az ember még ma is történelem előtti időket él. Végtelenül sokszínű, nagy távolságokat, nagy földi ellentéteket összekapcsoló panoráma tarul ily módon az olvasó elé: sohasem hallott szokások, sohasem látott fantasztikus utak, ismeretlen világok, társadalmak. A tropikus égöv, a sarkvidék az amerikai rengeteg és a tibeti fensík vad lakója ép úgy, mint a művelt középeurópai. S mindezt nem pusztán száraz leíró módszer alapján hozza elénk szerző, hanem mint egy eleven színes szavu cicerone. Voltaképp a mai primitív, a természettel még küzdő s a diadalmas kulturák izgató regényévé tömörül ez a hat kötet, amelynek lapjairól az olvasó szinte átéli

☺☺ a föld körülvutazásának impresszióit. ☺☺

A hatkötetes munka ára fényes díszkötésben, hat kötetbe kötve 96 K., mely összeg 3 K-ás havi részletekben is törleszthető.

UJ IDŐK

SZERKESZTI:
HERCZEG FERENC

Szépirodalmi, mű-
vészeti és társa-
dalmi képes hetilap.

UJ IDŐK

SZERKESZTI
HERCZEG FERENC

SZERKESZTŐSÉG ÉS
KIADÓHIVATAL: VI,
ANDRÁSSY-ÚT 16. SZ.